

Özgür İnsan

aylık dergi

AYDIN VE
HALK BÜLENT
ECEVİT bürokra
tik devrimciliğin
çıkılmaz toprak re
formu tasarıları

siyasal kurumlar ve
özgürlük ahmet n. yücekök.

karikatürlerle

aydın ve
halk

sayı 2, temmuz 1972

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısında

Aydın ve Halk (Başyazı) — Bülent Ecevit	2 - 5
Karikatür — Turhan Selçuk	6
Bürokratik Devrimciliğin Çıkmazı — D.B.	7 - 12
Karikatür — Torguç Yaşar	13
Siyasal Kurumlar ve özgürlük — Ahmet N. Yücekök	14 - 19
Aristokrasiden, Teknokrasiye — Osman Coşkunoglu	20 - 23
Karikatür — Yalçın Çetin	23
Türkiye'nin Tarihsel Toprak Mülkiyeti — Prof. Mustafa Akdağ	24 - 27
Karikatür — Mustafa Uykusuz	27
«Toprak Reform Tasarıları»nın farkları — Prof.Z. Gökalp Mülayim	28 - 33
Tarımın Önemi, Kalkınma ve Reformdan Beklenen — Dr. Çetin Arıoba	34 - 37
Kamu İktisadi Kuruluşlarında Etkinlik Sorunu (2) — Doç. Özhan Uluatam	38 - 43
İşçi Hareketimizin Sosyal Demokrasiye Yönelişi — H.Faruk Erginsoy	44 - 46
Karikatür — Nezh Danyal	47
Kirletilen Dünya — Seryıldız	48 - 50
Bir Kültür Değişim Eversesi Olarak : Batılaşma (—) Metin And	51 - 53
Müzikte Eğitsel Engeller — Faruk Güvenç	54 - 55
Gözetim ve Özgürlük — Rauf Mutluay	55 - 60
Karikatür — Ferruh Doğan	60
Çağdaş Sinema — Oğuz Onaran	61 - 64
Karikatür — Semih Balcioğlu	arkakapak
Ön Kapak Düzeni: Fahri Karagözoğlu	

ÖZGÜR İNSAN

AYLIK DERGİ - 1 / Temmuz / 1972 Yıl: 1 Sayı: 2
Sahibi ve Sorumlu Müdürü : ÖNDER SAV

Yönetim yeri;
Esat Cadd. 57/8
Küçükesat - Ankara

Haberleşme adresi,
P. K. 46
Küçükesat - Ankara

Özgür İnsanın bu sayısı Bilgi
Basımında basılmıştır.

İlan tarifesi:
Arkakapak 2000 TL.
tek sütun santimi 30 TL.

ÖZGÜR İNSAN'A ABONE OLMAK İÇİN:

Bir yıllık abone bedeli olan 50 TL. ını bulduğunuz yerin PTT şubesinden Önder Sav 10078395 sayılı hesaba POSTA ÇEKİ ile göndermeniz ve adınız, soyadınızla birlikte açık adresinizi, hangi sayıdan itibaren abone olmak istediğinizi adresimize iletmeniz gerekmektedir.

Sevgili ÖZGÜR İNSAN Okurları

ÖZGÜR İNSAN Dergisinin ilk sayısı, bu tür dergiler için, şimdiye dek görülmemiş bir ilgiyle karşılandı. Dergi, satışa çıkışından çok kısa bir süre sonra tükendi. Hemen yaptığımız ikinci baskı ile, dergimizden sağlayamayan okurlarımıza ÖZGÜR İNSAN'ı ulaştırmağa çalıştık.

Dergimize karşı gösterilen bu büyük ilgiyi, öncelikle toplumumuzun böyle bir dergiye olan gereksinmesi olarak değerlendiriyoruz. ÖZGÜR İNSAN, bu ilgiyi sürdürmeğe ve toplumumuzun bu gereksinmesini doğru ve tam karşılayabilmeğe, bütün olanaklarıyla gayret edecektir.

* * *

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısında, temel sorunlarımızdan biri olan «Aydın—Halk İlişkisi» üzerinde duruyoruz. Bu ilişkinin çevresinde aralıksız oluşan durum; sosyal ve siyasal sonuçlarıyla, hiç kuşkusuz, toplumumuzun en önemli sorunlarından biri. Bir sorun olarak başlamasından ve sürmesinden aydınlarımızın büyük sorumluluğu olduğu da bir gerçek. Biz bu gerçeğin aydınlığa çıkması, sosyal ve siyasal alanlarda zararlı sonuçlarının düzeltilmesinin özlemi içindeyiz.

Bu nedenle, Başyazımızda «Aydın ve Halk» başlığı altında bu sorun doğrudan doğruya ve bütünüyle ele alındı. «Aydın» anlayışımız, «Aydın—Halk ilişkisi»nin—bir bakıma «ilişkisizliği»nin— tarihsel oluşum ve gelişimini ve çelişkinin nasıl sona erebileceği görüşümüz, Başyazımızla ortaya konuluyor. Siyasal ve kurumsal niteliği ağır basan «Bürokratik Devrimciliğin Çıkmazı» başlıklı yazımızda da Aydın—Halk sorununa özellikle değiniliyor. Gene aynı niteliklerine rağmen; «Siyasal Kurumlar ve Özgürlük» başlıklı yazı ve «Aristokrasiden—Bürokrasiye» başlıklı yazılarda da Aydın—Halk sorununun sosyal ve siyasal alanlardaki yansımalarını bulacaksınız. Karikatürcülerimizin bu sayımızda ele aldığı konu da «Aydın ve Halk» oldu. Karikatür çizgilerinde toplumumuzun bu çelişkisi daha çıplak olarak görülebiliyor...

ÖZGÜR İNSAN'ın Temmuz sayısında büyük ağırlık verdiği «özel konusu»: «TOPRAK SORUNU» oldu. Yüzyıllardır süren bu sorunu; «tarihsel» yönünü aydınlatan, «reform» yönünden ışık tutan ve nihayet bütünüyle kalkınma sorunu içinde «inceleyen» bir «düşü yazı» ile sunuyoruz. Okurlarımıza «toprak sorunu» üzerinde, üç yazı ile başlayan bu çalışmamızı sürdüreceğimizi, günümüz Türkiye'si koşullarında «toprak sorununu» en doğru yaklaşımla çözmeğe çalışacağımızı söyleyebiliriz.

Ekonomik yapımızın bir büyük ağırlığı olan tarım ve toprak konusu; dergimizin ekonomik konularla ilgili olarak yayınlamayı düşündüğü yazıların yerini aldı. Gene ekonomi konusunda; geçen sayı birinci bölümünü verdiğimiz «Kamu İktisadî Kuruluşlarında Etkinlik Sorunu» yazımızın ikinci kısmını sunarak tamamlıyoruz. Sosyal konuda; işçi hareketimizin yönelişiyle ilgili bir yazı ve «ayın konusu» olarak çevre kirlenmesi ile ilgili bir yazımız var. Kültür ve sanat—edebiyat sayfalarımıza, bu sayı sinema üzerinde bir inceleme yazısı koyduk.

* * *

Görüleceği gibi ÖZGÜR İNSAN'ın ikinci sayısına altı yeni imza daha katıldı. Daha ikinci sayımızda başlayan bu katılmaların her yeni sayı artacağı sözünü şimdiden verebiliriz. Bunlara rağmen dergimizin noksanlarının tamamlandığını iddiadan henüz uzağız. En büyük noksanımızın «ayın olayları»nın kısa bir yorum—özetini vermek olduğunu biliyoruz. Fakat, temel sorunları öncelikle sunabilmek isteği ve gereksinmesi, bu noksanımızı gidermekte bizleri geciktiriyor.

İlk sayımızdaki mektubumuzda belirttiğimiz gibi; eleştirilerinizi ve yakın katkılarınızı içtenlikle bekliyoruz. Saygılarımızla.

Aydın ve Halk

Bülent ECEVİT

Aydın insan herşeyi bilen insan değildir. Aydın insan bildiklerinin yetersizliğini bilen ve ömrü boyunca o yetersizliği aşmağa uğraşan fakat ömrü boyunca aşamayacağını da bilen insandır.

Aydın insan gerçeğe eren insan değildir. Aydın insan yaşadıkça gerçeği arayan ve bu arayışın sonu gelmeyeceğini bile bile de arayışını sürdürebilen insandır.

İnançları katılaştırmış insan aydın değildir. Aydın insan inançlarından kuşku duyabilen ve inançlarını sürekli sınavabilen insandır.

Kendini üstün gören insan aydın değildir. Herkesten öğrenebileceği şeyler olduğunu içine sindirebilecek kadar alçakgönüllüdür aydın insan.

Herşeyi bildiğini herşeyin doğrusuna erdiğini sanan insanın kafası ışığın sızamayacağı kadar kapalıdır. Kafasına ışık sızmayan insan aydın olamaz.

Aydın insan kafasındaki aydınlığı çevresine yayan insandır. Kendi içine kapanır da çevresini aydınlatmazsa üstü örtülen alev gibi söner aydın ve karanlıkta kalır.

Osmanlı Devletinin Anadolu Türk kesiminde sınıflaşma üretim ilişkilerinden çok yönetim ilişkilerine göre oluşurdu.

Devletin geleneksel düzeni ve kurumları çökmeğe ve yönetim biçiminde büyük değişiklikler yer almağa başlayınca bir aydınlar sınıfı oluştu toplumda.

Yeniçeriler ortadan kalkmıştı. Şeyhülislâm bürokrasi çarkının içine çekilmiş ve Batıdan alınan kurumlarla din adamlarının yönetimdeki etkisi eksilmişti. Tımar ve zeamet dönemi kapanmıştı. Öylece bir iktidar boşluğu belirmişti Osmanlı Türk toplumunda.

Ekonomide değil fakat yönetimde Batıya yönelişle birlikte beliren bu boşluğu yeni Osmanlı aydını doldurmağa başladı. Aydınların toplumdaki ağırlığı arttı.

Boşlukta bir ağırlıktı bu. Bir ekonomik güce de örgütlenmeye de dayanmıyordu. Yönetim biçimindeki değişimin ortaya çıkardığı iktidar boşluğunu hava gibi dolduran temelsiz bir ağırlıktı.

Eski bilgilerin görgülerin yönetimde geçerliği azaldıkça Batıdan birşeyler kapan aydının aktarma görgüsüyle köksüz bilgisi gerçek boyutlarının üstünde bir önem kazandı.

Herşeyi bildiğini, gerçeğe erdiğini ve bir üstün sınıf olduğunu sanmağa başladı yeni Osmanlı aydını.

Yüzeysel yeniliklerin altında kalan ve binlerce yılın oluşturduğu görgüsü gözden ve değerden düşen halkı güdülecek bir sürü gibi görür oldu.

Kafasını topluma kapattı. Ne toplumdan ışık aldı ne de ışık verdi topluma.

Devletin sınırları daraldıkça elde kalan toprağımıza doluşuyorlardı bürokrat aydınlar. Devlet yönetimine bir sınıf bilinciyle sımsıkı sarılıyor, Babiâliye kapılanıyorlardı.

Kendi başlarına egemen olmuşlardı geleneksel kurumları yıkılan devletin iktidar boşluğunda. Bu egemenliğin esriliğine (sarhoşluk) kapıldılar.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde artarak sürdü bu esrilik.

Yeni bir dünya görüşüyle yeni bir toplum yaratmağa çalışılıyordu.

Bu yeni kuruluşda Atatürk'ün halkla ilişkiye ve bütünleşmeye verdiği önemi kavrayamadı aydınlar. Kavrasalardı da bunun zahmetine katlanamazlardı.

Değer ölçülerini koyan kendileriydi. Güç kendilerindeydi. Devlet ellerindeydi. Din adamlarının engeli büsbütün kalkmış gibi görünüyordu önlerinden. Büsbütün egemendiler.

Herşeyi bildiklerine, gerçeğe erdiklerine büsbütün inandılar. Aydın olabilmenin gereği olan alçakgönüllülükten de kuşkuculuktan da yoksundular.

Bir modele bakarak bir heykel yapmağa girişen sanatçı gibiydiler. Fakat ellerindeki malzemeyi bilmiyorlardı. Yeni bir biçim vermek istedikleri Türk toplumuydu o malzeme. Oysa kendi toplumlarıyla yabancılaşmışlardı. Kendi toplumlarını tanımıyorlardı.

Sessizce direniyordu toplum.

Özentici ve yetersiz bir sanatçının hoyrat ellerine malzemenin direnişiydi bu.

«Sanatçı» kızgınlıktan çekicini vurdukça parça parça oluyordu yaratmağa çalıştığı yapıt.

«Bağnaz» dediler, «yobaz» dediler, «gerici» dediler halka... Halk onlara «yaban» dedi... Halkla aydının böylesine yabancılaştığı bir ortamda aydınlar ne kadar egemen de olsalar önderlik ödevini yapamazlardı. Yapamadılar.

Demokrasiyle birlikte toplumun direnişi seslendi ve güçlendi.

Halk yobaz olduğundan değil, fakat yobazı kendine aydından daha yakın gördüğü için toplumda yobazın etkinliği artmağa başladı. Yoksul halkı «kader»e razı etmekte yarar gören çıkarıcılar da desteklediler yobazın etkinliğini.

Düzensiz ve dengesiz de olsa ekonomi geliyordu. Ekonomi geliştikçe yönetim ilişkilerinden çok ekonomik ilişkilere göre sınıflaşma sürecine giriyordu toplum. İktidar boşluğunu yeni güçler dolduruyordu:

Bir yandan genel oyun halka verdiği güç... Öbür yandan ekonomik gelişmenin iş adamlarına kazandırdığı güç...

Bir ölçüde uzlaşarak bir ölçüde çelişerek iktidarı bölüşmeğe başladı bu güçler.

Aydınlar iktidar boşluğunda ellerine geçmiş olan egemenliğin ellerinden kaçıp gider olduğunu ve toplum yapısına diledikleri biçimi vermenin büsbütün güçleştiğini gördüler.

Aydınlardan bir bölümü gerçeği kavıyorlardı. Zaten artık süresi dolan «eski Osmanlı aydını» tepinin yanı sıra demokrasi döneminde yetişen ve halkın içinden gelen veya halkla bütünleşebilen bir yeni aydın kuşağı da boy vermeğe başlamıştı.

Hele son yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi kendi içindeki direnişe rağmen bu yeni halk-aydınının dünya görüşünü oluşturmağa koyulmuştu.

Fakat toplumdaki değişime ve aydındaki yenileşmeye kafalarını ve yüreklerini uyduramayan bir bölüm aydın gitgide hırçınlaşıyordu.

Halka kızıyorlardı. Cumhuriyet Halk Partisine kızıyorlardı. Hınçlarını demokrasiden almağa kalkışıyorlardı.

Rejim değişir de demokrasi öncesine geri gidilirse eski egemenliklerine yeniden kavuşabileceklerini sanıyorlardı.

Oysa Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı artık hiçbir alanda eskiye dönülemeyecek kadar değişmişti.

Egemenlik ve iktidar hayallerini demokrasinin yıkılmasına bağlayan bir bölüm aydın, daha demokrasiden bir adım uzaklaşıncı ne kadar yanıldığını anlamağa başladı.

Demokrasiden uzaklaştıkça halkın yönetimdeki ağırlığı azalıyordu. Halkın ağırlığı azaldıkça da ekonomik gelişmenin güçlendirdiği büyük çıkar çevrelerinin yönetimdeki ağırlığı artıyordu.

Bu ağırlığın altında yalnız halk değil, halkla yabancılaşmış aydınlarda eziliyorlardı. Nefes bile almakta zorluk çekiyorlardı aydınlarda. Etkinliklerini büsbütün yitiriyorlardı. Bir büyük yalnızlık duygusuna kapılıyorlardı.

Yalnızlıktan ancak halk kurtarabilir aydınlarda.

Halkla bütünleştikçe ve halk-aydını oldukça güçleneceklerdir aydınlarda.

Bildiklerinin yetersizliğini anlayacaklardır.

Aydında bulunması gereken alçakgönüllülüğü edineceklerdir.

Katılmış inançlarını gerçek aydın kuşkuculuğuyla sınımasını öğreneceklerdir.

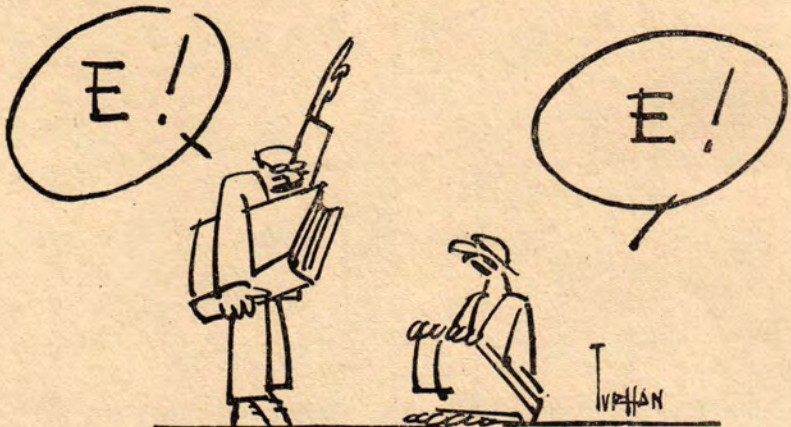
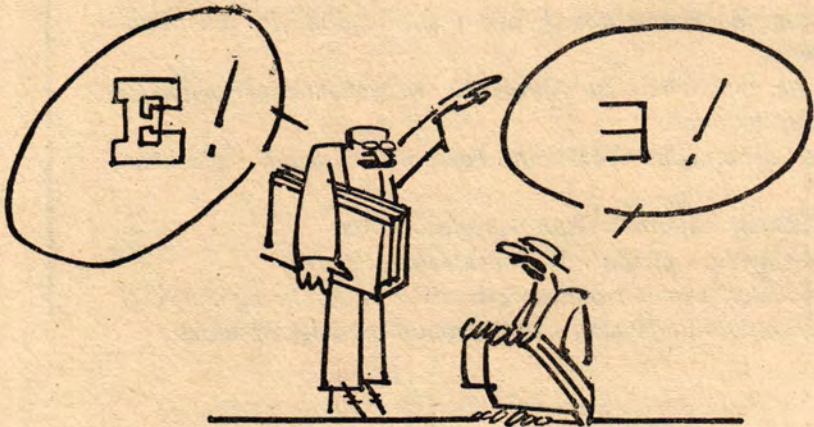
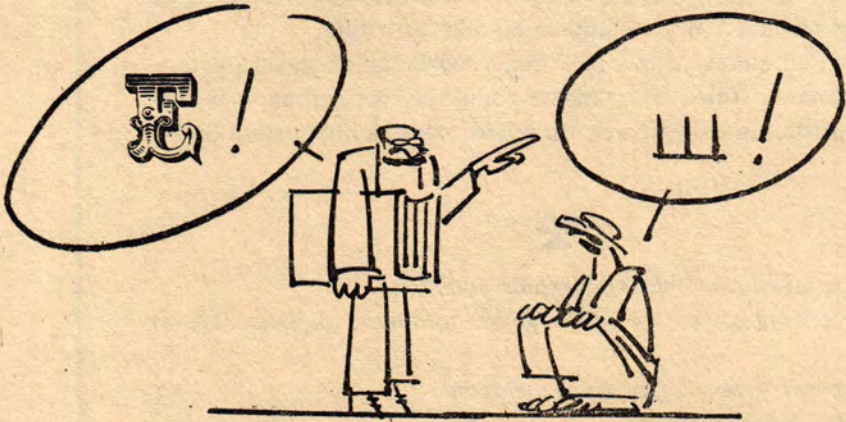
Kafalarına toplumdan ışık girecektir ve kafalarındaki aydınlığı topluma verebileceklerdir.

Kendileri daha aydın olacaklardır. Toplum daha aydınlık olacaktır.

Özentcilikten aktarmacılıktan kurtulacaklardır.

Saksıdan ayrılıp toprağa kök salacaklardır.

Devrimcilikleri seradan güneşe çıkacaktır ve güçlü bir ağaç gibi yükselen bir toplum doğacaktır halkla aydının bütünleşmesinden.

Bürokratik Devrimciliğin Çıkmazı

Kaç yıl var ki, Başkentteki resmî yapıların koridorlarında devrimci bir rüzgâr esmiyor. Kurtuluş Savaşının Kuvvayı Milliyeçileri pek çabuk yoruldular. Kimisi devlet mekanizmasının lâbirentlerinde yetişmiş bürokratlara yerini bıraktı, kimisi de coşkunluğunu soğukkanlılıkla, cesaretini ihtiyatla değiştirerek bürokratlaştı. Daha sonraları ise toprak, ticaret ve sanayi çevrelerinin sözcüleri «resmî zevat» haline geldiler.

Bugün, her defasında biraz daha tükenen ilericiilikleriyle bürokratlar, bozkırın ortasına bir zamanlar özenle diktikleri taş yapıları, on yılda bir «işgal» edebiliyorlar. Cumhuriyet mimarisinin yalın, geometrik üslubuyla yapılmış, güven verici resmî yapılarında artık; kota, lisans, prim, teşvik uygulaması, kâr, sermaye sözlüğünün kuşku verici, karmaşık dili kullanılıyor. İnsan onuru, fırsat eşitliği, özgürlük, sosyal adalet, ulusal kalkınma, kamu yararı, temel sanayi sözlüğünü kullananlar ise karar alma sürecinin dışında.

Durum gayet açıktır. Türkiye'de devrimci düşünce yıllardır yapıcı gücünü halkın hizmetine sokamıyor, giderek, bir poretesto hareketi niteliğine bürünüyor. Yeni Türkiye'yi biçimlendirenler, yürütenler hep başkaları. İlerici aydınlar da başarısız denemelerin onları getirdiği nokta da tehlikeli bir karamsarlığın ve umutsuzluğun eşiğinde. Öyle anlaşıyor ki, yeni bir döneme girerken yapılması gereken ilk iş, devrimciliği, mutsuz Sisyphe'in sonsuza dek süren verimsiz uğraşı durumundan kurtaracak yöntemleri aramaktadır. Neden ilerici yaklaşım Türkiye'nin gelişimini belirleyecek bir etkinlik noktasına gelememiştir? Ülke sorunlarının çözümünde en yararlı olabilecek bir siyasal tutumu kısırlığa mahkum eden nedir? Nerede yanlış yapıyoruz? Böyle bir hesaplaşma, bir süreden beri kaçınılmaz olmuştur.

Siyasal hayatta ve toplumsal düşüncede, temel kavramlar ile bu kavramların dile getirdiği düşünülen gerçek arasındaki ilişkiyi sık sık gözden geçirmeye ihtiyaç var. Siyasal ve toplumsal düşünce çoğu zaman bir gelenek içinde biçimlenir. Belli bir dönemde kavrama yüklenen anlam, geçerlik değerini yitirdiği halde başka bir dönemin koşulları içinde de kendisini sürdürme eğilimindedir. Siyasal eylemin birikimci niteliği bu eğilime destek olur. Yanıltıcı toplumsal çözümlemelerin ve sonuç vermeyen, umut kırıcı siyasal girişimlerin temelinde

çoğu zaman, gerçeklik değerini yitirmiş kavramlarla düşünme ya da eylem yapma yanlışı vardır.

Bu açıdan gözden geçirilmesi gereken ilk nokta, zihnimizdeki Türkiye tablosu ile gerçek Türkiye arasındaki ilişkidir. Acaba devrimci düşüncenin Türkiye varsayımı ile günümüzün Türkiye gerçeği birbirini tutuyor mu?

DEĞİŞEN DİNAMİK BİR ORTAM

Öyle sanıyorum ki, bürokratik devrimci düşünceye yön veren Türkiye anlayışı bugünden çok 1930 ların Türkiye gerçeğinden esinlenmiştir. Tarihsel bakımdan Türk devrimciliği, kapalı bir tarım ekonomisinin, feodal niteliği ağır basan durgun bir köylü toplumunun ve bunlarla bütünleşen öteki dünyaya dönük yarı dinsel bir inanç sisteminin belirlediği bir düzene tepki olarak oluşmuştur. Devrimin seçtiği amaçlarda ve başvurduğu yöntemlerde bu ortamın etkilerini izlemek mümkündür.

Son kırk yılın gelişmeleri ise karşımıza farklı bir tablo çıkarmıştır. Tarımın milli gelir içindeki payı üçte bire düşmüştür. Feodal ilişkilerin kapsamı tarımsal nüfus içinde % 5 - 6 olarak hesaplanmaktadır. Nüfuzumuzun artık % 40 kadarı şehirlerde yaşamaktadır. Dışa bağlı bir tüketim malları sanayii gelişmiş, işçi sayısı iki milyon civarına yaklaşmıştır. Tarımda makinalaşma köylünün toplumsal ve ekonomik yapısını derinden sarsmış ve köylüyü harekete geçirmiştir. Türk halkı bu değişmelerle uyumlu bir dünya görüşüne göre davranışlarını oluşturmaya başlamıştır. Toplumda yaşayan kültürün itaat, sabır, tevekkül öngören yargıları, bu kültürün en etkili olduğu sanılan işçi, köylü ve esnaf gurupları üzerinde bile işleyemez hale gelmiştir. Toplumsal yapıdaki değişme davranışları etkilemeye başlamış, bu davranışları meşrulaştıracak yeni bir kültür yolunu da açmıştır. Bütün bu değişmelerin temelinde ülkenin üretim gücündeki artış yatmaktadır. Son yirmi yıl içinde milli tasarruf oranı iki buçuk kata yakın artmıştır. Her şey gösteriyor ki, Türkiye kapitalist bir patlama içindedir. Bu dünyada iyi yaşama tutkusu, geniş halk tabakalarını etkisi altına almıştır. Bu tutku, beraberinde rasyonel davranış biçimlerini, üretime dönük bir örgütlenmeyi, yeni bir tabakalaşmaya dayanan bir toplumsal yapıyı ve değişik bir değerler sistemini de zorlamaktadır. Türkiye, işçisi, köylüsü, esnafı, aydını ile halkın sahneye çıktığı çağı yaşamaktadır. Son yılların olayları arkasında, geride bıraktığımız kırk yılın toplumsal ve ekonomik değişimi yer almaktadır. **Günümüzün Türkiye gerçeği, feodalitenin tasfiye edilmek üzere bulunduğu, çeşitli sınıfların toplumdaki yerlerini alma mücadelesi yaptıkları, refah özleminin etkisi altında dinamik bir toplumdur.**

Geleneksel devrimci düşünce bu gerçeği gerektiği gibi değerlendirememiştir. Bu durumun herhalde siyasal hareketlerin tabiatındaki süreklilik eğiliminden gelen nedenleri vardır. Fakat öyle sanıyorum ki, çağdaş Türkiye gerçeğinin görmemezlikten gelinmesinde, bu gelişmeler karşısında devrimci mesajın geçerliğini yitirebileceği kuşkusunun da payı olmuştur. Sanılmıştır ki, devrimci

reçete için en uygun ortam, Türkiye'nin ekonomisi geri, halkı cahil bir şeyhler, ağalar ülkesi olmasıdır. Toplumsal yapının modernleşmesi, eğitimin yaygınlaşması devrimci çözümün itibarını ortadan kaldırabilir korkusuna kapılmıştır. Bu da, «Türkiye geriliyor» teması etrafında biçimlenen bir siyasal edebiyata ve tablodaki geleneksel unsurların abartılmasına götürmüştür.

Hiç kuşkusuz bu yanlış bir tutumdur. Sol, ilkel bir ekonomiye ve geleneksel bir topluma tepki olmak zorunda değildir. Tam tersine sol modern bir kavramdır. Ekonomik gelişme, sol yaklaşımın çözümleyebileceği sorunları ortadan kaldırmaz, ancak onun tarafından çözümlenebilecek yeni sorunlar yaratır. Her ekonomik ve toplumsal gelişme düzeyine karşılık bir seri sorun vardır. Bu sorunlara yönelmiş ayrı düzeylerde devrimci tutumlar oluşturmak mümkündür. Yalnız ne var ki, bir önceki dönemin sorunlarına göre biçimlenmiş bir devrimci tutumu, bir sonraki dönemde başarıya ulaştırmak mümkün değildir. Öyle anlaşıyor ki, Türkiye, son kırk yıllık gelişmenin onu getirdiği noktada yeni sorunlara ve ihtiyaçlara uygun bir devrimci tutum oluşturmak zorundadır. Feodal bir toplum düzeni ve ilkel bir tarım ekonomisi koşulları içinde geçerli olabilecek bürokratik devrimciliğin günümüzdeki örtülü açık izleyicileri aleyhine, toplumsal değişimin öğrettiği ilk ders budur.

TOPLUMA BAĞIMLI SİYASET

Ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısında yer alan değişmelerin, ilerici akım açısından sorun yaratıcı yönleri de vardır. Bu değişmeler, Türkiye'de siyasal iktidarın etkinlik alanını yeniden belirlemiştir. Ekonomik gelişme, sermaye birikimi, büyük işletmelere geçiş, artan istihdam imkânı, toplumun çeşitli kesimlerinin ekonomiye olan bağımlılığını artırmış, siyasal iktidarın karşısına rakip iktidar merkezleri çıkarmıştır. Aynı biçimde toplumsal gelişme ve farklılaşma, sendikalaşma, örgütlenme de siyasal iktidarın dışında iktidar merkezleri yaratmıştır. Toplumsal ve ekonomik iktidar merkezleri, Türkiye'deki değişme ile birlikte ağırlıklarını artırmaktadır. Eğer her ülke için bir toplam iktidar miktarından söz açmak mümkün ise Türkiye'de bunun gittikçe artan oranları, siyasal iktidar dışı merkezlerce kullanılmaya başlamıştır. Siyaset adamının, iş adamı karşısındaki üstünlüğü çözülmektedir. Bu, siyaset adamlarının ya da iş adamlarının nitelikleriyle açıklanabilecek bir nokta değildir. Toplum yapısındaki çeşitli sektörlerin birbirlerine göre durumlarında ve karşılıklı ilişkilerinde yer alan değişmelerin bir sonucudur. **Türkiyedeki toplumsal değişme, siyasette erozyon yaratmıştır. Siyaset gittikçe bağımlılaşmakta, siyasetin üstünlüğü ortadan kalkmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişmelerin yarattığı bu olay, son zamanlarda davranışlar planına da yansımıştır.** Siyasetin ve siyaset adamlarının itibar kaybında, halkın siyasal tartışmalara karşı gösterdiği ilgisizlikte, siyasal çatışmanın heyecanını ve rengini yitirışinde, temeldeki bu değişimin önemli bir payı vardır.

Tabiatıyla bu durum Türkiyede solun gelişimini yakından etkileyecektir. Aslında devrimci yaklaşım siyasetin üstünlüğünü gerektirir. Bu anlamda devrim, siyasal müdahale yoluyla toplumsal gelişmeye yön vermek siyasetten hareket ederek toplumu ve ekonomiyi değiştirmek demektir. Bu bakımdan siyasetin bağımlılaşması ve güç yitirmesi olayı, ilerici akım açısından engelleyici niteliktedir. Bu güçlüğü, ancak, toplum-siyaset ilişkisini dikkate alan bir yaklaşımla göğüslemek mümkün olabilir. Var olan dengeyi sürdürmeye yönelmiş bir toplum-siyaset ilişkisi yerine, yeni bir dengeye götürecek toplum-siyaset ilişkisini oluşturmak zorunluluğu vardır. Yoksa, siyasete artık sahip olmadığı bağımsız ve etkin bir rolü oynatmaya 'yönelen strateji teklifleri başarısızlığa mahkumdur. Bu ilişkiyi göz önünde tutmadan yapılacak devrimci girişimler, ekonomik ve toplumsal iktidarın gittikçe daralan çemberi içine hapsolmak zorundadır. Türkiyedeki toplumsal değişmeye bağlı olarak ortaya çıkan bu durum da, bürokratik devrimciliğe karşı bir uyarı olarak alınmalıdır. Siyaset olayını devrimci yaklaşım için bir engel olmaktan çıkarmanın yolu, siyaseti, devrimci toplum tabakalarının sınırlamasını kabul etmek, buna yardım etmektir. Böyle bir yola girilmemesi halinde siyaset gene sınırlanacaktır; fakat sınırlamayı yapan, var olan dengeyi sürdürmek isteyen toplumsal güçler olacaktır. Siyasetin bağımlı hale geldiği tabakalarla ilişki kurmadan, devrimci atılımlar yapmak mümkün değildir. Artık, Türkiyedeki toplumsal değişmenin bugün bizi getirdiği noktada, yalnızca siyasal çerçeve içinde kalarak devrim yapmak olanağı kalmamıştır.

HALK-AYDIN İLİŞKİSİ

Türkiyedeki toplumsal değişme, halk-aydın ikileşmesini temelinden sarsmaya başlamıştır. Toplumsal yapının karmaşıklaşmasına uygun olarak beliren yeni kümeleşmeler, tabakalaşmalar karşısında, halk-aydın ikileşmesine dayanan bir siyasal çözümleme çok ilkel kalmaktadır. Bürokratik devrimciliğin günümüz koşullarında geçerliğini yitirışı, bu gelişmenin bir sonucudur. Artık bugün aydınların ortak bir siyasal tutumundan söz açmak olanağı kalmamıştır. Çağdaş ortamda, bir insanın aydın olma niteliği, ona belirli bir siyasal tercihi zorlamıyor. Bir çok diğer ülkede olduğu gibi ülkemizde de «**tutucu aydın**»dan söz açmak paradoksal sayılamaz. «**Aydın**»ı siyasal inancı ile tanımlama yanlısına düşmediğimiz takdirde görürüz ki, siyasal yelpazenin en sağından en soluna kadar bütün kanatlarında yer alabilecek aydınlar vardır. Türkiyede bugün sağın, Planlama Örgütündeki uzmanından, yüksek bürokratına, gazetecisine, romancısına, şairine, hatta daha da ötelere uzanan geniş bir kadrosu vardır. 1930'ların 1940'ların ilerici aydınları, siyasal kümelenmenin ekonomik sorunlara göre biçimlenmeğe başladığı 1960'larda 1970'lerde parçalanmıştır. Dolaşısıyla bugün bir kesim aydının tutuculaşması olayı ile karşı karşıyayız.

Aynı biçimde halk kesimi de bir farklılaşma içindedir. Siyasal kümelenmenin kültürel tutumlara ve üst-yapı sorunlarına göre biçimlendiği dönemler-

de, genellikle, halka tutucu olarak bakılırdı. Halk-aydın ayrımı da bu bakımdan bir anlam taşırdı. Ekonomik sorunların öncelik kazanmaya başlaması ile birlikte, aydınlar arasında görülene benzer bir çözülme halk kesiminde de yer almıştır. Çeşitli halk tabakalarının ekonomik istemleri, ister istemez ilerici bir siyasal tutumu da beraberinde getirmektedir. Geniş halk tabakalarının; emeğe yüksek ücret, ürüne yüksek fiyat, toprak, kredi, istihdam taleplerini, sağcı bir ekonomi politikasıyla karşılama olanağı yoktur. Bunun bir sonucu olarak da, halkın devrimcileşmesi olayı ortaya çıkıyor. Böyle bir gelişmenin yer almakta olduğunu 1965 ve 1969 seçim sonuçları da göstermektedir.

Bir yandan bir kısım aydınlar arasında görülen tutuculaşma olayı diğer yandan çeşitli halk tabakalarında beliren ilericilik eğilimi karşısında, aydın-halk ayrımı anlamını yitirmekte, bu çözümlenmeye dayanan bürokratik devrimcilik anlayışı da geçerli olmaktan çıkmaktadır.

Aynı yönde bir diğer gelişme de —bir anlamda— **aydının halklaşması ve halkın aydınlaşmasıdır.** Aydın, toplumdaki eski üstün, ayrıcalıklı yerini hızla yitirmektedir. Bugünün aydınları ülkenin hemen her yerine dağılmış, ücret, maaş, pahalılık kıskacının içinde bunalmış mütevazî kişilerdir. Ortak sıkıntıları içinde halkla kaynaşmışlardır. Artık taşra şehirlerinin en gösterişli buluşma yerleri eskiden olduğu gibi memur kulüpleri ya da öğretmen lokalleri değil, tüccar kulüpleridir. Aydın, kaderini paylaştığı halk ile bütünleşmektedir. Aynı lokantada yemek yemekte, aynı berberde traş olmakta, aynı otelde kalmakta, aynı otobüsle seyahat etmektedir. Halkla yabancılaşmaya başlayanlar artık aydınlar değildir. Bir anlamda **Aydın halklaşmaktadır.**

Diğer yandan halk da eski halk değildir. Gelişen, karmaşıklaşan toplumsal hayat, biçimsel eğitim yeterkizliğini kapatacak olanakları sağlamaktadır. Yeni ekonomik ortam içinde kaderci, teslimiyetçi bir tutumla ayakta kalmak olanağı yoktur. Bir lokma bir hırka felsefesi çoktan tasfiye edilmiştir. Halk refah ve modernleşme tutkusu içindedir. Bunun başarılması ise laik, rasyonel davranış kalıplarını gerektirir. Gecekondularda yaşayan yüzbinlerce kadın eşlerinin izniyle büyük şehirlerin çalışma hayatı içinde, bir o kadarı da yurt dışındadır. Köylerde okul, yol, su, kredi, sağlık kurumları ve tarımsal yardım istemi en yukarı düzeydedir. Köylü, Ziraat Bankası, Toprak-Su, Zirai Mücadele Teşkilatı, Hükümet Tabibi, Zirai Donatım Kurumu ile örülen bir ilişkiler ağı içinde yaşamakta, taban fiyatını, destekleme alımlarını, krediyi, ilaçlamayı, gübrelemeyi düşünmektedir. Bir anlamda; **Halk aydınlaşmaktadır.**

...VE DEĞİŞEN SİYASAL DAVRANIŞ

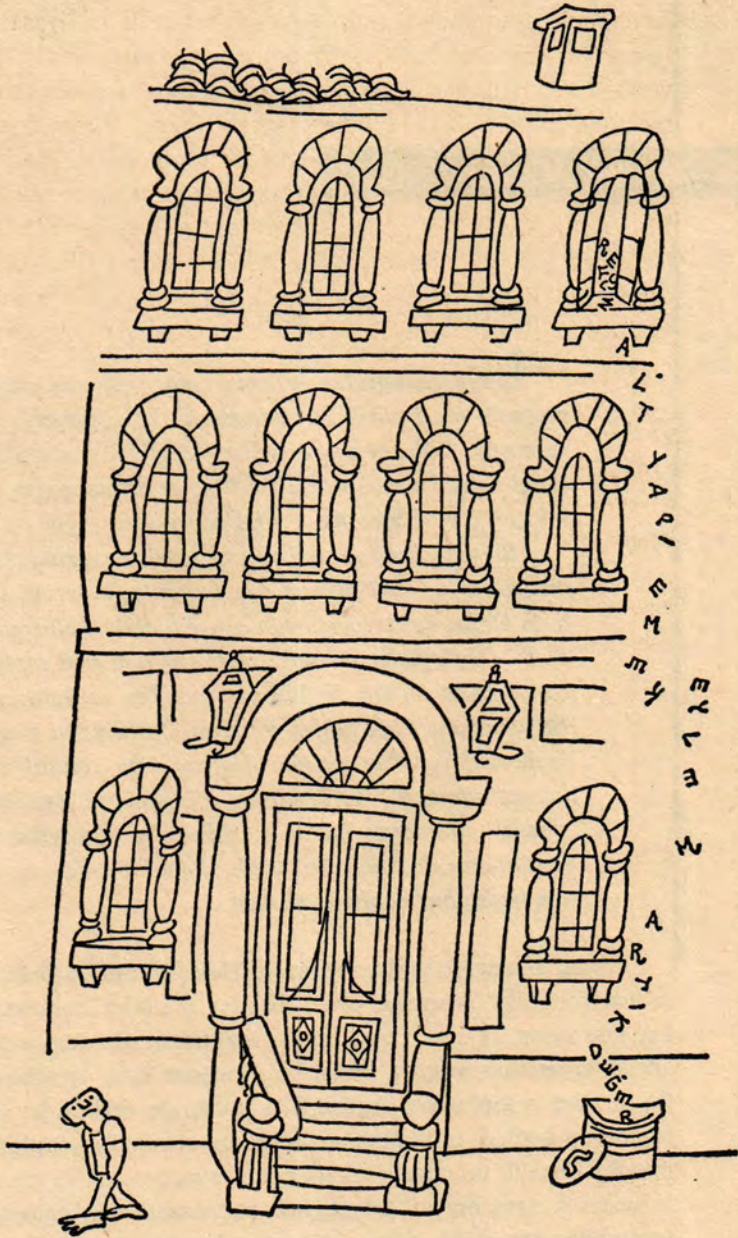
Toplumsal yapıdaki bütün bu değişmelerin bir sonucu olarak Türkiye'nin siyasal davranış kalıbı da değişmektedir. Ekonomik gelişme, toplumsal tabakalar arasındaki farklılaşmalara, çelişkilere siyasal anlam kazandırmaktadır. Geleneksel toplumun, bireylere siyasal tercihlerini yapmak üzere sunduğu sorunlar; sınıfsal farklılıkların maskelenmesine imkan verecek niteliktedir. Yol,

su, elektrik, okul, hastahane taleplerinin tartışılmasına dayanan bir siyasal ortam içinde üretici ile tüccarın, topraksız köylü ile toprak ağasının, işçi ile işverenin ortak tutumları içinde olmasını engelleyecek hiç bir unsur yoktur. Ekonomik ve toplumsal gelişme, çeşitli tabakaların siyasal taleplerinde farklılaşma yaratmaktadır. Gelişmiş bölgelerin siyasal hayatı kredi, taban fiyatı, vergi, ücret politikası etrafında oluşmaktadır. Bu konularda bütün tarafları memnun edecek çözümler bulma imkanı yoktur. Tütün fiyatını ya düşük tutup tüccar memnun edilecek, ya da yüksek tutup üretici memnun edilecektir. Bu çelişme gelişmiş bölgelerdeki siyasal farklılaşmanın temeli olmağa başlamıştır. İlk defa olarak Türk toplumunda bir sol harekete destek olabilecek geniş gruplar belirmiştir. Ekonomik gelişme belli bir düzeye ulaştıkça, bir ilerici akımın içinde yer alacak gruplar da genişlemektedir. Böylece toplumsal geçerliğini yitirmekte olan bürokratik devrimcilik yerine yeni bir demokratik ilericiliğin ortamı da oluşmaktadır.

Türkiye’de, ilerici akımın yıllardır süregelen başarısızlığında, bu ’ gelişmeleri gözden kaçırarak bürokratik bir niteliğe bürünmüş olması etkilidir. Bugün bürokratik devrimciliğin klasik programı, kapitalist sistem tarafından aşılmıştır. Türkiyenin toplumsal yapısındaki gelişmeler, bürokratik devrimciliği yeni bir programla ortaya çıksa bile, bir yöntem olarak geçersiz kılmaktadır.

Günümüzün ilericiliği, feodal bir topluma tepki olarak gelişen bürokratik devrimcilikten, kapitalist düzenin yetersizlikleriyle ve çelişkileriyle beslenen bir demokratik solculuğa geçmek zorundadır.

D. B.

TONGUÇ

Siyasal Kurumlar ve Özgürlük

Dr. Ahmet N. YÜCEKÖK

İnsanlara özgürlük getirmeyi amaç edinmiş «İnsan Hakları Beyannamesi» bu özgürlükleri savunacak ve yaşatacak kurumları oluşturmamıştır. Daha çok uzun yıllar «Özgürlük» sözcüğü şairlerin devam ettiği kahveler ve bol ışıklı asil salonlarının dışına çıkamamış, toplumsal içeriği ve tabanı olan bir kavram olarak yığınlarla özdeşleşememiştir.

Bu yazı, özgürlüklerin insanlara üstün varlıklar tarafından bağışlanmadıklarını, fakat insanın toplum içindeki evrimi sonucu bu özgürlüklerin bizzat insan tarafından elde edildiğini belirtmek amacını taşımaktadır. Özgürlükler de tıpkı insan yaşamı gibi toplumcu ve dayanışma içinde bulundukları ölçüde güçlenmekte ve yaratıcı olabilmektedirler. Bu anlamda özgürlükler topluma, kendilerini yaşatan, belirleyen ve toplumsal gerekler sonucu doğmuş olan siyasal kurumlar tarafından kazandırılmakta, varlıklarının süresini ve toplumdaki ağırlıklarını, siyasal kurumların hayat tecrübelerine dayandırmaktadırlar. Siyasal kurumların dışındaki özgürlük, doğa kanunlarının yansıttığı özgürlükten başka birşey olmamaktadır.

Siyasi olmayan toplum yoktur. Her toplumda, belli bir düzeyde, belli grup ve kişiler arasında siyasi ilişkiler mutlaka bulunmakta ve siyaset bir kaç kişi adına da olsa o toplumun yaşantısına yön vermektedir. Bir toplumda ancak siyasetten yoksun bırakılmış, menedilmiş yığınlardan söz edebiliriz. Bu da bize o toplumun özgürlüğü konusunda sağlıklı bir fikir verecektir. Bir toplumun üyeleri, toplumun sorunlarının çözümüne, toplumda kendileri bakımından öncelik tanınacak çıkarlarının savunmasına ve toplumun gelişme doğrultusunda nasıl bir yol tutacağına tartışmasına doğrudan katılmıyorlarsa o toplumda özgürlüklerden söz etmek olanaksızdır. Ama toplumun bütününe ilgilendiren sosyal, ekonomik ve siyasal sorunları dar kadrolu elitlerin, yada küçük çıkar guruplarının tekeline devretmeden, o sorunları kendi farklılaşmış çıkar doğrultuları açısından etkileyerek çözmeye çalışan yığınlara açık bir siyaset ortamında herkes özgür olacaktır.

Siyasetin temelinde çatışma vardır. Çatışmayı, ulusal kültürümüze malolduğu gibi, kötü bir kavram olarak almamalıyız. Çatışma burada, farklılaşmış çıkarlardan, başkalaşmış amaçlar ve yeteneklerden oluşan bir unsurdur. Tüm yurttaşlar olarak ülkü ve kader birliği yaptığımız, tek bir devlet ve tek bir bayrak altında yaşadığımız ülke topraklarında kalkınma sürecinin getirdiği ihtisaslaşma ve işbölümü sonucu bir toplumsal farklılaşma belirir. Üreticiler piyasa değeri farklı olan çeşitli mallar üretmeye, işçiler sanayi kollarının çok farklı alanlarında çalışmaya başlarlar. Ticaretle uğraşanlar ithalatçılık ve ihracatçılığın dışında başka alanlarda da bölünürler. İşverenler ister kapitalist tarım yapan büyük toprak sahipleri olsun ister sanayici olsun isterse de hizmet sektöründe çalışıyor olsun, kendi ihtisasları ve kendi sosyo-ekonomik çıkarları bakımından farklılaşırlar.

Bütün bu farklılaşmış toplumsal güç ve çıkarların savundukları, kolladıkları farklı toplumsal çözümler ve amaçlar vardır. Her gurup ya tek başına ya da başkaları ile kısa ya da uzun süreli ittifaklar kurarak, kendi çıkarlarına toplum içinde öncelik tanıtmaya çalışır. Kendisine muhalif çıkar guruplarını ya zor yoluyla bastırarak, ya da onları tavizler ve mükafatlarla kazanmaya çalışarak gayesine ulaşmak ister. İşte bu karşılıklı çatışma ve sürtüşme ortamı siyaset gereğini ortaya koyar. İnsanlar ve guruplar bu toplumsal ilişkilerini, karmaşık bir siyaset ağı içerisinde sürdürür, topluma yön vermek için, ve dolaşısıyla kendi görüş ve çıkarlarının zaferine ulaşmak amacıyla siyasal güçlerini seferber ederler.

Bu nedenlerle toplumsal çatışma sürdükçe siyaset de yaşayacaktır. Çatışma ancak, ütopyacı düşünürlerin kafalarında ya da afyon üzerine kurulmuş bir Hasan Sabbah cennetinde ortadan kalkacağı için siyasetle birlikte ve hatta geçen ay bu dergide yayınlanan ilginç yazıda belirtildiği gibi, o'na saygı duyarak yaşamayı öğrenmeliyiz.

Toplumsal farklılaşmanın yarattığı çatışma nedeniyle siyasetin doğal olarak her toplumun malı olduğunu belirtmiş, ve herkese açık bir siyaset ortamının, toplumsal çıkarların kendi önemleri oranında temsil edilmesini sağlayacağı için de özgürlüğünün simgesi olduğunu öne sürmüştük.

Bu açıdan bakılınca her toplumda herkese açık bir siyaset ortamı olasılığı bulunmasına rağmen bazı toplumlarda bu olasılığın, ya toplumsal yeteneksizliklerle ya da tepeden inme ceberrut bir yöntemle baskı altında tutulduğunu ve bu nedenlerle de özgürlük kavramının sınırlandırılmış olduğunu görmekteyiz. Bu anlamda siyaset değişik toplumlarda şu iki farklı açıdan sınırlanmaktadır:

1 — *Geri kalmışlıktan ötürü sosyal ve ekonomik bakımdan farklılaşmamış bir toplumda yığınlar kendi çıkarlarını savunmada gerekli olan toplumsal bilinç ve değerleri oluşturacak ve bilinci meşru yollardan siyasete taşıyacak kurumlar bulunmamaktadır. Siyasetin güçlü bir azınlığın tekelinde bulunduğu böyle durumlarda siyasi tercihler hep çoğunluğun aleyhine işleyeceğinden insanlar gerçek özgürlükten paylarına düşeni alamayacaklardır.*

2 — *Gelişmiş bir toplumda da siyaset tepeden inme bir şekilde sınırlandırılır ve yığınlara açık özgürlükler yok edilebilir.*

Böyle bir uygulama bir sınıfın ya da bir gurubun, ya halka karşı diktatörlüğü ile gerçekleşir, ya da «Özgürlüklerden korkan» ve bir «Führer özlemi» içine girecek kadar toplumsal bir bunalım içersinde kendini kaybetmiş yığınların sapık özelemleri sonucu oluşur.

Bir toplumda siyasetin ve dolayısıyla özgürlüklerin sınırlanmaması için gerekli en önemli şey, o toplumda siyaseti sağlıklı bir şekilde yaşatacak ve toplum katlarına yetenekli bir şekilde taşıyacak siyasi kurumların yaratılması ve yaşatılması sorunudur.

Bu nedenle siyaseti ve dolayısıyla özgürlükleri sınırlayan her iki toplum türünün de ele alınması ve özgürlükçü koşulların gelişiminin ve kurumsal niteliğinin saptanması gereklidir.

GELİŞEN TOPLUMLARDA SİYASETİN BÜYÜYEN ALANI VE ÖZGÜRLÜĞÜN ÇOĞULCU KURUMSAL TABANI

Siyasal kurumlar ne tür bir toplum bünyesinde yer alırlarsa alsınlar hiç bir zaman bulutların ardından bir ilahi elin ya da çok parlak bir mucidin yarattığı kuruluşlar değildir. Aksine, siyasi kurumlar, içinde bulundukları toplumun kendine özgü sosyo-ekonomik niteliklerine uygun olarak belirirler. Kendilerine olan gerek oranında gelişirler ve ancak sosyolojik bir tabana dayanarak yaşamlarını sürdürebilirler.

Böyle bir açıdan bakıldığında bütünüyle tarımsal bir bünyeye dayanan toplumların farklılaşmamış ve yoğun işbölümü ile parçalanmamış bünyelerinde değişik menfaat ve baskı guruplarının, derneklerin, sendikaların, belediyelerin ve siyasi partilerin oluşturdukları farklı ve karmaşık bir siyasal yapıyı bulmamız olanaksızdır. Böyle geleneksel toplumlarda derebeylik düzenini, toprak ağalarının oluşturduğu ekonomik çıkarları ve kaderci bir zihniyetle pekiştirilmiş hiyerarşik bir siyaset anlayışını bulabiliriz.

Böyle bir toplumda siyasal yetkiler, belirli kişilerin tekelinde bulunmaktır. Durgun ve yalınkat yaşantılarında atalarından gördüklerinden başkasını uygulama teneği olmayan halk yığınlarının ise farklılaşmamış çıkarlarını korumaları için siyasal kurumlar yaratmaya ne yetenekleri vardır ne de gerekleri.

Fakat toplum yeni yeteneklere açıldıkça, gelişen teknoloji, üretim olanakları ve yeni ticaret yolları geleneksel yapıyı parçaladıkça, toplumun yaşantısında da değişimler belirecek yeni sosyal, ekonomik ve dolayısıyla siyasal gelişmelerin tohumları atılacaktır.

Artan tarımsal üretim ilk önceleri ticaret çevrelerinde serpilen bir burjuvaziyi gerçekleştirecek ve ondan da giderek güçlenen bir sanayi burjuvazisi toplumun gelişme doğrultusuna egemen olmaya çalışacaktır. O ana kadar kralın, prensesin ya da derebeyinin çevresinde örgütlenmiş, siyasal varlıklarını yalnızca saraya dayandıran ve günün şartlarına göre değişik davranış ve ittifak-

lar içine giren küçük guruplardan oluşmuş siyasi kurumlar artık yerlerini daha yetenekli ve daha kapsamlı kurumlara bırakmak zorundadırlar.

Kralın ve aristokrasinin mali gücü yanısıra siyasi gücünü de kırmayı amaç edinmiş burjuvalar artık kendi ekonomik ve sosyal felsefelerine dar gelmeye başlamış aristokrasi ve kilisenin durgun toplumsal kalıplarını yıkmış ve parlamenter demokrasinin, o zamanlar yalnızca mülkü temsil eden, temellerini kurmuşlardır. Bunu yaparken de, mülk sahipleri çerçevesinde genişletilmiş oy hakkının kendilerine sağladığı siyasi güçten yararlanmışlardır.

Mutlakiyetçi krallık devrini kapayarak özgürlüğü toplumun henüz sınırlı olmakla beraber daha geniş bir kısmına taşıyan burjuvalar, kısmen de olsa demokratik temsil gücünden yararlandıklarından oy toplamak için kurdukları örgütler modern anlamdaki siyasi partilerin başlangıcı olmuş, seçmen kütlesine dayanan bu partilerin parlamento üyeleri tutarlı olma zorunda kalmışlar ve ilk defa olarak krala değil de seçmene karşı sorumlu başbakanlar ve toplu sorumluluk taşıyan kabine üyeleri tarih sahnesinde belirmişlerdir.

Siyasal kurumların sosyo-ekonomik gelişime uygun olarak sürdürdükleri evrim, sanayi devriminin etkileri ile büsbütün hızlanmıştır. Buharlı makinenin kütle üretime yaptığı büyük katkı sonucu sanayi merkezleri hızla gelişmiş ve toplumda aristokrasiyi deviren burjuvalara karşı meşruiyet savaşı veren işçi kitleleri siyasi yapıyı zorlamaya başlamışlardır. Yaratılan toplum hazinelelerinden kendi paylarına düşeni alamadıklarını ve kendilerinin de korunacak çıkarları olduğunu savunan, modernleşen toplumun bu «Siyasallaşmış» yeni üyeleri, haklarını ve özgürlüklerini ancak siyasi kurumlarla elde edeceklerinin bilincine ulaşmış ve kendi örgütlerini kurmuşlardır. Ortak çıkarlarını bir araya getirip hak talebinde bulunamayanların karmaşık toplum yapısı karşısındaki güçsüzlüğünün anlaşılması, insanların hangi çıkar grubundan olursa olsun, kendi görüşlerinin ve kendi çıkarlarının paylaşıldığı kurumlarda toplanmasını sağlamış ve **bu alanda toplum, harkesin dengeli, meşru, fakat özgürce hak savaşı verdiği bir siyasi yapıya kavuşmuştur.**

Yoğun iş bölümü, ihtisaslaşma ve modernleşmenin sağladığı atomize düzen, oy hakkının genişletilmesini sağlamış ve bu genişleyen oyları kendilerine kanallı edebilmek için partiler daha çok yönlü olmaya zorlanmış, örgütlerini geliştirme gereğini duymuş ve çıkar gurupları ile daha yoğun bir ilişkiler ağı içine girmişlerdir

Sanayi toplumları giderek büyük tüketim topluluklarına dönüştükçe, gelir artışı nedeni ile herkes milli gelirden daha adil bir pay almaya başlayınca orta sınıflar güçlenip, sınıflar arası denge sosyal refah devleti girişimleri ile daha yetenekli bir şekilde sağlandıkça, siyasi kurumlar da toplumda yumuşayan sivililikleri yansıtan daha çok yönlü kuruluşlar haline dönüşeceklerdir. Örneğin kendi programlarına ters düşmeden, mümkün olan en yüksek sayıda çıkar grubunu bünyelerinde toplamaya başlayacak olan siyasi partiler, iktidara giden yolun ancak böyle ittifaklar sonucu gerçekleşebileceğini anlayacaklardır.

Siyasi partiler böyle bir gelişim düzeyinde örgütlenmeye daha büyük ölçü-

de gerek duyacak, toplumun her kat ve köşesine kılcal damarlar gibi uzanan karmaşık bir örgüt ağı sayesinde yaşamını ve etkisini sürdürecektir. Modern toplumun siyasî partisi ancak bu karmaşık ve güçlü örgüt yapısı sayesinde toplumun istek ve özlemlerini duyabilecek, bu istek ve özlemler doğrultusunda oluşturacağı siyasî plâtförmünü ve programını gene bu örgüt sayesinde tabana indirebilecektir.

Böylece, gelişen toplumlarda siyasetin alanı da toplumsal değişim ve farklılaşma ile belirlenecek ve insanoğlu çağının değişimle birlikte gelen sorunlarına ancak o değişimin oluşturduğu ve nitelik kazandırdığı siyasal kurumlar aracılığı ile eğilebilecektir. Bu anlamda siyasetin kaçınılmazlığı kadar siyasal kurumlara bağlılık ve gerek de kaçınılmaz olmakta, insanın gayri-şahsi üretim ilişkileri ve toplumsal karmaşıklık karşısında yitirdiği özgürlük, siyasal kurumlar aracılığı ile insana tekrar sağlanmaktadır. Bu açıdan bakılınca siyasete duyacağımız saygı siyasal kurumlardan bağımsız olamamaktadır.

GELİŞMİŞ TOPLUMLARDA SİYASETİN DARALAN ALANI VE TUTSAKLIĞIN TEKELCİ KURUMSAL TABANI

Çağımızda tüketim toplumları düzeyine geçmiş topluluklara musallat olan yaygın bir hastalık bulunmaktadır. Çok farklılaşmış, yoğun iş bölümü ile parçalanmış ve üstün teknolojik düzeyi nedeni ile de insanları yarı otomatlaşmış toplumlarda zaman zaman görülen bu hastalık çoğulcu bir toplum yapısı ile denetim altına alınmadıkça insanlarda «Özgürlük» korkusu ile başlamakta ve onlarda, bir sürü gibi güdülmek arzusu doğurmaktadır.

Çok düşük bir zeka düzeyi isteyen işlerin dışında bilgi sahibi olmamaları insanları yaşamak için mutlaka başka insanlara muhtaç kılmakta ve fakat devasa bir toplum karşısında korunmasız, barınaksız kalan insan bu ihtiyacını psikolojik olarak tatmin etmekten uzak kalmaktadır. Büyük iş yerlerinde hiç değişmeyen koşullar altında, bir sürü tanımadığı insanla çalışan, lokantalarda tanımadıkları ile dirsek dirseğe yemek yiyen, koca apartmanlarda kapı komşularını bile tanımadan yaşayan büyük metropollerin insanları, kendilerini, basit bir nüfus cüzdanı niteliğine indirgeyen karmaşık ve modern toplum karşısında ezilmektedirler. Böyle bir toplumda eski örf ve adetlerin yitirilmesi, insancıl duyguların yerini soğuk yüzlü sosyal yardım kuruluşlarının alması, komşuluk ilişkilerinin akrabalık dayanışmalarının sıcak yüz yüze temasının, madeni sesli modern makinaların tiranlığına terk edilmesi, kişinin bağlılık ve sevgisini hiçbir şeye yöneltememesine sebep olmakta, devletin dışında bağlılık yöneteceği hiçbir kuruluş bulunmayan kişi, kim için ve ne maksatla ve kime karşı kullanacağını bilemediği, kullanmak için de zaten hiçbir yeteneğe sahip bulamadığı özgürlüğünden korkar olmakta ve onu kendi adına kullanmak arzusunda olan başkalarına kolayca devredebilmektedir.

«Führerlerin» doğuşu ve gelişimi için çok verimli olan böyle bir toplumsal yapının bu ürkütücü sosyal hastalığı yine siyasal kurumlara sahip çıkılarak ve

onların sağlıklı bir şekilde işlemesi sağlanarak tedavi edilebilir. Güdülme özlemini doğuran nedenleri ancak özgür kuruluşlar ve kişinin bağlılığını devletin ötesinde başka kuruluşlara çeken değerler yok edebilir.

Karmaşık toplum düzeni içinde kendi başlarına etkisiz ve ürkek olan insanlar, çıkarları aynı doğrultuda olan diğer çıkar ve görüşlerle siyasal kurumlar içerisinde bir araya gelebildikçe güçlenecek ve toplumu kişiliği ezen ve onu cüceleştiren baskısına karşı sıhhatli bir denge kurmayı başaracaklardır. Renksiz ve şekilsiz bir toplumun anlamlı ve sağlıklı bir ilişkiler ağı çerçevesinde düzenlenmesi ve toplumsal yetenek ve olanakların kamu yararına işletilebilmesi için ortak amaç ve çıkarlarının ne olduğunu bilen insan gruplarını temsil eden siyasal ve sosyal kurumların, kişinin tek başına denetim yeteneğinin çok üstünde kalmış bir siyasal alanı, karşılıklı etkileme ilişkisi içinde denetlemesi gerekmektedir.

Ancak böyle bir ortamda başıboş kalan devletin kişi üzerindeki mutlak egemenliği sınırlandırılabilir ve devlet gücü kişi yararına dönüştürülebilecektir. Kişiyi, devletin dışında da bağlılığını ve sevgisini çeken diğer kuruluşlar destekleyecek ve kişi, toplum ne kadar karmaşık olursa olsun, kendi özgürlüğünü ve kişisel yeteneklerini yüceltebilecek, dengeli ve yönetiminden pay alabileceği bir toplumsal hayata kavuşacaktır.

İnsan, kuşkusuz açıkça bellidir ki, özgürlüğü için kimseye muhtaç değildir. Siyaseti saydığı ve siyasi kurumlara ilgi ve bağlılığını yitirmediği sürece siyaset ve siyasi kurumlar onu her zaman toplumun sözü dinlenir bir unsuru, kendi kendisinin de saygıdeğer bir efendisi yapacaktır.

Aristokrasiden, Teknokrasiye

Osman COŞKUNOĞLU

«Yönetimi bilgiler, sağduyulu kimseler eline almadıkça, prensler ve krallar ülkelerini bu biçimde yönetmedikçe; dolayısıyla bilgelik ve devlet yönetimi birbirlerinden ayrı kaldıkça bugünkü devletlerin ve insanların daha iyi bir yönetim biçimi bulmalarından söz edilemez»

Bundan 23 yüzyıl önce Eflatun'un söylediği bu sözler günümüze dek devlet yönetiminde, bazı ideolojilere rehber olmuştur. 23 yüzyıl sonra, yukardaki söz 2 değişikle tekrarlanmaktadır. Birincisi: «prensler ve krallar» yerine «parlamentarler ve bakanlar», ikincisi Eflatun döneminde bu tür devlet yönetimine Aristokrasi, bugün ise Teknokrasi denmektedir. Günümüz bilim ve teknolojisindeki hızlı ve önemli gelişmenin, politikacıların ortadan kalkarak yerine «beyin»lerin geçmesi gerektiği eski görüşüne yeni kanıtlar getirdiği savunulmaktadır. Oysa yeni bilimsel ve teknolojik gelişmeleri kamaşmayan gözlerle incelemek, bu gelişmelerin politikayı etkileyeceğini, fakat politikanın ve politikacıların yerini almayacağını ortaya çıkaracaktır.

Birinci Sanayi devrimini gerçekleştiren buharlı makineler insanın kol gücünden daha güçlü üretim tekniklerini ortaya çıkarmıştı. Devam eden teknolojik gelişme daha sonra, üretimde ve ulaşımda enerji kaynağının gelişip daha da güçlenmesini sağlamıştır. Kömürün ve buharın yanısıra, petrol ve elektrik hatta nükleer enerji, tekerlekleri döndürmeye ve makinaları çalıştırmaya başlamıştır. İnsanın kol gücünden tasarrufu sağlayan makinelerin enerji kaynağı gelişip güçlendikçe üretim mekanizması da büyümeye ve karmaşılaşmağa başlamıştır. Dev sanayi kuruluşları hızla küçük fabrikaların, üreticilerin yerlerini almaktadır. İşletmelerin büyümesi ile yapılacak hatanın bedeli de büyümüş ve bunun sonucu olarak işletme sahibi kimseler işlerinin yönetiminde yetersizlik duymağa başlamışlardır. Artık, verilecek kararlar için işletme sahibinin yetenek ve görgüsü yeterli olamamakta, kararların bilimsel verilere dayanarak verilme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu gelişme, birkaç iş yerine sahip büyük sermayedarları, işletmelerinin her birinin başına yöne-

tici sorumluluğunu üzerine alacak yöneticileri (managers), teknokratları geçirmek zorunda bırakmıştır. Böylece geleneksel olarak sermayedarların kişiliklerine bağlı olan yöneticilik fonksiyonu tamamen iş yerinin mülkiyetinden ayrı olan profesyonel yöneticilere kaymaya başlamıştır. İş yerine sahip olmaktan doğan bir haktan ayrı olarak yönetme sorumluluğunu üzerine alabilmek için bu şahısların bazı seçkin niteliklere ve gerekli bilgilere sahip olmaları gerekmektedir. Bilim ve teknolojiye yeni gelişmeler, teknokratlara bu nitelikleri vermektedir.

Teknoloji bir yandan insanın kol gücünün yerini alacak makinaları ortaya çıkarıp geliştirirken, bir yandan da insanın kafa gücüne yardımcı olacak makinaların gelişmesini sağlamaktadır. Bilgisayarlar (komputer, elektronik beyin) bu konuda en önemli buluştur. Bu buluş sayesinde eskiden çok zaman alan çözümler çok kısa sürede gerçekleştirilebilmekte, insanın kafa gücünden tasarruf sağlayarak insanın yeni buluşlar yapma olanağını hızlandırmaktadır. Karmaşık sorunların kısa sürede

çözülebilmesini sağlayan bu teknolojik buluş ile beraber çözüm tekniklerini getiren yeni bilimsel yöntemler de hızla gelişmiştir. Yöneylem Araştırması (Harekat Araştırması, Operations Research), Sibernetik, Ekonometri gibi yeni bilimler yöntemler karmaşık sorunlara etkin çözüm yolları getirmekte ve kararların daha ras-yonel alınabilmesini sağlamaktadır.

BİLİM VE POLİTİKA

Sanayi, ticaret ve hizmetler sektörlerinde karmaşıklaşan sorunlar karşısında karar verebilmek için yeni bilimsel yöntemlerden yararlanma zorunluluğunun devlet yönetiminde de geçerli olduğu ve bunun sonucu politikacıların da yerlerini teknokratların alması gerektiği görüşü yaygınlaşmaktadır. Mademki bilimsel veriler var, verirsın bunları bilgisayara, o da «en doğru» ve «en iyi» sonucu ortaya koyar. Bilgisayarı ve bilimsel verileri de ancak teknokratlar kullanabildiğine göre devleti «küçük hesaplarla» çekişen politikacılar değil teknokratlar yönetmelidir. Bu görüşler Türkiye'de ve dünyada, toplumsal çekişmelerin, çelişkilerin özünü değerlendiremeyen, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gücünün nereye kadar geldiğini bilmeyen bir kısım «kadro devrimcisi» aydın arasinda da yaygındır. Devleti, bilgili teknik adamların yönetmesi yani Teknokrasi'nin devlet yönetim biçimi olması önerilmektedir.

Bilimin, teknolojinin ve politikanın niteliklerinin iyi anlaşılması, Teknokrasi uygulamalarının gözden geçirilmesi, bilimin politikayı etkileyebileceğini fakat ege-men olamayacağını, politikanın yerine geçemeyeceğini ortaya koyacaktır.

Önce «elektronik beyin» deyimiyle belki biraz abartılmış olan bilgisayarların sanıldığı kadar üstün olanaklar yaratmadığını belirtelim. Problemler «al şu problemi çöz» şeklinde verilmez. Problemin ne olduğu ve nasıl çözüleceği, çözüm için gerekli bilgiler, veriler bilgi sayara insan tarafından verilir. Yani hiç kimsenin çözümünü bilmediği bir problemi bilgi sayar da çözemez.

Bilgi sayarların sorunları kendiliğinden çözmediği gibi yeni bilimler de karmaşık sorunlara «en iyi» çözümü getirmez. Yeni

gelişen bilimler her ne kadar eski bilimlerin spekülâtif taraflarını bir ölçüde azaltmaktaysa da, yeni gelişen yöntemlerden, en doğru ve tek çözüm gibi mulak gerçekleri ortaya çıkarmalarını beklemek gerekir. Çünkü ne «en iyi» çözüm vardır ne de çözümler, teknikleri kullanan teknokratın değer yargılarından bağımsızdır.

Sözü geçen bilimlerle ilgili kitapların hemen hepsinin ilk sayfalarında, yeni bilimsel yöntemlerin «en iyi» çözümü değil «optimum» çözümü verdiği önemle belirtilir. Belli bir sorunun çözümü olabilecek sonsuz «şık» (alternatif) vardır. Teknokrat bu şıklardan yalnız bir kısmını değerlendirip onların içinden birini seçmek zorundadır. Bu seçim «optimum»u verir, en iyi çözümü değil. Çünkü teknokratın değerlendirmedeği şıklardan birisinin bu optimumdan daha iyi olabileme olasılığı her zaman vardır. Bu, bilimlerin nitelikleri bakımından «en iyi» çözümü genellikle bulamayacağının teknik nedenidir.

Ayrıca politik kararlar da hemen her sorunun çözümünde kaçınılmaz olarak gereklidir. Sorunun çözülmesi için bazı veriler gereklidir, bu verilerin kullanım şekli de her zaman bir tercihi yansıtır.

Örneğin Ankara'nın 20 yıl sonraki yerleşiminin nasıl olması gerektiğine sonsuz tane şık (alternatif) cevap olabilir. Gerçekte ise bu şıklardan 5-10 tanesi değerlendirilebilir. Bu değerlendirmenin yapılışında da geçekundu bölgelerinin gereklerinin karşılanması ile şehir merkezinin güzelleştirilmesinin önem derecesi değerlendirmeyi yapanların değer yargıları sonucu ortaya çıkar. İşte bu değer yargılarının her birinin temelinde siyasi bir tercih yatar. Türkiye'de de siyasi partiler bu tercihleri yaratan siyasi görüşleri paylaşmışlardır. Bu nedenle siyasi partiler arasındaki çekişmelerin tümünü «küçük politik hesaplar» olarak nitelemek doğru değildir. Gerçekte bu çekişmeler, sorunların çözümlerinde kaçınılmaz olarak bulunan sosyal, ekonomik ve siyasal tercihlerin çatışmasıdır. Hiçbir uzman, teknokrat, iyi niyetli tarafsız beyin, partilerin paylaştığı tercihlerin dışında, üstünde kalamaz, çünkü hiçbir insan havada duramaz, düşer.

TEKNOKRASİ Mİ, ARİSTOKRASİ Mİ?

Bilim ve politikanın nitelikleri gereği birbirinin yerini alması beklenemez. Bilimi politikaya egemen kılarak politikacılar yerine teknokratlarla ülkeyi yönetme düşüncesi eğer bir bilgisizliğin sonucu değilse başka bir amacı gizlemek için ileriye sürülmüş bir düşüncedir.

Türkiye'de de, yazının başında Eflatun'dan aktarılmış cümlelerin bir benzeri günün koşullarına uydurularak tekrar ileri sürülmektedir. Adına Teknokrasi denen, Aristokrasi'nin bu yeni şekli I. Erim hükümetinde sonuçları bilinen şekilde uygulanmıştır. «Üstün başarılı ve tecrübeli» uzmanlar ülkeyi «partilerüstü ve tarafsız» bir anlayışla yönetmeye kalkmışlardır.

Dünya'daki Teknokrasi uygulamalarını değerlendirebilmek için ABD'deki bir uygulamaya bakmak gerekir.

ABD'nin ve Dünya'nın en büyük ciro-suna sahip bir teknik şirketin Genel Müdürü olabilmek için gerçekten «üstün başarılı» bir uzman olmak gerekir. Böyle bir Genel Müdürlük yapmış birisi de kuşkusuz çok «tecrübeli»dir. Öyleyse Teknokrasi'de bu kişi devlet yönetimine getirilmelidir. Bu yapılmıştır. *Başkan Eisenhower, General Motors'un eski Genel Müdürü Charles E. Wilson'u* Savunma bakanı yapmıştı. Wilson'un görüşü şu idi: «Ülke kemin çıkarları ile General Motors'un çıkarları ile aynı; General Motors'un çıkarlarıyla da ülkeminkilerinin aynı olduğunu düşündüm» ve arkasından General Motors'un çıkarlarına uygun olan Vietnam Savaşı başladı.

TÜRKİYE VE TEKNOKRATLAR

Daha çok ileri sanayi toplumlarında görülen teknokratlar ve teknokrasi konusunun Türkiye'nin bugünkü yapısında bir lüks olduğu ileri sürülebilir. Oysa Türkiye'de teknokratlar ve teknokrasi konusunda açıklığa kavuşma gereğinin iki temel nedeni vardır. Birincisi, uzmanların Türkiye'yi en iyi idare edeceği kanısı kadro devrimciliği, aydınlarımızın bir kısmında köklemiştir. İkincisi ise Türkiye'nin, ileri ülkelerde birikmiş bilgi ve teknoloji stokundan yararlanarak hızlı ve adil bir gelişme-

ye kavuşma olanağı vardır. Bu olanaktan yararlanmak için ise teknokratlara gerek vardır.

Uygulamalar, uzman bir kadronun hiçbir tabana dayanmadan ülkeyi yönetmeyeceğini, yönetmeye kalkarsa ya mevcut güçlerin kontrolü altına girmek, ya da silinip gitmek zorunda kalacağını göstermiştir. Öte yandan bilimdeki yeni gelişmelere, ne kadar parlak olursa olsun kamaşmayan gözlerle bakılırsa, bu bilimlerin getirdiği yöntemlerle donatılmanın, uzmanları devlet yönetiminde söz sahibi yapmaya yetmediği görülmektedir.

Bütün bunlar demek değildir ki devlet yönetiminde, hatta Türkiye gibi geri kalmış bir ülkenin devlet yönetiminde uzmanlara, teknokratlara gerek yoktur. Tersine, ulaşım olanaklarındaki büyük gelişmenin, ileri teknolojilerin geri ülkelerde kullanılabilmesini sağladığı günümüz ortamında Türkiye'de teknokratlara gerek vardır.

Çağdaş ileri toplumlar bugünkü ekonomik gücüne, ortaya çıkması için yıllar harcadığı teknolojik bilgiler sayesinde erişmiştir. Geri kalmış toplumların aynı teknolojileri yeniden bulmak sorunu yoktur. Birikmiş teknoloji ve toplumsal bilgileri kendi özel gereksinmelerine yine kendi özel koşullarına göre uygulayabilme olanağı vardır. Böylece uzun gelişme aşamalarını kısaltmak ve örnek ülkelerin düştüğü hataları gözönünde tutarak ekonomik güçlenmeyi çok daha sarsıntısız, adaletli biçimlerde sağlamak olanağı Türkiye'yi beklemektedir. Nitekim bugünür ileri toplumlarının, okur yazarlığı yaygınlaştırmak, demokratik yönetime kavuşmak, haberleşme ve ulaşım araçları sayesinde yüksek bir bilinç düzeyine erişebilmek için geçmişte çok uzun uğraşlar vermesine karşın, Türkiye'de bu sorunla daha kısa bir sürede büyük ölçüde çözülmüştür.

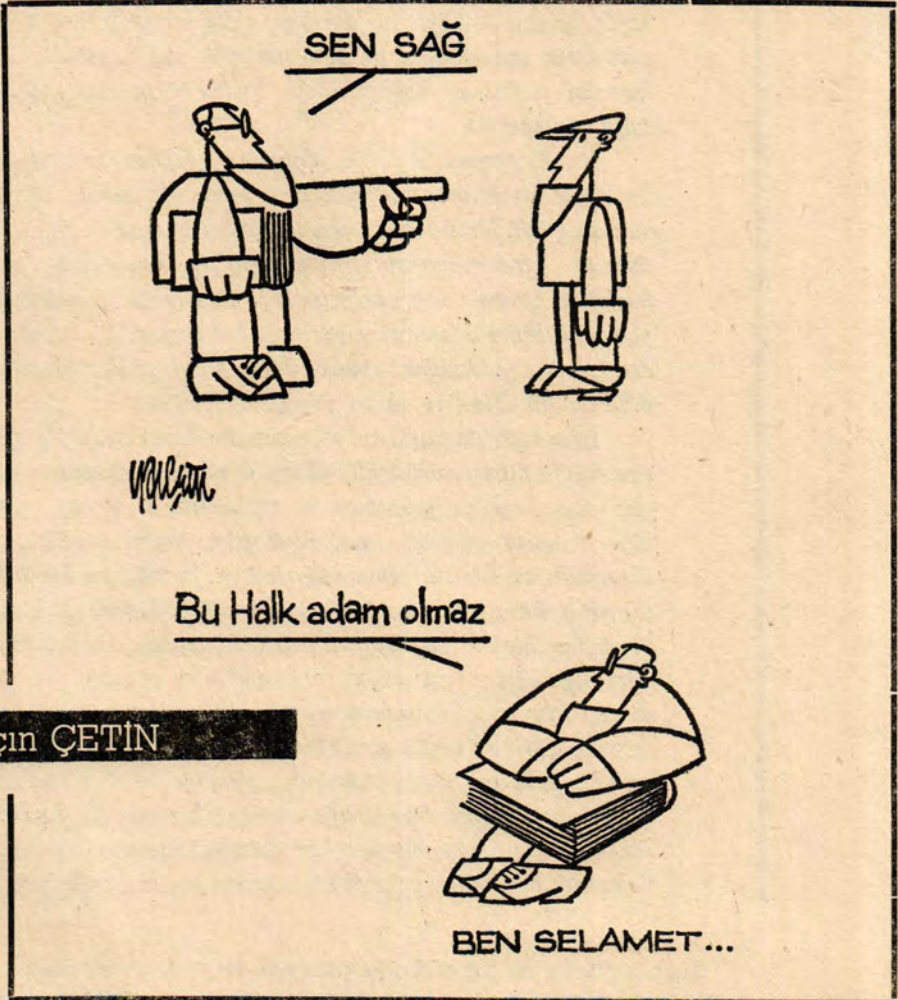
Türkiye'nin büyük bir kısmı ileri ülkelerin 50 yıl önce toplumlarına sağladığı olanaklardan yoksundur. Fakat küçük de olsa bir kısmında, ileri ülkeleri daha birkaç yıl önce ortaya çıkardığı teknolojik olanaklar (*bilgisayar gibi*) vardır. Türkiye'nin önündeki sorun bu olanak

lardan en verimli ve adil bir şekilde yararlanabilmektir.

SONUÇ

Çağımızın bilim ve teknoloji düzeyinden yararlanabilmek, gerisinde kalmamak için devlet yönetiminde teknokratlardan vaz geçilemez. Partiler bünyelerinde, partinin politik tercihlerini benimsemiş teknokratları bulundurmak zorundadır. Partiler programı ve teknokratları ile yönetime gelmeli, teknokratlar, verecekleri kararlar-

dan etkilenecek halk oyu tarafından denetlenmelidir. Yani toplumun hangi güçlerini hizmet edeceği belli olmayan bir teknokrasi değil Demokrasi olmalıdır yönetim biçimi. Bir teknokratlar diktatörlüğü değil, halkın denetimi altında çalışan partilerin bünyesindeki teknokratların, devlet kuruluşlarındaki uygulayıcı teknisyenlerin veri ve araştırmalarına dayanarak kendi sosyal ve ekonomik eğilimlerine göre hazırladıkları programlarla devleti yönettikleri bir Demokrasi...

Yalçın ÇETİN

Türkiye'nin Tarihsel Toprak Mülkiyeti Düzeni

Prof. Mustafa AKDAĞ

Eskiden Türkiye tarihi denince, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun 600 yıllık hayatı anlaşılır, onu da uygarlıktan habersiz Türklerden kurulu barbar bir ordunun hristiyanlardan zaptettiği toprakların üzerinde Türk hizmetine geçmiş Bizanslı ya da öteki milletlerden «Türke dönmüş» bir kadronun örgütlediği ileri sürülürdü. Batı dünyasındaki tarih öğretisi de böyle bir önyargıya dayanıyordu. Doğal olarak, Avrupalı tarih yazarlarının bu ağır yanlışlık saplantısından kurtulamayışlarında, hristiyan bağnazlığının beslediği tarihsel Türk düşmanlığı başlıca etken idi.

Kendisi uygarlığa yatkın olmıyan bir halkın, Yakındoğu ve Balkanlardan Macaristan'a kadar uzanan geniş bir alanda yüzyıllarca ömür sürmüş güçlü bir devleti başka toplumlardan geçme üç-beş kişinin yardımı ile kuramayacağını iyice anlamış bulunan Atatürk'ün, 193'0larda başlattığı bilimsel tarih araştırmacılığı Türkiye'de Batıdakilerinden daha yetenekli bilim adamları yetiştirmiş bulunuyor. Bu sayede toplumumuzun geçmişi hakkındaki «batıl» öğretisi şimdi artık silinmiş, onun yerine bilimsel bir Türkiye tarihi öğretisi geçmiştir.

Eğer 1839'da başlayan «Tanzimat» hareketi böyle bir tarih araştırmacılığı ile atbaşı yürüseydi, «Türkiye'nin Batılılaşması» çözümlenmesi güç yeni sorunlar yaratmaz ve toplumumuz çağdaş uygarlığa daha bilinçli olarak girerdi. Ama, Tanzimatçı kadro özellikle toplumsal ve ekonomik tarihimizin dayandığı hukuk kurallarını hiç bilmediği için, Osmanlı düzeni denince 1839 sıralarındaki karmaşık biçimi anlaması yüzünden, hiç bir araştırmaya gerek duymadan, bir yandan eski kurulu düzeni gelişigüzel yıkarken, beri yandan da onun yerine Batıdan alma düzeni yönemsiz bir surette ayak ayak yerleştirmeye girişmiştir. Böylece de, Türk derneşim temel kurallarının vatandaşa ve devlete, değişmez bir anayasa hükmü biçiminde sağladığı doğal ve tarihsel kuruculuk hakları bu korkunç bilgisizliğe kurban gitmiştir. Bu yazı tarihsel Türk toprak işletme yöntemi ileri bir hukuksal kurulu düzen yerine kualsız ve hukuk ilkesinden yoksun bir düzenin geçişini anlatmaktadır.

Türk toplumu bu topraklarda (Anadolu ve çevresinden oluşan Türkiye'de) eksiksiz bir devlet olarak örgütlendiğinden beri, kendi çağdaşı dünyada hiç özdeşi bulunmıyan bir toprak işletme düzeni yaratmış ve geliştirmiştir. Gün-

müzde bile çok ileri sayılabilecek olan bu millî kurulu düzenin kısaca ifadesi; «**Türkiyede topraklar devlet mülküdür**» ve o günün hukuksal deyimi ile de, «**Diyar-ı Rumarz-ı memlektir**» diye anlanmıştır. Görülüyor ki, memleket toprakları bütün doğal değerleri ile birlikte özel mülkiyet dışında bırakılmış ve kamu malı sayılmıştır. Devlet, bu doğa değerlerinden yalnız «**Tarla=yer**» niteliğinde olan türü, köyde oturup, işi tarım-çiftçilik olan sosyal sınıfa işlet-tirirdi, ve bu bir kanun zorunluğuydu. Anlaşıyor ki, toprak denen mülkünün gerçek sahibi de araziye istediği gibi işletmek ya da işlettmek özgürlüğünde değildi. Ayrıca, toprak bu biçimde bir mülkiyet anlayışına bağlanmış bulun-ması yüzünden, «**vakıf**» yapılamaz, birine bağışlanamaz, satılamaz, «**rehin**» bırakılamazdı. Böylece, gerek kendisine işletme hakkı verilmiş olan köylü, ge-rekse mülkün asıl sahibi bulunan devlet, kamusal bir toprağı elden ele geçen, paraya değışilen bir değer olarak kullanma yetkisinde değillerdi.

TOPRAĞI İŞLETME YÖNTEMİ

Değişmez bir kuruluş yöntemi olduğu için, yüzyıllar boyunca bozulmadan sürdürülen bu düzenin kuralları içinde, toprağın nasıl işletildiğine gelince, dev-letin bu konuda türlü biçimler uyguladığı görülmekte ise de, 16. yüzyılın son-larına kadar en yaygın olarak yararlandığı şekil, işletme hakkını «**Tasarruf hakkını**» hem de veraset yolu ile babadan erkek çocuklarına geçmek koşulu altında, çiftçi ailesine vermesi usulü idi. **Görülüyor ki, toprağın tarla niteliğın-deki bölümü, uygulamada, işi çiftçilik olan ve köyde yerleşik biçimde oturan köylüye bırakılmış olmakla, uğraşı tarım üreticiliğı olan bu toplumsal sınıfın para ve öteki servet sahiplerince sömürölmesi kapıları kapatılmış bulunmakta idi.** Öteyandan, her çiftçiye işletmeye verilen tarlanın dönümü belirli miktarı aşamıyacağı, toprak alım satımının da yasaklanmış bulunduğundan, köylü aile-lerinin birbirinden tarlalarını şu ya da bu biçimde satın alıp diğerlerinin zararına ağalaşma olanakları yoktu. Böylece, köyde oturan ve çiftçiliğı kendisine tek iş edinen tarımcı topluluğun bütün bireyleri, kendi hesaplarına üretim yapar bir yaşantı sürüyorlardı. Devletin mülkü olan araziye tarım üretimi için kullanma hakkını almış bulunan çiftçiler, bunun karşılığında, «**Hazineye**» ya da onun havale ettiğı resmî hizmetliye kanunnamelerde miktarı belirtilmiş bir «**İcar**» öderlerdi ki, bu da bütün üretimin (*Ürün ya da para olarak*) % 15 ini aşmazdı.

ARAZİYİ ÖZEL MÜLKE DÖNÜŞTÜRME YOLU

Toprağın tarla niteliğı devam ettiğı sürece özel mülke dönüşmesinin ola-naksız bulunduğu, bunun da çiftçi halkın üretim ve emeğinin yalnız kendisinde kalmasını güven altına almış olduğu anlaşıldıktan sonra, ekim üretimi dışın-daki toprak değerlendirmesini belirtmemiz, Türk toprak mülkiyeti yöntemi üzerindeki bilgiyi tamamlıyacaktır. Toprağın kamu malı niteliğinden özel mülk

durumuna geçmesi için üzerine vatandaş emeğinin sinmiş olması gerekliydi. Örneğin, bir tarlanın bağ-bahçeye çevrilmesi, ağaçlandırılması, içine ev yapılması gibi, «imar» görmüş olması, bu yerin özel mülke dönüşmesini olanaklı kılıyordu. Böylece, vatandaş, imar ettiği (Emeğini sindirdiği) yeri emläke çevirmiş bulunmakta, doğal olarak da, onu satmak, vakıf yapmak, bağışlamak, daha açık deyimi ile, kendi öz malı olarak harcamak hakkını elde etmekteydi. Toprağı kamu malı olarak koruyan kanun ve kuralların devletçe başarılı biçimde uygulandığı dönemlerde, köy, kasaba ve şehirler halkının, ihtiyaçlarından çok fazla bağ bahçe yapmalarının, ve devletin de bunu önlemeye çalışmasının nedenleri böylece anlaşılmış oluyor.

BU DÜZENİ BOZAN TARİHSEL ETKENLER

Türk toplumunun derneşim haklarını kimsenin değiştiremeyeceği anayasal kurallar halinde korumaya yetenekli bir devlet gücünün ayakta kaldığı sürece, başarılı biçimde daha da geliştirilerek yaşatılacağı bu toprak düzeni, daha baştan beri servet biriktirme hırslısı kimseler tarafından yıkılmaya zorlanıp durmaktaydı. Nitekim, Selçukî Sultanlığının son yıllarında, ve özellikle Anadolu Beylikleri, döneminde, devlet hizmetlerinin yüksek postlarında oturanlarca, dirlikleri olan köyleri vakıflaştırma yolu ile bozulmaya başlanmış, Fatih Sultan Mehmet, bunun farkına varıp, böyle vakıfları devletleştirtince, kızılca kıyamet kopmuş idi. XVI. yüzyılda yurda yayılan büyük para darlığı, altından kalkılmaz çöküntüsünü köy topluluğunda yapmış, bu kez de, parası bol devlet hizmetlileri, gene çiftçinin bunalımından yararlanarak, köye dalmışlar, köylüden yok pahasına aldıkları toprakları çiftliğe çevirmişler, devlet, kamu malı toprakların böylece güçlü kişilerce özel mülke dönüşmesine karşı mücadeleye girişmiş, fakat, bir türlü önleyememişti. 1550 de başlayıp, 1610'a kadar süren «Büyük Celâli İsyânları», köylerde mantar biter gibi çiftlik yaratma sonucunu verdi. Bu da sosyal sınıflar arasındaki toplumsal-dirlikse dengeyi bozduğu için, devletin siyasî kararlılığı yok oldu ve Türkiyede sürekli bir eşkıyalık yaşamı başladı.

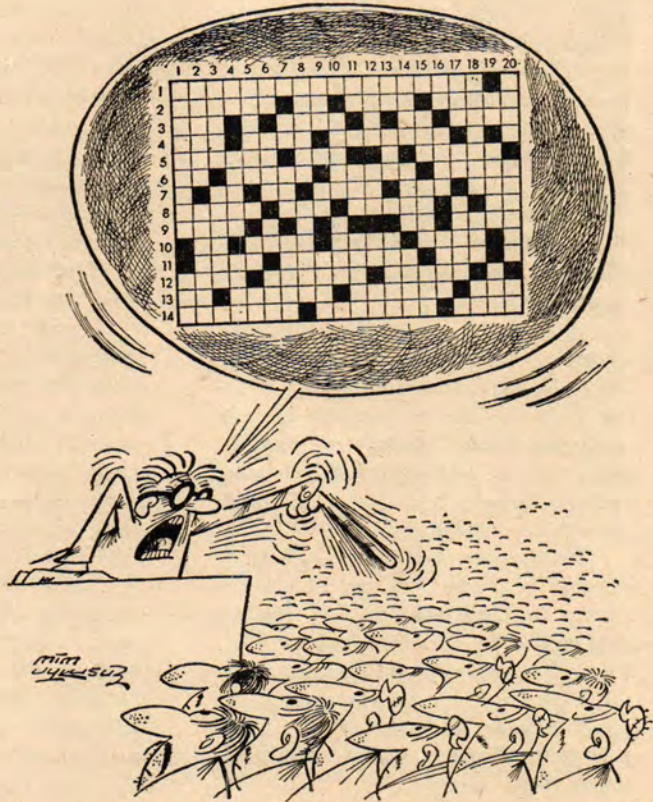
Celâli kavgası dindikten sonra, bu konuda büyük bir inceleme-araştırma işlemine girişen Sultan I. Ahmet, kamu toprak düzeninin bir takım zorlu kişilerce yıkılmış ve çiftçi halkın da köylerden kaçırılmış olduğunu tesbit ederek, Türkiyede, ve belki de dünya tarihinde, ilk kez köklü bir toprak reformuna girişti; daha doğrusu yıkılan toprak düzenini yeniden diriltmeye uğraştı. Fakat, hiç bir başarı elde edemedi. Böylece, ortaya çıkan kanun dışı özel toprak mülkiyeti, bütün 17. ve 18. yüzyıllar süresince daha da güçlenerek devam etti, ve köylünün, Türk devletinin kuruluşundan beri değişmez anayasal bir hüküm olarak, sınıfsal hak biçiminde elinde tuttuğu toprağını özgürce işleme ve ondan keyfince yararlanma olanağı ortadan silindi.

HUKUK DIŞI YARATILAN DÜZENİN KANUNLAŞTIRILMASI

1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanından sonra başlayan kanunlar koyma girişimlerinden olarak, 1858'de bir de arazi kanunu düzenlendi. Yukarıdan

beri anlattığımız değişmez anayasal toprak hukuku hiç incelenmiye gerek duyulmadan, yani toplumun kuruluşundan gelme «Devletlik hakları» bilinmezlikten gelinerek, toprağın kamu malı niteliği atılıp, kimin elinde ne miktar toprak, ne biçim bir şekil altında bulunuyor idiyse, o hâliyle özel mülkü sayılıp, tapuya bağlatma hakkı tanındı. Böylece, yalnız tarla niteliğindeki yerler değil, memleketin bütün yüzeyi tapulanma hakkı alanına girdiği için, bütün orman, dağ-bayır, kısacası, her türden arazi özel mülküyete geçme kapsamına girmiş oldu. Böyle bir sakat düzenleme ile Türkiye, toprak kurulu düzeni alanında daha ileriye götürülmek değil, kendi «devletlik hakları» kurallarına aykırı düşen ortaçağ azması geri bir yöntemi kabullenmek durumunda kaldı. Bu kökten değişimde, ne bilimsel öğretinin ne de pratik bilginin hiç bir yeri olamamıştı. Cevdet Paşa'nın ileri sürdüğüne göre, kanunlaştırma görevine atananlarda, ne, fıkıh, ne de öteki türden hukuk bilgisi diye bir anlayış yoktu. Onun için Türk halkının, geçmişte ileri bir uygarlık kurulu düzeni olarak yaratıp, başarı ile uyguladığı en önemli bir hukuk kuralı ilkel sayılarak böylece tarihe gömülmüş oldu.

Mim UYKUSUZ

“Toprak Reformu Tasarı”ları Arasındaki Farklar

Prof. Z. Gökalp MÜLAYİM

Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı 8 Haziran 1972 tarihinde Millet Meclisi Geçici Komisyonunda görüşülmeğe başlanmıştır.

Hatırlanacağı üzere, Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı İkinci Erim Hükümeti tarafından Meclise sevk edildiğinde, bu tasarıya esas teşkil eden «Toprak Reformu Kanunu Tasarısı»nu hazırlayan Başbakanlık Toprak Reformu Kanun Tasarısı Komisyonu üyeleri 27 Nisan 1972 tarihinde aşağıdaki ortak bildiriyi yayınlamışlardır:

«Başbakan Prof.Dr.Nihat Erim'in 25 Eylül 1971 tarihli onayı ile görevlendirilen Başbakanlık Toprak Reformu Kanun Tasarısı Komisyonu Başkanı Haldun Derin ve üyelerinden Prof.Dr. Ziya Gökalp Mülâyim, Saadetin Ertuğrul Ağalar, Prof.Dr. Ümit Doğanay, Prof.Dr. Adnan Güriz, Abdi Özkök; Bakanlar Kurulunca T.B.M.M. sunulduğu bildirilen «Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı» ile ilgili olarak aşağıdaki hususları açıklamayı uygun görmüşlerdir;

1) T.B.M.M. ne sunulduğu bildirilen «Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı» komisyonumuzca hazırlanan «Toprak Reformu Kanunu Tasarısı» üzerinde küçümsenmeyecek değişiklikler yapılarak düzenlenmiştir. Bu değiştirme çalışmalarına komisyonumuzdan kimse davet edilmediği gibi bilgi de istenmemiştir.

2) Bakanlar Kurulunca açıklanan «Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı» ile komisyonumuzca 14 Ağustos 1971 tarihli «Toprak Reformu Temel İlkeleri ve Stratejisi» ışığında hazırlanan «Toprak Reformu Kanunu Tasarısı» arasında temel ilkelerde katılamadığımız ve reformun gerçekleşmesini şüpheye düşürebilecek ayrıtlıklar vardır.»

Başbakanlık Toprak Reformu Komisyonu üyelerinin bu bildirisine, toprak

reformu işlerini yürütmekle görevli Devlet Bakanı Sayın İlhan Öztrak verdiği cevapta özetle: «Bildiride hükümet tarafından TBMM'ne sunulmuş olan Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısının reformu gerçekleştiremeyeceği hiçbir delil gösterilmeden iddia edilmiş, fakat tasarının hangi maddelerinin, niçin reformu gerçekleştirmekten uzak olduğu hususunda hiçbir açıklama yapılmamıştır. Bu hususta yapıcı ve bilimsel nitelikteki eleştirileri beklemekteyiz» demiştir.

Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısının Millet Meclisi Geçici Komisyonunda görüşüldüğü bir zamanda konuya eğilmekte ve bu tasarının tümü ve bazı maddeleri üzerinde bilimsel eleştiriler yapmakta yarar görüyoruz. Fakat tasarının eleştirisine girmeden önce, ülkemizdeki son yıllarda yapılan toprak reformu çalışmalarını kısaca belirtmekte fayda vardır.

Ülkemizde toprak reformu çalışmaları yeni değildir. Özellikle 1961 Anayasasının toprak reformu yapılmasını öngörmesi nedeniyle, 1961 den sonra kurulan bütün hükümetler konu üzerine kendi yönlerinden eğilmişler ve muhtelif kanun tasarıları hazırlamışlardır. Özellikle 1965 yılında İnönü Hükümetince hazırlanan ve Turan Şahin Tasarısı olarak anılan toprak reformu kanunu tasarısı Türkiye'nin o günkü

sosyal ve ekonomik gerçeklerine uygun, uygulama olanağı mevcut bir tasarı idi. Fakat bu tasarı Meclise gelmeden İnönü Hükümeti düşmüş; iktidara geçen Adalet Partisi ise, ülkenin sosyal ve ekonomik gerçeklerini bir tarafa bırakarak, toprak reformu değil, toprak kamulaştırması ve dağıtımına pek yer vermeyen bir tarım reformu yapacağını söylemiş; toprak reformu isteyenleri komünistlikle itham etmiş ve o zamanlar tarım reformu olarak hazırlattığı Bahri Dağdaş ve İlhami Ertem tasarılarını ise birtürlü ortaya çıkaramamıştır. Dağdaş ve Ertem tasarıları ancak 12 Marttan sonra meydana çıkmışlar ve gerçek bir toprak reformu ile pek ilişkileri bulunmadıkları görülmüştür.

12 Mart Muhtırası ise, toprak reformunu tekrar günün konusu haline getirmiştir. 12 Marttan sonra kurulan hükümetler toprak reformuyla ilgili muhtelif çalışmalar yapmışlardır. Bunlar arasında, Bakanlar Kurulu kararı olarak yayınlanan Toprak Reformunun İlke ve Stratejisi dökümanı ve buna dayanarak hazırlanan Toprak Reformu Kanunu Tasarısı bilhassa zikre değer.

İKİ TASARI

Yukarıda aynen verilmiş bulunan, Başbakanlık Toprak Reformu Komisyonu üyelerinin ortak bildirisinden anlaşıldığı üzere, teknisyenlerce hazırlanmış bir «**Toprak Reformu Kanunu Tasarısı**», bir de, teknisyenler tasarısının Bakanlar Kurulunda değiştirilmesi ile meydana gelmiş ve Meclise sevk edilmiş bulunan bir «**Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı**» mevcut bulunmaktadır. Halen Millet Meclisi Geçici Komisyonunda görüşülmekte olan da pek tabii olarak Hükümet Tasarısı olan ikinci tasarıdır.

Anlaşılması kolay olsun diye yazımızda, Başbakanlık Toprak Reformu Komisyonu (1) tarafından hazırlanan ve basında, komisyon başkanının adına atfen «**Haldun Derin Tasarısı**» adıyla da anılmakta bulunan Toprak Reformu Kanunu Tasarısına «**Teknisyenler Tasarısı**», hükümetin meclise sevkettiği ve toprak reformu işleriyle görevli bakanın adına atfen «**İlhan Öztürk Tasarısı**» da denilen Toprak ve

Tarım Reformu Kanun Tasarısına ise «**Hükümet Tasarısı**» diyeceğiz.

Bu yazımızın amacı, Teknisyenler Tasarısı ile Hükümet Tasarısı arasındaki farkları belirtmektir. Bu iki tasarı arasındaki fark o kadar çok ki, bunların hepsini tek bir yazıya sığdırmak imkansızdır. Bu bakımdan yazımızda, iki tasarı arasındaki en önemli farklar incelenmekle yetinilecektir.

BİRİNCİ FARK; TASARININ ADI

Teknisyenler Tasarısı ile Hükümet Tasarısı arasındaki birinci fark, tasarıların adından ileri gelmektedir. Teknisyenler Tasarısının adı «**Toprak Reformu Kanunu Tasarısı**» olduğu halde, Hükümet Tasarısındaki «**Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı**»dır.

Esasında, tasarıların adları arasındaki fark pek önemli gözükmeyebilir. Önemli olan tasarının muhtevasıdır denilebilir. Fakat bir tasarının muhtevasının adına uygun olacağı şüphesizdir.

Ülkemizde 12 Marta kadar, «**toprak reformu**» ve «**tarım reformu**» deyimleri değişik anlamlarda kullanılmış ve büyük tartışmalara sebep olmuştur. Bilimsel olarak, bütün dünyada toprak reformu ve tarım reformu deyimleri eş anlamda kullanılmaktadır. Fakat Türkiye'de tarım reformu deyimini, etkili bir toprak reformuna karşı olan AP tarafından, toprak reformu deyiminin bir karşıtı olarak kullanılmıştır (2). AP, toprak düzeninde herhangi bir değişikliği ihtiva etmeyen ve normal olarak bütün hükümetlerin devamlı görevi olan bazı hizmetlerin köylüye sağlanmasını (*köylüye makina, kredi, gübre, tohum ve ilaç temini gibi*) tarım reformu olarak tanımlamış ve bu görüşünü de hazırlattığı Bahri Dağdaş Tasarı ve İlhami Ertem Tasarılarına aynen yansıtmıştır.

12 Marttan sonra kurulan Birinci Erim Hükümeti ise, hem gerçek bir toprak reformu isteyenleri, hem de, toprak reformu yerine AP nin anladığı manada bir tarım reformu isteyenleri memnun etmek için «**toprak ve tarım reformu**» deyimini kullanmıştır. Sonra hükümet, bu terminoloji hatasını düzeltmiş ve «**Toprak Reformunun Temel İlkeleri ve Stratejisi**»

dökümanını yayınlamış ve hatta ana tasarıyı hazırlamak üzere 25 Eylül 1971 de kurduğu komisyona da «Başbakanlık Toprak Reformu Kanun Tasarısı Komisyonu» adını vermiştir. Nitekim, bu komisyon da hazırlamış olduğu tasarıya «Toprak Reformu Kanunu Tasarısı» adını vermiştir. Fakat İkinci Erim Hükümeti, Teknisyenler Tasarısının adını «Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı» şekline sokarak Meclise sevketmiş ve tasarının adı yönünden Birinci Erim Hükümetinin hatasını tekrarlamıştır. Hükümet, Teknisyenler Tasarısının sadece adını değiştirmemiş, muhtevasını da, adına eklediği tarım kelimesine uygun bir şekilde değiştirmiştir. O kadar ki, bu sefer de tasarının adındaki toprak kelimesi, tasarının yeni muhtevasına göre fazla gelmeğe başlamıştır. Hükümet Tasarısının adındaki toprak kelimesinin tamamen çıkartmanın ve tasarıya «tarım reformu kanun tasarısı» demenin daha isabetli olabileceği kanısındayız.

İKİNCİ FARK; TASARININ AMACI

Teknisyenler Tasarısı ile Hükümet Tasarısı gerçekleştirmek istedikleri amaçlar yönünden de birbirlerinden ayrılmak tadır.

Genellikle toprak reformunun sosyal, ekonomik ve siyasal olmak üzere üç esas amacının bulunduğu kabul edilmektedir(3).

Teknisyenler Tasarısında (Md. 2), toprak reformunun sosyal, ekonomik ve siyasal olmak üzere üç amacı olduğu kabul edilmiştir. Nitekim, Birinci Erim Hükümeti zamanında hazırlanmış ve 14 Ağustos 1971 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesi olarak yayınlanmış bulunan Toprak Reformunun Temel İlkeleri ve Stratejisi dökümanında da toprak reformunun amaçları sosyal, ekonomik ve siyasal olarak belirtilmektedir.

Hükümet Tasarısında (Md. 2) ise, Teknisyenler Tasarısındaki ekonomik amaç sosyal amacın önüne alınarak, ekonomik ve sosyal amaçlar aynen bırakılmış, siyasal amaç ise tasarıdan tamamen çıkarılmıştır.

Teknisyenler Tasarısında toprak reformunun siyasal amacı: «tarım kesimin-

de toprak ve gelir dağılımındaki dengesizliği gidermeği, mülk güvenliğini ve toprakta çalışanlara Anayasanın öngördüğü hakları özgürce kullanma olanağını sağlamaktır» şeklinde ifade edilmiştir.

Siyasal amacı olmayan bir toprak reformu düşünmüyoruz. Aynı zamanda siyasal amacın Toprak Reformu Kanun tasarısında açıkça belirtilmesinre fayda olduğuna inanıyoruz. Aksi halde, tasarı kanunlaşsa bile toprak reformuna karşı olan siyasal güçleri rahatça karşılamak mümkün olamaz.

Kanımızca toprak reformu, sosyal ve ekonomik yönü kadar, siyasal yönü de olan, ve hatta siyasal yönünün çok ağır bastığı bir reformdur.

Ülkemizde, bugünkü adaletsiz toprak düzenince toprakta çalışanların büyük kısmı siyasal özgürlüğe sahip değildir. Çünkü bugünkü mülkiyet dağılımı ve toprağı tasarruf düzeyinde, toprakta çalışanların büyük kısmı, kişisel siyasal özgürlüğün esas şartı olan ekonomik özgürlüğe sahip değildirler. Bunlar büyük toprak sahiplerine, aracı ve tefecilere çeşitli yollardan bağlanmışlardır. Oylarını çok defa ekonomik yönden bağlı oldukları kimselerin istekleri yönünde kullanmak zorundadırlar. Kullanmadıkları zaman, çalışma olanakları ve dolayısıyla geçim imkanları ellerinden gitmektedir.

Ekonomik yönden özgür olmayan kişilerin, siyasal yönden de özgür olamayacaklarına şüphe yoktur.

Diğer taraftan ülkemizde büyük toprak sahipleri, ekonomimize katkılarının çok üzerinde bir siyasal güce sahiptirler. Ülkemiz tarımında şimdiye kadar köklü reformlar yapılamamış olmasının en önemli sebeplerinden birisi de budur.

İşte toprakta çalışan milyonlarca köylüyü ekonomik ve siyasal özgürlüğüne ve dolayısıyla huzur ve refaha kavuşturmak, büyük toprak sahiplerinin haksız aşırı siyasi güçlerini ortadan kaldırmak, toprak reformunun siyasal amacını teşkil etmektedir. Bu amaç, Toprak Reformunun İlke ve Stratejisinde ve Teknisyenler Tasarısında açıkça belirtilmiş olduğu halde, Hükümet Tasarısında mevcut değildir.

EN ÖNEMLİ FARK; TOPRAĞIN İŞ- LENMESİ VE İŞLETİLMESİ

Teknisyenler Tasarısı ile Hükümet Tasarısı arasındaki en önemli farklardan birisi de toprağın işlenmesi ve işletilmesi ile ilgili esaslardadır.

Teknisyenler Tasarısında sahibince bizzat işlenmeyen veya işletilmeyen toprakların, genişliği ne olursa olsun, tamamının kamulaştırılması esas alınmıştır. Toprağın işlenmesinden ne anlaşıldığı ise Teknisyenler Tasarısında (Md. 6) aynen şu şekilde ifade edilmiştir:

«Toprağın işlenmesi veya işletilmesinden maksat, bu kanunda gösterilen istisnalar saklı kalmak üzere, toprak sahibinin ve ailesi üyelerinin kendi bedeni ve fikri güçlerini de katarak;

a — *Toprağın özel niteliklerine ve bulunduğu yerin imkan ve koşullarına uygun biçimde ve verimli bir şekilde,*

b — *Toprak veya su ve toprak verimliliğinin korunması bakımından zorunlu ve olağan tedbirleri almak suretiyle, arazide geçimlerini sağlamak üzere doğrudan doğruya çiftçilik yapmalarıdır.*

Bu esaslara uymayanlarla toprağını kiraya veya ortağa verenler toprağını işletmiyor veya işletmiyor sayılır.»

Hükümet Tasarısında bu maddenin, yukarıda altı çizilmiş olan kısımları çıkarılmıştır. Böylece Hükümet Tasarısında, toprağını kiraya ve ortağa vermeyen herkes, toprağını bizzat işletiyor kabul edilmiş olmaktadır. Buna göre, Ankara'da veya İstanbul'da oturan bir kimse, Çukurova veya Ege'deki toprağını işletebilecek ve böylece kamulaştırma dışında kalabilecektir.

Teknisyenler Tasarısında ise, toprağın işlenmesinden maksat, toprak sahibinin ve ailesi üyelerinin kendi bedeni ve fikri güçlerini de katarak topraklarında geçimlerini sağlamak üzere doğrudan doğruya çiftçilik yapmalarıdır. Diğer bir deyimle, teknisyenler tasarısında toprak işleyenindir ilkesi benimsenmiş bulunmaktadır.

Teknisyenler Tasarısının hazırlanmasına esas teşkil eden Toprak Reformunun Temel İlkeleri ve Stratejisi döküma-

nında da bu hususta aynen şöyle denilmektedir:

«Toprağı bizzat işletmek esastır. Toprağını bizzat işleyerek çiftçilik yapmayan kişilerin genişliğini ne olursa olsun tarıma uygun arizisi kamulaştırılacaktır.»

Görüldüğü üzere, toprağın bizzat işlenmesi konusunda Teknisyenler Tasarısı, İlke ve Stratejiye uymuş, Hükümet Tasarısı ise bundan ayrılmıştır.

Toprağın bizzat işlenmesiyle ilgili hükümler, toprak reformunda toprak rezervi sağlanması ve dağıtılan toprakların verimli bir şekilde işlenmesi yönünden, etkili bir toprak reformu için hayati önemi olan hükümlerdir. Başarılı bir toprak reformu için bu konuda sapma yapılmaması ve çok dikkatli olunması gerekir.

TOPRAK REFORMU MÜSTEŞARLIĞI EMRİNE GEÇECEK ARAZİ

Teknisyenler Tasarısında (Md. 21), Toprak reformu başladığı zaman, toprak reformu bölgeleri içindeki ve toprak reformu bölgeleri dışındaki, kanun kapsamına giren toprakların Toprak Reformu Müsteşarlığı emrine geçmesi öngörülmüştür. Hükümet Tasarısında ise, sadece reform bölgelerindeki arazilerin müsteşarlık emrine geçmesi öngörülmüş, reform bölgeleri dışındaki araziler ise serbest bırakılmıştır.

Hükümet Tasarısındaki bu değişikliğin de toprak rezervini azaltıcı etkisi olacağına şüphe yoktur.

BÜYÜK AYRILIKLARDAN BİRİ; KAMULAŞTIRMA

Teknisyenler Tasarısıyla Hükümet Tasarısı arasında kamulaştırmada sahibine bırakılacak toprak miktarı tesbiti konusunda da çok büyük ayrılıklar mevcuttur.

Hükümet Tasarısında, Teknisyenler Tasarısındaki kamulaştırma ile ilgili hükümler, hem sistem yönünden, hem de miktar yönünden tamamen değiştirilmiştir.

Teknisyenler Tasarısında, kamulaştırmada toprak sahibine bırakılacak toprak miktarı ile ilgili esaslar şu şekilde tesbit edilmiştir. (Md. 33):

«Ailelerle, aile sayılan kişilere, mülhak ve mazbut vakıflara vergi değeri

500 000 liraya kadar olan toprak bırakılır. Vergi değeri toprak sahibinin 1972 yılında bildirdiği vergi değeridir.

Ancak, vergi değeri ne olursa olsun bırakılacak toprak miktarı, iklim bölgelerine göre:

İklim Bölgeleri	Kıraçta	Suluda
<i>Yarı kurak</i>	1600 veya	400
<i>Nemli soğuk</i>	1400 »	350
<i>Yarı kurak az nemli</i>	750 »	300
<i>Yarı kurak nemli</i>	500 »	200
<i>Nemli</i>	300 »	150

dönümü geçemez. Bu miktarların hesaplanmasında bağ, bahçe, meyvelik ve benzerleri sulu arazi sayılır.

Vergi değeri 500 000 lirayı ve herhalde ikinci fıkrada gösterilen büyüklükleri geçen toprakların fazla kısımları kamulaştırılır.»

Görüldüğü üzere, Teknisyenler Tasarısında ailelere bırakılacak toprak miktarı, daha önceki tasarılardan farklı, fakat daha gerçekçi bir biçimde saptanmış, uygulama için kolaylık getirilmiştir. Toprak miktarının hesaplanmasında esas olarak arazinin 1972 vergi değeri alınmış; gösterilen miktarlar ise, toprak sahibinin topraklarının değerini düşük beyan etmesine karşı bir tedbir olarak düşünülmüştür. Hükümet Tasarısında ise vergi değeri ölçüsü tamamen kaldırılarak, Teknisyenler Tasarısı esastan bozulmuştur.

Hükümet tasarısında, ailelere, tasarının sonuna eklenen tablolarda belirtildiği şekilde, ilçelere göre tesbit edilmiş ve suluda 300 ile 100 dekar, kuruda ise 475 ile 2000 dekar arazi bırakılması öngörülmüştür. Ve belirtilen ölçülerin toprak indeksi = 50 için olduğu da ifade edilmiştir.

Teknisyenler Tasarısındaki ölçülerle Hükümet Tasarısındaki kamulaştırma ölçüleri arasındaki fark, sadece sistem bakımından değildir. Bırakılan toprak miktarları da birbirlerinden farklıdır.

Teknisyenler Tasarısında toprak sahibine azami suluda 150 ile 400 dekar, kuruda ise 300 ile 1600 dekar bırakıldığı ve vergi değerine göre bu miktarlar bazen

daha da azalabileceği halde, Hükümet Tasarısında suluda 300 ile 1000 dekar, kuruda ise 475 ile 2000 dekar arazi bırakılmaktadır.

Görüldüğü üzere Hükümet Tasarısındaki ölçüler çok daha geniş tutulmuştur. Bunun toprak rezervini azaltacağı şüphesizdir.

Zaten, sahibine bırakılan toprağın geliri de Teknisyenler Tasarısıyla Hükümet Tasarısında çok farklıdır. Teknisyenler Tasarısında, sahibine bırakılan toprağın birinci sınıf bir devlet memurunun aldığı net maaşa eşit olması prensip olarak kabul edilmiş ve yılda 50 000 liralık bir zirai gelir getiren toprağın sahibine bırakılması esas alınmıştır. Hükümet Tasarısında ise sahibine bırakılan toprak yılda 125 000 ile 150 000 lira arasında bir gelir getirecektir. Diğer bir deyimle Hükümet Tasarısındaki ölçüler Teknisyenler Tasarısındakinin yaklaşık olarak üç katıdır.

Toprak reformunda toprak rezervini muhafaza edebilmek için, sadece reform bölgelerinde değil, reform bölgeleri dışındaki geniş topraklarda da bazı kayıtlamalar gerekmektedir.

Nitekim Teknisyenler Tasarısında, Toprak reformu bölgeleri dışında gerçek kişilerle, aileler ve özel hukuk tüzel kişilerinin tasarruf ettikleri ve kamulaştırma tabanının üstünde bulunan topraklarda ifraz işlemlerinin yapılamayacağı ve bu toprakların hiçbir şekilde aynen taksim veya parça veya hisse olarak devir ve temlik edilemeyeceği hükme bağlanmıştır. (Md. 223).

Teknisyenler Tasarısındaki bu önemli madde Hükümet Tasarısından tamamen çıkarılmıştır. Böylece, Hükümet Tasarısı ile reform dışında toprak rezervini korumak mümkün olamayacaktır. Yeni bölgelere gidildiği zaman, oralarda kamulaştırılacak toprak bulunamayacaktır. Reform bölgeleri dışındaki bölgelerde toprak rezervini koruyucu bazı hükümlerin meclise sevk edilmiş bulunan Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Tasarısında (Öztrak tasarısında) mevcut olduğu iddia edilirse de yeterli değildir. Ön tedbirler tasarısı da toprak rezervini koru-

yucu tedbirler almıyor; aksine büyük toprak sahiplerine topraklarını toprak reformu dışına çıkarmak hususunda yol gösteriyor. Hele ön tedbirlerdeki hükümleri, Hükümet Tasarısında toprağın iş letilmesi anlayışıyla birleştirence, büyük toprak sahipleri istedikleri gibi, topraklarını kamulaştırma dışına çıkartabileceklerdir.

Bunun içindir ki, biz, halen Meclis Genel Kurulunda görüşülmeyi bekleyen Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Tasarısına artık ihtiyaç kalmadığı, bu tasarının Millet Meclisi Geçici Komisyonunda görüşülmekte olan Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı ile birleştirilmesi gerektiği kanısındayız. Zira, Meclisteki ön tedbirler tasarısı reformun gerçekleşmesini kolaylaştırıcı tedbirler değil aksine, reformu güçleştirici, reformu etkisiz hale getirici hükümlerle rihtiva etmektedir.

KOOPERATİFLEŞME'DE UFAK FARK

Toprak reformunun sosyal, ekonomik ve siyasal amaçlarının gerçekleşebilmesi için önemli bir konu da, toprak dağıtımından yararlanılanların toprak reformu kooperatiflerine girmeleri zorunludur.

Teknisyenler tasarısı toprak reformu kooperatifleri ile ilgili yeter hükümler getirmiştir. Hükümet Tasarısında, bazı ufak değişiklikler yapılmış olmasına rağmen, genellikle toprak reformu kooperatifleriyle ilgili hükümler aynen muhafaza edilmiş bulunmaktadır. Önemli olarak, Teknisyenler Tasarısında toprak reformu kooperatifçilik okullarının kurulması öngörüldüğü halde, Hükümet Tasarısında bu okullara yer verilmemiştir.

TOPRAK REFORMU MAHKEMELERİ

Toprak reformu İlke ve Stretejisinin ışığı altında Teknisyenler Tasarısında, uyuşmazlıkların çözümü için Özel Toprak Reformu Mahkemelerinin kurulması ön-

görölmüştür. Hükümet Tasarısında ise toprak reformu mahkemeleri kaldırılmış, uyuşmazlıkların Tapulama Mahkemelerince çözümleri yoluna gidilmiştir.

SONUÇLAR

Şimdiye kadar yapmış olduğumuz karşılaştırmalı incelemelerden şu sonuçlar çıkartılabilir:

1— Millet Meclis Geçici Komisyonunda görüşülmekte olan Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı, Teknisyenler Tasarısında önemli değişiklikler yapılarak hazırlanmıştır.

2— Hükümet Tasarısında yer alan değişiklikler, Teknisyenler Tasarısını, tasarısı hazırlayan komisyon üyelerince tanınmaz ve hiç bir surette benimsemez hale getirmiştir.

3— Hükümet Tasarısında yer alan değişiklikler, toprak rezervini azaltıcı ve yapılacak toprak reformunu etkisiz hale getirecek değişikliklerdir.

4— Hükümet Tasarısının, kanunlaştığı ve uygulandığı takdirde, ülkemizde toprak reformundan beklenilen sosyal, ekonomik ve siyasal amaçları gerçekleştirmesi mümkün değildir.

5— Hükümet Tasarısı kanunlaşır ve uygulanırsa, ülkemizde etkili bir toprak reformu yapılmış olmaz, ancak bir toprak reformu yapıyor görülmüş olabilir.

[1] Başbakanlık Toprak Reformu Komisyonunun bütün üyeleri, Toprak Reformu Kanun Tasarısını ve Gerekçesini o zamanki Başbakan Nihat Erim'e teslim ettikten sonra asli görevlerine dönmüşler ve böylece Başbakanlık Toprak Reformu Komisyonu dağılmıştır.

[2] Bkz. Z.G.Mülayim, "Demirel ve Toprak Reformu", Milliyet, 4 Ekim 1969.

[3] Bkz. Bülent Ecevit, Bu Düzen Değişmelidir, Ankara 1968, s. 110-134, Z.G.Mülayim. Tarımda Düzen Değişikliği, Ankara 1970, s.27-30.

Tarımın Önemi, Kalkınma ve Reformdan Beklenen

Dr. Çelik ARIÖBA

Toprak reformu tartışması, Türkiye’de, Cumhuriyet döneminin, belki de, en uzun süren tartışmalarından biri. İlk Toprak Kanunu Tasarısı’nı İçişleri Bakanlığı 1930 da hazırlamış. Atatürk, 1932-1938 yılları arasında her yıl, Meclis’i açış konuşmalarında, o yıl, toprak kanununun çıkarılması direktifini vermiş. Sık sık kanun teklifleri, tasarılar hazırlanmış, bazıları Meclislere verilmiş, bazı kanunlar çıkmış. Aradan 40 yıldan çok zaman geçmiş. Bu 40 yıldan uzun zaman içinde toprak sorunu üzerinde çok söz söylenmiş, çok suçlamalar, çok savunmalar yapılmış. Bu arada Türkiye’nin ekonomik, sosyal, siyasi yapısında büyük değişimler, büyük dalgalanmalar olmuş, hiç değilse, tarım sektörünün ekonominin içindeki görünüşü önemli biçimde başkalaşmış. Ve biz, çeşitli nedenlerle, değişik biçimlerde, toprak reformu üzerindeki tartışmamızı sürdürmüşüz, sürdürüyoruz...

TANIM

Toprak sorunu üzerinde bazı görüşler öne sürmeden önce «**toprak reformu**» kavramını hangi anlamda kullandığımızı açıkça belirtmek gerekmektedir.. Dikkat edilirse, kavramı açıklamak için yapılan çeşitli tanımların birbirini tutmadığı, değişik çerçeveler çizmeyi amaçladığı, hatta, bazan, bilerek belirsiz tanımlar yapıldığı gözlenmektedir. Açık olmayan bir kavramdan hareket ederek yararlı bir tartışma yapılamayacağı ortadadır.

Geleneksel tanımı ile toprak reformu, toprak mülkiyetinin, küçük çiftçilerin ve tarım işçilerinin yararına olmak üzere yeniden dağıtımı anlamına gelmektedir.

Bu temel tanım birbirini izleyen iki halka içinde genişletilmektedir. Birinci halkada, kira ve ortakçılık gibi kurumların ve ücretlerin düzenlenmesi gibi, bir dereceye kadar, toprak sorununa bağlı unsurlar yer almakta, ikinci halkayı ise tarım sektörünü geliştirmek için getirilmesi düşünülen bütün yeni unsurlar kredi sisteminin düzenlenmesi, yeni gir-

diler kullanılması vb. gibi, meydana getirmektedir.

Tanımın bu şekilde genişletilmesinin bir kavram karışıklığı yaratabileceği —ki genellikle böyle olduğu gözlenmektedir— ve asıl sorunun kısmen de olsa gözden kaçmasına yol açacağı ileri sürülebilir. Başka bir deyişle bir temel kavramın tanımı ile belirli bir politika anlayışının unsurlarını mutlaka birbirinden ayırmak ve o şekilde incelemek gerekmektedir. O halde, bu tartışma sırasında «**toprak reformu**» dediğimiz zaman, yukarda yaptığımız tanımı tekrarlayarak, **toprak mülkiyetinin küçük çiftçi ve tarım işçilerinin yararına olmak üzere yeniden düzenlenmesini** anlayacağız.

AMAÇLAR

Toprak reformunun amaçları, genellikle, iki temel başlık altında incelenmektedir. Bunlardan birincisi iktisadi amaç, ikincisi ise sosyal amaçtır. İktisadi amaç toprağın verimli işletilmesi, tarımsal üretimin artırılması, tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi, vb. şeklinde özetlenebilir

Sosyal amaç ise çiftçi ve köylü nüfusun daha iyi bir yaşama düzeyine yükseltilmesini, tarım sektöründe gelir dağılımının dengelendirilmesini kapsamaktadır.

Mülklerin 500 dekarın üzerindeki kısımlarının yeniden dağıtımına tabi tutulacağı düşünülürse, ki şu anda üzerinde tartışılmakta olan Toprak ve Tarım Reformu Kanun Tasarısı yaklaşık olarak bu eğilimdedir, sadece toprak dağıtımı ile yukarıda adı edilen sosyal amaca ulaşılmayacağı ortaya çıkar. Gerçekten, Türkiye'de, 500 dekarın üzerindeki işletmelerin sahip oldukları arazi miktarının 1.8 milyon hektar kadar olduğu tahmin edilmektedir ki, bu, toplam tarım arazisinin % 10-11 ini meydana getirmektedir.(5) Buna karşılık, 500 dekardan küçük işletmelerin sayısı 3 milyondan fazladır. Bunların arasında 51 dekardan küçük işletmelerde üretim yapan çiftçi sayısının 2.3 milyon, 101 dekardan küçük işletmelerde üretim yapan çiftçi sayısının ise 2.8 milyon civarında olduğu göz önünde tutulursa durum daha açık bir biçimde ortaya çıkar.

O halde, adını ettiğimiz sosyal amaç ile iktisadi amaç arasında çok yakın bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır: sosyal amaçın sağlanması için iktisadi amaca ulaşılması, tarım sektöründe verim ve üretimin artırılması gerekmektedir. Burada, toprak reformunu incelerken karşımıza çıkacak olan önemli sorunlardan birincisini sormak durumundayız: **Toprak reformunun verimlilik ve üretim üzerindeki etkisi ne olacaktır?**

Bu çok önemli sorunun cevabını ararken, hiç olmazsa, iki önemli nokta üzerinde durulması gerekmektedir. Bunlardan birincisi tarımda, küçük aile işletmeciliğinde üretimi belirleyen unsurların incelenmesi, ikincisi ise işletme büyüklükleri ile verimlilik arasındaki ilişkilerin aranmasıdır.

KÜÇÜK AİLE İŞLETMELERİNDE ÜRETİM

Küçük aile işletmelerinde, genellikle, üretimin temel girdileri toprak ve işgücüdür. Bunlardan her ikisi de sermaye girdi-

sinden, oransal olarak, daha önemlidir. Aslında, sermaye girdisi de, büyük ölçüde, emek girdisinin toprak islahı, küçük sulama işleri ve basit üretim araçlar imalinin bir sonucudur.

Tarımda küçük aile işletmeciliğinin bir başka önemli özelliği olarak da bu tür işletmelerde kaynakların —toprak, yukarıda söylediğimiz özel biçimi ile sermaye ve işgücü— etkin bir biçimde kullanıldığı, optimuma yakın oranlarda birleştirildiği ileri sürülebilir. Aslında böyle bir düşünce doğaldır: geleneksel tarım sektörünün üreticisi durgun bir fiziki, kültürel ve iktisadi çevrede üretim yapmaktadı; böyle bir statik çevrede, koşulların değişmediği uzun yıllar boyunca yapılan yanlışların düzeltilmesi ve tecrübeler sonucunda optimum bir kaynak dağılımına ulaşılması ve eldeki kaynakların etkin biçimde kullanılması beklenir. O halde, bu sektörde sektörden dışından sağlanacak bir kısım yeni girdilerin kullanılması anlamında bir teknolojik değişme gerçekleştirilmedikçe, üretimin ve verimliliğin artırılması olasılığı sınırlıdır. Bu önemli görünen bulgu üzerinde biraz daha durabiliriz.

Dikkat edilirse, böyle bir üretim biçiminde, büyük ölçüde düşük gelirlerden dolayı (*geçinme düzeyindeki gelirlerden dolayı*) tasarruf, dolayısı ile yatırım yapma olasılığı hemen yok gibidir. O halde, bu işletme biçiminde üretimi arttırmanın yolu toprak ya da emek girdisinin kullanımının çoğaltılmasıdır. Yine dikkat edilmelidir ki toprak girdisinin çoğaltılması etkisini ancak bir tek işletmede gösterebilecektir. Başka bir deyişle, işlenebilir toprakların hepsinin işlendiğini kabul ettiğimize göre, bir işletmenin toprak varlığının artması, zorunlu olarak, bir başka işletmenin toprak varlığının azalması anlamına geleceğinden toprak üretimi artırıcı bir etki yaratamayacaktır. Doğal sonuç ise tarım sektöründe top'am olarak üretimin artmaması dolayısı ile çiftçi-köylü refahının yükselememesidir.

O halde, geleneksel teknoloji ile çalışan küçük aile işletmelerinde üretimi arttırmak için elimizde kalan tek araç kullanılmakta olan emek girdisinin çoğaltıl-

masıdır. Bu tür tarım yapıları içinde çiftçinin işletmesi ile ilgili kararlarının, büyük ölçüde, emeğin gelir getirmeyen biçimlere (*boş vaktin tercih edilmesi*) tahsisi ile emeğin üretim faaliyetlerini artırması sonucu üreteceği ya da satın alabileceği mal ve hizmetlere atfettiği önemin oransal ağırlıklarına bağlı olacağı ileri sürülebilir. Gözlemler, çiftçinin belirli bir üretim düzeyine ulaştıktan sonra (*yaklaşık olarak, geçimlik üretim düzeyine*) üretimi arttırmak için fazla bir çaba göstermediğini ortaya koymaktadır. Bunun temel nedeni, hakim geri ve geleneksel teknolojiye dayanarak emeğin marjinal verimliliğinin çok düşük olmasıdır. Gerçekten, harcayacağı ilave büyük emekler çiftçiye çok düşük miktarlarda getiri sağlayabilecektir.

İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ VE VERİMLİLİK

İşletme büyüklüğü ile verimlilik arasındaki ilişkileri ortaya koyan araştırmalar Türkiye'de yok denecek kadar kıt. Yapılan birkaç araştırmada sadece makro verileri kullandıklarından güvenilirlikleri çok sınırlıdır. Burada bu araştırmalardan iki tanesine ve eldeki diğer makro verilere dayanarak bazı sonuçlara varılmaya çalışılacaktır.

Herşeyden önce cüce işletmelerde uygulanmakta olan geri teknolojiye dayanarak emeğin verimliliğinin gerekse hektar başına (ya da canlı hayvan başına) verimliliğin çok düşük olduğu kuşkuyla savunulabilir.

Orta büyüklükteki işletmelerin bir miktar tasarruf yapma imkanlarından dolayı teknolojik değişikliğin uygulanmasına uygun olduğu, dolayısıyla, bu tür işletmelerde gerek hali hazır verimin gerekse verimi artırma potansiyelinin yüksek olduğu varsayımı, acaba işletme arazi si büyüdükçe geçiriliğini sürdürebilecek midir? Toprak reformu, açısından, her halde, önemli olan sorun budur.

Büyük işletmeleri işletme biçimlerine göre üç ana grup etrafında toplamak mümkündür:

a. Bir çiftlik ya da büyük ve bütün bir üretim ünitesi niteliği taşımayan

«malikaneler». Bunları küçük parçalar halinde ve genellikle ortakçılık yolu ile işletildiği, dolayısıyla, gerek uygulanan teknoloji gerekse verimlilik açısından cüce işletmeler şartlarının geçerli olduğu ortadadır.

b. Bütün bir üretim ünitesi olmakla beraber daha çok ekstansif biçimde üretim yapılan ve daha çok ekstansif üretime uygun ürünlerin yetiştirildiği büyük çiftlikler. Bu çiftliklerde verimin orta işletmelere oranla daha düşük olduğunu savunmak mümkündür. Ancak burada unutulmaması gereken nokta bunların özellikle elde ettikleri yüksek toplam gelirlerden dolayı, tasarruf imkanlarının geniş dolayısıyla ile kapitalist çiftlikler haline gelme olanaklarının kuvvetli bulunduğudır. Bu tür çiftlikler için, Roma İmparatorluğunun köleleştirilen büyük çiftliklerinin adı kullanılmakta, *Latifundia* denilmektedir.

c. Büyük kapitalist çiftlikler. Bunlar hem büyük topraklar hem de yoğun üretim yapan büyük işletmeler niteliğindedir. Bunların tıpkı gelişmiş ülkelerdeki kapitalist tarımsal üretim ünitelerinde olduğu gibi firmanın büyüklüğünün yarattığı ölçek tasarruflarından yararlandıkları ve en yeni teknolojileri sürekli olarak uyguladıkları savunulabilir.

TARIMIN ÖNEMİ VE BAZI İLK SONUÇLAR

Türkiye ekonomisi sürekli bir yapı değiştirme süreci içindedir. Tarım sektörünün nisbi önemi hızla azalmakta, tarım dışı sektörler, şehirli nüfus hızla büyümektedir. Öte yandan, Türkiye toplam nüfusu da yılda % 2.5 ya da daha yüksek bir hızla artmaktadır. Bu iki gözlem tarım sektörünün gittikçe artan önemini ortaya çıkarmaktadır.

Yapılabilecek bazı küçük hesaplar Türkiye'de gıda maddelerine karşı talebin yılda % 4 ün üzerinde arttığını, pazarlanan gıda maddelerine karşı olan talebin ise çok daha yüksek artış yüzdelere ulaştığını gösterecektir. Tarım sektörünün bu talep artışını karşılayacak, yıllık bir arz artış oranını gerçekleştirmesi gerekmektedir.

dir. Tarımsal üretim arzı istenen artış yüzdesine ulaşamazsa bir yandan ithalat, öte yandan fiyatlar üzerine baskılar kaçınılmaz olacaktır. Türkiye'de son yıllarda sürekli olarak gözlenen durum budur. Böyle bir durumun giderek yaratacağı sonuç sanayi gelişiminin sınırlanması, sürekli ve yıpratıcı enflasyon baskısının ortaya çıkması, tasarruf yapma olanaklarının kısıtlanması vb. olacaktır.

O halde tarımsal üretimin hızla ve sürekli olarak arttırılması gerekmektedir.

İKTİSADİ KALKINMA POLİTİKASI

İktisadi kalkınma kuramı, iktisadi kalkınma ile sanayileşmeyi özdeş kabul etmek eğilimindedir. Gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya bulunduğu sorunlar böyle bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Modernleşme süreci sonunda yaratılan, yaratılmak istenen toplum sadece nisbi olarak yüksek ve giderek yükselen adam başına gelirler belirlenmemektedir. Böyle bir toplumu belirleyen, belirleyecek olan unsurlar arasında, okur yazarlık oranının yüksek düzeylere çıkması, yüksek eğitimin yaygınlaştırılması, coğrafi ve sosyal hareketliliğin geliştirilmesi, geniş bir haberleşme ve ulaşım şebekesinin kurulması, şehirleşmenin hızlandırılması ve toplum üyelerinin daha yoğun sermaye ve modern enerji kullanan üretim faaliyetlerine katkılarının arttırılması sayılabilir. Bu tür bir modernleşmenin zorunlu şartı ekonominin yapısının hızla değişmesi ve faal nüfusun giderek daha büyük bir kısmının gerçek refahı belirleyecek olan gıda maddeleri dışındaki mal ve hizmetlerin üretimi için çalışmalarıdır. Tekrarlarsak, gerekli olan hızlı ve yoğun bir sanayileşmedir.

Bu süreç içinde tarım sektörünün görevi herşeyden önce iktisadi kalkınma çabasını sınırlandırıcı bir rol içine girmektedir. Türkiye ekonomisinde sermaye, dövizler, teknik personel, vb., gibi bazı kaynakların kıt ve sanayi sektörü için kullanılması kaçınılmaz olduğu bilinmektedir. Uygulanacak tarımsal gelişme politikalarının herşeyden önce bu kıt kaynaklara mümkün olan en az miktarlarda başvurma- sı gerekmektedir. Tarım dışı sektörlerden

tarım sektörüne doğru ortaya çıkacak net bir kaynak akımı sanayileşme sürecinin önünde belki de en önemli kısıtlayıcı- lardan biri olarak belirecektir.

SONUÇ

Buraya kadar söylediklerimiz bizi belirli bir sonuca doğru götürmektedir. İktisadi kalkınma bir bütündür, iktisadi kalkınma görüşü açısından hareket etmeye- yen bir tarımsal kalkınma yaklaşımı doğru değildir. Kaldı ki böyle bir yaklaşım, tarım sektörünün gelişmesi, çiftçi ve köylü- nün daha yüksek refah düzeylerine yük- selmesi gibi bir sonuç da yaratabilecek nitelikte görünmemektedir.

Tarım politikalarını, bu politikaların bir parçası olan toprak reformunu genel iktisadi kalkınma politikası dışında ele almak ve uygulamaya çalışmak, toprak reformu yapmış olmak için toprak reformu yapmak gibi bir sonuç doğuracaktır ki, böyle bir sonucun istendiği belirtilen amaçlara ulaşmak bir yana tam tersi so- nuçlar doğurması da mümkündür.

Kapitalist gelişme ve kalkınma biçimi mini tercih etmiş bir ekonomide toprak reformunun görevi, bu tür bir gelişmenin önüne engel olarak çıkan ve onu kısıtlayan feodal kalıntıları temizlemektir. Bunlarla beraber kapitalist gelişmenin bir sonucu olan işletmeleri de ortadan kaldırmaya yönelmek geri bir çizgiye düşmek anlamı- nı taşıyacaktır.

O halde, «malikane» niteliğindeki büyük toprakları daha verimli işleyecek işletme birimleri haline dönüştürmek ne kadar uygun ve gerekli görünüyorsa, iç ve dış piyasalar için, verimli ve yeni teknoloji kullanarak üretim yapan kapitalist çiftlikleri bozmak, yaygınlaştırılması düşünülen küçük aile işletmelerini kamu tasarrufları ile finanse etmeyi düşünmek o kadar yanlış gibi görünmektedir. Kaldı ki böyle düşüncenin dayandığı taban birçok bakımlardan Türkiye'nin şartlarına uygun görünmektedir. Türkiye'de yapısal değiş- menin çok hızlı olduğu, tarım sektörün- deki faal nüfusun, hatta, mutlak sayılarla azalmak yönünde kuvvetli bir eğilim içine girdiği gözden kaçırılmamalıdır.

Kamu İktisadî Kuruluşlarında Etkinlik Sorunu (2)

Doç. Dr. Özhan ULUATAM

Kamu iktisadî kuruluşları Türk aydın ve devlet adamlarının kapitalist ve sosyalist düzenler dışında bir üçüncü yolu bulma çabalarının ilginç bir uygulaması olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, bu kuruluşların birlikte getirdiği çeşitli sorunlar üzerinde gereğince düşünülmendiğinden kuruluşların yararları günümüze değin süren yaygın bir tartışmanın konusu olagelmıştır.

Bugün, kamu iktisadî kuruluşlarının bir değerlemesinin ve daha etkili bir çalışma ortamı için gerekli düzenlemenin yapılması, bir yandan gelecekte Ortak Pazarla ilişkilerin alacağı genişlik, diğer yandan da Türkiye kalkınmasının bugünkü aşamasında iktisadî etkinliğin taşıdığı kritik değer nedeniyle büyük önem kazanmıştır.

Halen 440 sayılı kanuna tabi kuruluşlarla Tekel Genel Müdürlüğü işletmelerini kapsıyan kamu iktisadî kuruluşlarının incelenmesi bu kuruluşlar arasında şöyle bir ayrımın yapılabileceğini gösterir.

a. Bir kısım kamu iktisadî kuruluşları, devletin fiilen üretime katılması amacına değil, özel kesimde belli üretimlerin teşvik ya da cezalandırılmasına yöneliktir. Genel olarak bu kuruluşlardan teşvik alımları diye adlandırılabilir bir politikanın uygulayıcısı olmaktan öteye bir görev beklenmemektedir.

b. Kamu iktisadî kuruluşlarının diğer bir kısmı ise mal ve hizmet üretimi amacıyla kurulmuş olmakla birlikte bunlardan bazılarının teşvik alımları görevi de verilmiştir.

c. Üçüncü bir grupta ise yalnızca üretim amaçlı kuruluşlar bulunmaktadır. Kamu iktisadî kuruluşlarının sayıca en büyük kısmının buraya girdiği biliniyor.

Kamu iktisadî kuruluşlarının yeniden örgütlenmesinde burada belirtilen ayrımın dikkate alınması ve teşvik alımları ile üretim görevlerinin farklı kuruluşlara verilmesi çeşitli yararlar sağlayabilir.

Bilindiği gibi, halen tarım kesiminde destekleme alımları Tekel Genel Müdürlüğü, Toprak Mahsulleri Ofisi, Şeker Fabrikaları Anonim Ortaklığı ve Tarım Satış Kooperatifleri aracılığıyla yapılmaktadır. Tekel ve Şeker Fabrikaları aldıkları ürünlerin kısmen ya da tamamen işlenmesi görevini de yaptıklarından bu iki kuruluş yukardaki sınıflama içinde ikinci grubu teşkil etmektedir.

Şayet bu iki kuruluşun destekleme fonksiyonları üretim fonksiyonlarından ayrılabilir ve destekleme alımları ile meşgul diğer kuruluşların faaliyetleri ile bir tek kuruluş içersinde birleştirilebilirse işletme masraflarının düşmesi, destekleme politikasının maliyetinin açıkça görülmesi, hükümetlerin izlenen

politikayı değerlendirme olanağını bulması v.b. sağlanacak yararlar olacaktır.

Üretim ve destekleme fonksiyonlarının bu yolda birbirinden ayrılmasının ve destekleme görevinin tek bir kuruluşa verilmesinin uzun yıllar boyunca bugünkü düzen içinde çalışmış kişi ve kurumlarda bazı uyum güçlükleri yaratacağı tahmin edilebilir. Ancak, bu güçlüklerin oldukça kolaylıkla yenilebileceğine inandığımızdan bu geçici güçlüklerin daha rasyonel bir çözüm için katlanılabilir bir maliyet sayıyoruz.

Destekleme alımlarını bütünüyle yürütmekle görevlendirilecek kuruluş—ki bu iş için en iyi aday Toprak Mahsulleri Ofisi görünüyor— halen bu alanda çalışan kuruluşların depolama tesisleri ile personelinin genişçe bir kısmını devralacaktır. Bu kuruluş satın aldığı malları, malın niteliğine göre derhal ya da belli süreler sonunda hükümetçe saptanacak fiatlardan diğer kuruluşlara, bu arada kamu iktisadî kuruluşlarına satacaktır. Satış fiatlarında uygulanacak ilke maliyetlerin karşılanması ya da bir başka amaç olabilir. Özel durumlarda —örneğin Şeker Fabrikalarının pancar alımlarında— bu satış tamamen defter üzerinde bir satış olabilir ve destekleme alımı fiilen ilgili kamu iktisadî kuruluşu tarafından gerçekleştirilebilir. Ancak bu özel durumda dahi yukarıda belirtilen faydaların yine bahis konusu olacağı açıktır.

DEĞİŞİK ÇALIŞMA VE FİATLANDIRMA İLKELERİ

Üretim yapan kamu iktisadî kuruluşları destekleme alımı görevinden böylece ayrıldıktan sonra ikinci olarak yapılması gereken şey üretici kuruluşların örgütlenme biçimlerinin saptanmasıdır. Bu konuda ısk tutacak başlıca yol değişik kuruluşların işleyişine egemen olan çalışma biçimi ve fiyatlandırma ilkelerinin neler olabileceğini araştırmaktır.

Kuramsal olarak, herhangi bir kamu kuruluşu şu iki temel çalışma ve fiyatlandırma biçiminden birisi ya da ötekine göre örgütlenme durumundadır:

Bir kısım kuruluşlarının ürettikleri mal ve hizmetler tümüyle tüketici egemenliğine bırakılabilir. Bir başka deyişle, bu alanlarda üretim ve yatırım kararların tüketici tercihlerinin belirlemesi ilkesi kabul olunur. Bu mal ve hizmetler, kişisel nitelikleri ağır basan, dış yararlanmaların fazla olmadığı mal ve hizmetlerdir. Pek tabii, tüketici tercihlerinin üretim ve yatırım kararlarını en geniş ölçüde etkileyebilmesi için bu üretim dallarında tekelleri durumların bulunması gereklidir. Bir başka deyişle, bu grupta serbest rekabet koşullarında çalışılması asırdır. Zorunlu hallerde tekelleri teşebbüslere müsaade edilmesi zorunluğu doğuyorsa Devletin tekelleri kararlarına müdahalesi de esas olarak tüketici yararının korunması açısındanadır.

Diğer bir kısım kamu kuruluşlarının çalışma alanlarında ise, tüketici egemenliği, çeşitli nedenlerle sakıncalı görüldüğünden bu alanlarda Devlet yöneticilerinin tercihlerinin tüketici tercihleri yerine geçmesi esası kabul olunabilir. Genellikle bu gruptaki mal ve hizmetlerde sosyal mal niteliği daha belirgindir. Böyle olunca tekel durumları daha önceki grupta olduğu gibi önemli bir sakınca

yaratmaz. Hatta, bazan bu kuruluşların tekel halinde çalışmaları için gereği olur.

Bu iki farklı örgütlenme kategorisine girecek malların ve hizmetlerin seçimi işi, bir ölçüde siyasal bir karar niteliğinde olduğundan kategoriler arasında bölünüm değişmez sayılamaz. Bu nedenle uzunca dönemler içinde bölünümün yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir. Ancak, bir kere yapıldıktan sonra uyulacak kurallar oldukça kolaylıkla saptanabilir.

Birinci grupta tüketici değerlemelerinin belirlenmesi için ilgili kuruluşların serbest rekabet koşullarında çalışması ve üretim ve yatırım kararlarında piyasa fiyatlarının esas alınması gerekir. İkinci grupta ise artık tüketici tercihleri değil Devlet yöneticilerinin tercihleri temel alındığından kararlara piyasa fiyatlarından farklı muhasebe fiyatları esas olacaktır. Bu muhasebe fiyatları açıkça belirlenmese bile cari piyasa fiyatlarından farklı fiyatların kararlara esas alındığı pek çok halde kolaylıkla görülebilir.

HALİHAZIR UYGULAMA

Halihazırdaki uygulama içerisinde Türkiye'de kamu iktisadî kuruluşlarının durumunu saptamak kolay değildir. 440 sayılı kanun bu kuruluşların «**iktisadî alanda ticarî esaslara göre faaliyet göstermek üzere...**» kurulduklarını, «**işletme ve idarede prensibin kârlılık ve verimlilik**» olduğunu, teşekküllerin «**mal ve hizmet fiyatlarını tesbitte serbest**» olduklarını öngörmektedir. Bu yüzden, hukukî açıdan bakıldığında kamu iktisadî kuruluşlarının tüketici egemenliği alanında çalıştıkları izlenimi edinilebilir. Oysa, uygulamada kuruluşların ürettikleri mal ve hizmetlerin hemen tümünün fiyatları Bakanlar Kurulunca ya da bağlı bulundukları bakanlıkça saptanmakta, diğer idarî ve iktisadî kararların tümünde, bu arada yatırım kararlarında, bağlı bulunulan bakanlığın görüşü esas alınmaktadır. *Bu durumda yukardaki hükmün telkin ettiği tüketici egemenliği ve piyasa şartlarına göre çalışma ilkesi tümüyle bir yana konmuş ve Devlet tercihleri alanına geçilmiş olmaktadır*

TÜKETİCİ TERCİHLERİ

Kamu iktisadî kuruluşlarının çalışma ilkelerini yeniden düzenlerken göz önüne alınacak husus bu iki çalışma ilkesi arasındaki ayrımın açıkça ortaya konmasıdır. Devlet hangi alanlarda tüketici tercihlerinin temel unsur olacağına karar vermek ve bu karardan sonra bu alanlarda çalışacak kamu iktisadî kuruluşlarını piyasa şartlarına terketmek zorundadır. Halen Devlet tercihleri sistemi içersinde yönetilen pek çok kuruluşun tüketici tercihleri kesimine aktarılmasında hiçbir sakınca yoktur. Böyle bir aktarma, seçimin yerinde yapılması halinde o kuruluşların yok olmasını değil, daha etkin çalışmaları, daha hızlı gelişmeleri sonucunu yaratır. Bu kuruluşlar içersinde şu anda kanunî tekel durumunda çalışanların da bu niteliğine son verilmesi gerekir. Çeşitli neden-

lerle bir kısım kuruluşların tekелci durumunun kısa dönemde giderilmesi mümkün değilse özel kesime ait tekeller karşısında izlenen politikanın aynen bu kuruluşlara da uygulanma zorunluğ u vardır. Gerek tekел durumlarının ortadan kaldırılması, gerekse ilerdeki çalışmalarının etkinliği bakımından bu alanlara özel kesimin girişinin ve iki kesim arasında eşit rekabet koşullarının sağlanması gerekir. Bu rekabet, belli bir üretim dalında çalışan özel ve kamusal kuruluşlardan başarılı olamayanları ortaya çıkaracaktır. Önemli olan nokta, tıpkı özel kesim gibi kamu kesimindeki kuruluşların da başarılı olamayanlarının tasfiyesi ilkesini benimsemek ve gereksiz iç korumalarla bu kuruluşların yükünü ekonominin diğer kesimlerine çektirmemektir.

DEVLET TERCİHLERİ

İkinci kategorideki kamu iktisadî kuruluşları, çok zaman sürekli tekел durumunda çalışmaları zorunluğ u duyulan kuruluşlardır. Bu zorunluk o alanda bir doğal tekел halinin bulunmasından doğabileceğ i gibi Devletin bahis konusu üretimi siyasi-ideolojik nedenlerle özel kesime bırakmak istememesinden de doğabilir. Her hal ve kârda bu kısımda işletmelerin faaliyetlerini düzenliyen, esas olarak, serbest piyasadaki tüketici kararları değil, bu kararları dikkate alsa bile ondan ayrı şekilde oluşan Devlet tercihleridir.

Bu kategorideki kuruluşların serbest rekabetten uzak koşulları içinde çalışma durumunda bulunmaları etkinlik yönünden değerlendirilmelerini basitlikten çıkarmaktadır. Artık, ilk grupta olduğ u gibi, tüketici tercihlerinin belirlediğ i piyasa şartları içinde yaşayabilmeyi başarı, aksini başarısızlık sayan ve başarısız kuruluşları benzer kamusal ve özel teşebbüslere yerlerini bırakmaya mecbur tutan oyun kuralları burada geçerli olamaz. Bunun yerine etkinliğ i, katma değ er, fiat, üretilen malın kalitesi v.b. gibi daha dolaylı yollardan ölçme zorunluğ u vardır. Bu dolaylı yolların tam anlamıyla tatmin edici olmadığını daha önce belirtmiştik. Ancak, iş in can alıcı noktası ş uradadır ki, bu değerlemelerde alternatif olanakların sürekli şekilde göz önünde tutulması, kıt olan kamu kaynaklarının etkin çalışılmadığ ı belli alanlardan başka alanlara aktarılmasının çok daha iyi sonuçlar verebileceğ inin unutulmaması gerekir.

YENİDEN DÜZENLEME

Bu anlatılanlar, Türkiye’de kamu iktisadî kuruluşlarının yeniden örgütlenmesinde yol gösterici olabilir. Her şeyden önce, kuruluş gerekçeleri, iş leyiş ilkeleri, fiat politikaları birbirinden tamamen değişik çok sayıda kuruluşun bir araya toplanmasının hayli sakıncalı olacağı kolaylıkla söylenebilir. Zira, bu durumda kuruluşların başarı ya da başarısızlıklarını ortaya koymak olanağ ı ortadan kalkmış olacaktır.

İlke olarak tüketici egemenliğine terkedilecek kuruluşlarda başarı, veri fiatlarla serbest rekabet piyasasında kârlı olabilmekten ibarettir. Oysa, Devlet

tercihleri sistemi içindeki kuruluşlar genellikle tekel şartlarında, emredici fiatlarla çalıştıklarından ve amaçları arasında kârlılık mutlaka uyulması gerekli bir kural şeklinde belirmediğinden, başarı ya da başarısızlık ancak çok sayıda değişik kıstaslarla ve her kuruluşu ayrı ayrı ele alarak ortaya konabilir. Destekleme alımları yapan kuruluşlarda ise esas olarak bir üretim de bahis konusu olmadığına göre etkinlikle ilgili sorunlar tümüyle değişiktir.

Şu halde, yeni bir düzenleme içinde bu üç kategori kuruluşun ayrı üç grup olarak örgütlenmesi yerinde olabilir. Bu örgütlenmede bugün —İtalya gibi bazı ülkelerdeki başarılı örneklerden esinlenerek— ileri sürülen holding tipi bir düzenin daha çok tüketici tercihleri alanında çalışan teşebbüsler grubunda başarılı olacağını düşünüyoruz. Zira böyle bir holding, esas olarak, malî başarıyı değerlendirme durumundadır. Malî başarı ise ancak bu grup için etkinliğin işareti sayılabilir. Böyle bir holding içersindeki işletmelerin geniş ölçüde ademi merkezîyetçi şekilde örgütlenmeleri, rekabete dayanan örgütlenme ilkesinin bir gereği kabul edilmek gerekir. Keza, serbest rekabetin sınırlayıcı koşulları, işçilerin geniş ölçüde idareye katılışlarının da, çok zaman ileri sürülen sakıncaları yaratmaksızın, gerçekleştirilebileceğini telkin etmektedir. Kuruluşların fiat politikaları son derece basit olacaktır. Bu grupta fiat serbest rekabet koşullarına göre belirleneceğinden kuruluşlar fiatları veri olarak alma durumundadırlar.

Devlet tercihleri sistemi içersinde çalışacak ve tekel niteliklerini sürdürecektir kuruluşlar ise bu örgütten farklı ve muhtemelen daha merkezî bir örgüt içinde birleştirilebilirler. Bu kuruluşlar yukarda belirtilen holding çatısı altında toplandıkları zaman bile bu grubun ilkinden farkını göz önüne alan değişikliklerin yapılması gerekir. Bu gruptaki kuruluşların fiat politikalarında çok değişik esasların kabulü olanağı vardır: fiatın ortalama maliyete ya da marjinal maliyete eşitlenmesi v.b. gibi.

Bu iki grubun ayrılmasında siyasî bir seçimin unsurlarının da iktisadî bir seçim yanında rol oynayacağına daha önce işaret ettiğimizden halen mevcut kuruluşların hangi kategoriye girmesinin doğru olacağını burada belirtmek istemiyoruz. Ancak, Tekel Genel Müdürlüğü işletmelerinin durumuna çok kasaca değinmek istiyoruz.

Bilindiği gibi, bu işletmeler halen tamamen bir malî tekel niteliğinde çalışmaktadırlar. Bir başka deyişle, bu kuruluşların bugünkü örgütlenme şekli ve çalışma düzenleri bir siyasal ideolojik seçime ya da ekonomik gerçeklere dayanmaktan çok Devlete gelir sağlamakta çok kolayca kullanılabilir bir araç olarak görünmesindedir. Tekel Genel Müdürlüğü —bir ölçüde de destekleme alımlarının yükü altında— üretim faaliyetlerinde son derece kötü bir sınav vermiştir. Yıllar boyu üretilen malların kalitesinde herhangi bir iyileşme sağlanamayan, çok önceden kolaylıkla tahmin edilebilecek —bira, filtreli sigara gibi— talep artışlarını öngörüp gerekli tedbirleri alamayan bir kuruluşun çalışmaları yalnızca «başarısızlık»deyimiyle nitelendirilebilir.

Bu durumda, Tekel Genel Müdürlüğü işletmelerinin ürettiği malların

kendilerine özgü nitelikleri nedeniyle hiçbir şekilde sosyal mal sayılamıyacaklarını da gözönüne alarak bu işletmelerin yukarıda belirtilen örgütlenme şemasında birinci kategoriye konulması gerektiğine inanıyoruz. Böylece, Devlet bu malların fiatlandırılışında bugünkü vergi-fiat karışımı yöntemden de vazgeçecek, özel kesim işletmelerinde olduğu gibi, bu kuruluşlardan da açık, seçik vergi almak gibi daha sağlıklı bir yolu kabul etmiş olacaktır.

DESTEKLEME ALIMLARI

Kamu iktisadî kuruluşlarından bir kısmını, belli bir üretimi bizzat yapmak amacı olmaksızın yalnızca özel kesimin üretimine yön verme amacını taşıyanların teşkil ettiğini belirtmiştik. Tıpkı biraz yukarıda değinilen Devlet tercihleri kategorisinde olduğu gibi, burada da bahis konusu olan şeyin tüketici tercihlerinden farklı bir üretim ve tüketim yapısı yaratmak olduğu düşünülebilir. Ancak, hemen bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bu kategoriye giren ve destekleme alımları diye adlandırılan bu faaliyetler üretimi değiştirmekten çok gelir dağılımını belli şekilde etkilemeğe yöneliktir. Bir başka deyişle, amaç iktisadî değil toplumsaldır.

Bu noktanın açıkça belirtilmesi şu yönden önemlidir ki, uygulanan destekleme politikasının iktisadî yönden sakıncalarının ağır basması halinde bu sakıncalara katlanmak yerine, izlenen toplumsal amacın daha başka politikalara, örneğin doğrudan Devlet yardımlarıyla ya da vergi politikasıyla gerçekleştirilmesine olanak sağlar. Bugünkü uygulama içinde, geçmiş yıllardaki toplumsal amaçlı destekleme alımlarının yarattığı iktisadî çarpıklıkları, etken olmayan kaynak dağılımının en abartılmış örneklerini bulmak son derecede kolaydır. Öngördüğümüz örgütlenme şeması içersinde destekleme alımlarının üretimden ayrılması, belki, bu konuda yarar ve sakıncaları daha iyi ortaya koyacağından, daha rasyonel bir politika izlenmesini kolaylaştıracaktır.

İşçi Hareketimizin Sosyal Demokrasiye Yönelişi

H. Faruk ERGİNSOY

21. nci yüzyılın düşünsel yapısı 20 nci yüzyılın çelişkileri üstünde oluşacak:

Batı'da tüketim ekonomisine duyulan kuşku büyürken doğu'da bir tüketim ekonomisi özlemi beliriyor. Pazar'a dayalı düzen devlet'i göreve çağırırken, devlet'in egemen olduğu düzen için pazar olanakları araştırılıyor. Batı'nın dev endüstrilerinde sosyal espri sahibi yöneticiler'e, doğu'nun devlet egemenliğinde ki kurumlarında liberal eğilimli menajerlere yer açılıyor. Randıman, yönetim ve işçi sorunları; değişik çıkışlı bakış açılarından ele alındığı halde, çağdaş zorunlarla, benzer çözüm önerilerine bağlanıyor.

Kurulu ve yeryüzünü ikiye bölmüş sistemler'e ters düşen bu tür gelişmelerin anlamı nedir? 20 nci yüzyılı baştan sona karakterize eden özellikler iç dinamiklerle aşınmaya başladı, ondan mı?

Bir bakıma toplumsal girişimlerin kaçınılmaz yazgısını tekrarlıyor tarih: «Asıl çelişme genellikle sistemin öz yapısından gelir. Karşıt düşüncenin etkinliğini yok etmek olasıdır da iç çelişkiyi sürekli olarak gizleyebilmek olanaksızdır.» diyen yargı bir kez daha doğrulanıyor. Kapitalizm de despotik sol yöntem de, ikisi de, aşınıyorlar... Neden?

ÖZGÜR İNSANLA OLUŞMAYAN

Yirminci yüzyılda değişik siyasal sistemlerin eleştirisinden bir ortak sonuç çıkıyor ve bir gerçeğin altı belirli biçimde çiziliyor. Bu gerçeği şöyle söyleyebiliriz: Düşünce özgürlüğü olmadan insan'a dönük ekonomik gelişme olmaz. Mekanığın ağır bastığı, teknoloji'nin insansal öden yoksun büyüdüğü, ekonomik koşulların sosyal gerçeklerle bağdaşmadığı düzenlerde belki «iktisadi büyüme» denen olay ger-

çekleşir ama özgür insan yaşatılamaz. Özgür olmayan insan'ın mutlu olması, güvenlik içinde olması, tek kelimeyle geleceğini elinde tutması mümkün değildir. Özgür insanlarla oluşmayan bir toplum'un kaderi ise kaçınılmaz bir despotizm, bunalımcı bir diktadır.

Çağın gerisinde kalmamak için işçi sorunlarına bu açıdan, yani çağdaş gerçeklerin ışığında, az gelişmiş ülkelerin üçüncü dünyaya özgü niteliklerini hem ulusal hem de evrensel planda ayrı ayrı gözeterek vede sosyal demokrat düşüncenin buyurucu ilkelerini toplumsal yapıya uyarlayarak bakmak zorundayız.

Çünkü; işçi aydın ayrılığını gide gide azaltan, sömürüyü işçi kesiminden köylü ve dar gelirli diğer halk kesimlerine kaydıran, devlete siyasal açıdan egemen olmakla gizli sosyo-ekonomik iktidarları engellemenin olanaksızlığını gösteren gelişimler, bizi, işçi sınıfı öncülüğü ve diktası türünden sloganlara yabancılaştırıyor.

Toplumcu aydın kesimlerin oluşturduğu fikir ve düşünce hareketlerinin eyleme dönüşmesi, düşünce eylem beraberliği için zorunlu «aydın-işçi-köylü» ittifakının kurulabilmesi, geçmişte denenene ve çözümlenen sorunlardan farklı sorunlarla karşılaşmamızı, onlara «özel-ulusal-gerçekçi» çözümler aramamızı gerektiriyor. Devlet'in tüm siyasal-ekonomik güçleri elinde tuttuğu sistemde doğan zorunlu diktanın siyasal deneyi olmayan işçileri mutluluğa ulaştırmadığını, devleti topluma dönük bir örgüt niteliğine kavuşturmak için siyasal güçlerle ekonomik güçler arasında bir ayırım yaratmanın gerekli olduğunu, halk ekonomik iktidara «özel-yerel-tarihsel» koşullara uygun biçimde

sahip bulunmadıkça siyasal özgürlük haklarını kullanarak kişisel özgürlük kazanılamayacağını öncelikle saptamamız gerekiyor.

Ve görülüyor ki, işçi sorunlarına «sınıfsal-kişisel-toplumsal» açılardan eğilirken içinde bulunduğumuz ortam, iki yüzyıl gerideki liberal-kapitalist düşünceyi, yüzyıl gerideki bilimsel sosyalist düşünceyi oluşturan ortam değildir. Bu farklılığa, geçen süre içinde ortaya çıkan olaylarla daha bir özelleşen az gelişmişlik karakterinin yerel engellerini ve kendine dönük dinamiklerini de eklemek gerekiyor.

İŞÇİ HAREKETİMİZİN YÖNELİŞİ

Türk işçi hareketi için Türkiye gerçeğine oturan bir öğretiyi geliştirirken yukarda kısaca değinilen doğruları çıkış noktası olarak almak zorunu vardır. Bu zorun bize, bir yerde işçileri sömürüye paydaş yaparak durgunluğa sürükleyen gelişmiş ve emperyalist aşamaya varmış ülkelerin, öte yandan devletin topluma karşı özellikler içinde zenginleşirken bireyi unuttuğu despotik sol yöntemlerin eksikliğini gösterir. Böyle olduğu için de, sermaye sınıflarının siyasal örgütüne yandaş işçi hareketi ile işçi sınıfının öncü diktasına özenen yöntemlere paralel işçi hareketi dışında bir üçüncü akım engellenme olasılığı bulunmayan koşullar içinde kendiliğinden gelişir. Güncül sözlükte bu akım «Sosyal demokrat işçi sendikalarının devrimci eylemi» biçiminde tanımlanmaktadır.

Bu yargıdan şu sonuç çıkar: İşçi hareketimizin sosyal demokrasiye yönelim eylemi ülkenin koşullarına uygun ulusal yararları gözetken ve gücünü bu koşulların gerçekçi bir gözle eleştirilmesinden alan tutarlı bir davranıştır. Yapay bir girişim değildir.

İşçi hareketimizdeki sosyal demokrat girişime baskın özellik böyle belirlenince ondan beklenen stratejik görevi saptamak da kolaylaşacaktır. Söze konu stratejik görev toplumcu aydın kesiminin oluşturacağı düşünceyi eylem'e dönüştürmektir. Böyle bir dönüşüm çağdaş uygar ve insansal bir toplum düzeninin kurulabil-

mesi için zorunludur. Başka deyimle çağdaş devrim değinilen dönüşümle gerçekleşecektir. Demek ki işçi hareketinin temel stratejik görevi onu aynı zamanda devrimci bir sorumluluk altına sokmaktır. Ve bu sorumluluğun altında kalkabilmenin akla ilk gelen olanığı, kuşku yok ki, düşünce ile yani toplumcu aydın kesimle bütünleşmektir. Aydın düşünce toplumcu nitelik kazanabilmek için köylü ve dar gelirli kesimleri de kapsamak zorunda bulunduğundan, anılan bütünleşme giderek bir halk bütünü yaratmak sonucunda düğümlenecektir. Bu düğüm gerek kişisel gerekse toplumsal özgürlüğün de güvencesidir.

Ekonomik gelişmenin temel koşulunu, tarih-sosyoloji-ekonomi bilimlerinden aldığımız bulgularla, yukarda, düşünce özgürlüğü biçiminde tanımlamıştık. Böylece somutlaşan kavramlar arasında diyalektik bir bağ kurulunca, düşünceyi eyleme dönüştüren girişimin topluma dönük bir ekonomik gelişmenin temel etkeni olacağı da ortaya çıkmaktadır.

Şema şöylece özetlenebilir:

1 — *Çağdaş uygar toplum insansal bir ekonomik gelişimi ancak düşünce özgürlüğü içinde gerçekleştirebilir.*

2 — *Düşünce özgürlüğünü yaratan fikir hareketleri toplumsal yapıya uyarlanabildikleri ölçüde somut sonuçlara yönelirler.*

3 — *Düşünce'yi eyleme dönüştürecek girişimler bu nedenle gereklidir.*

4 — *Böylece ekonomik büyümenin yanı sıra özgür insan olmanın koşulları da gerçekleşmiş olur.*

5 — *İşçi hareketi, sosyolojik karakterinden doğan özellikleri ve örgütlenme olanaklarıyla değinilen dönüşümün en etkili aracıdır.*

6 — *Bu araç yine yukarda değinilen amaçlara dönük işleyişle halk bütünlüğünü yani «işçi-köylü-dar gelirli yurttaşla toplumcu aydının» devrimci ittifakını yaratır.*

Yukardaki açıklamalar bize işçi hareketinin sınıfsal gerçekler üzerinde durması ve bu gerçeklerin yorumundan sonuca varması gereğini unutturmaz. Ne var ki bu yorumlarda ütopya'ya saplan-

mamak da aynı ölçüde gereklidir. Türk işçi hareketinin karakter yapısında, sınıfsal bir dikta özlemini besleyecek özellikler yoktur. Bu yargı, Türk işçi hareketinin sınıfsal oluşumunda rol alan etkenlerin batılı toplumlardan farklı oluşu ve aynı etkenlerin sınıfsal nitelikleri ulusallık karakteri içinde eritmiş olması gerçeği ile ve kolayca doğrulanır.

Bu konu bize özge nitelikler'in yanı sıra evrensel gerçeklere de ağırlık vermektedir. Bilindiği gibi toplumsal bilimlerde bulgunun asıl değerini zaman belirler. Yine bu nedenle toplumsal süreç toplumsal bilimlerin eleştirisinde gözlemlenecek ilk etkindir. Bu açıdan alınca Marxizm'in sınıfsallığa ilişkin açıklamaları ile alt yapı çözümlemelerinin günümüz için evrensel gerçeklikte doğrular olmadığı kolaylıkla görülecektir. Çünkü bütün toplumsal oluşumlar bütün toplumlarda salt alt yapı gerçeklerinden doğmamaktadır. Böyle olduğu içinde, büyük ölçüde alt yapı açıklamalarına dayanan sınıfsal dikta tezi zamanla askıda kalmaya başlamıştır. Gerçi toplum da sınıfları yaratan etken yine alt yapı özellikleri içinde oluşmaktadır ama sınıfları yöneten başka güçler de vardır. Bu tür yönetici güçler arasında enönemli olanı toplumsal bilinçtir.

Bu gerçeği saptayınca iki durumu birbirinden ayırmak gerekir: Eğer toplumsal bilinci etkileyen üst yapı yansıması tarihsel dinamiklere sahip değilse sınıfsallık yani alt yapı sonucu kesinlikle belirleyen bir etkileme gücüne sahip olabilir. Aksi hallerde yani tarihten gelen özelliklerle oluşmuş bir toplumsal bilincin varlığı halinde alt yapı özelliklerinin etkisi sınırlanır. Türkiye ilk çağlardan gelen toplumcu dinamiklerin yarattığı temel karakteriyle değinilen ikinci türün örnekleri arasındadır. Bu nedenle Türkiye sorunları, alt yapıyı oluşturan sınıfsallık özelliğine sıkı sıkı sarılarak sınıfsal dikta yada benzeri diğer zor yollarına özenen yöntemlerle çözümlenemez.

Kitleye dönük ve fakat ondan kopuk devrimci girişimlerin kısırlığı bu yargıları doğrulayan en yakın ve en yalın örneklerdir.

BİR KARAKTER BUNALIMI

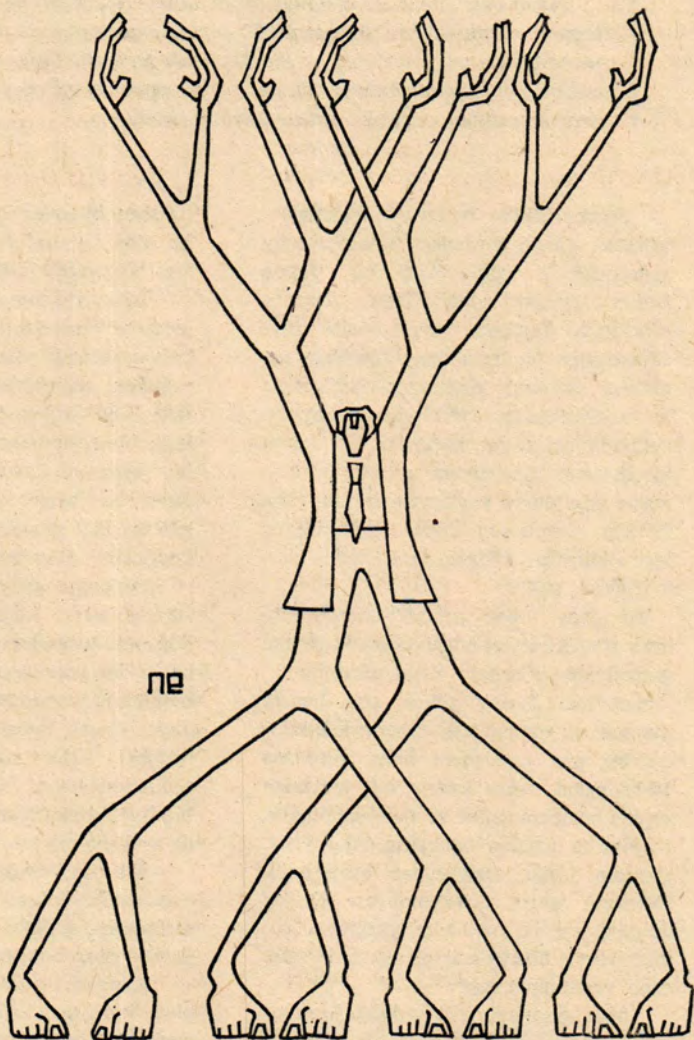
Son yıllarda işçi hareketimiz içinde yer alan bazı gelişimler, olayları yüzeyden bir bakışla yorumlayanlara sınıfsal bir değişim gibi görünmüştür. Oysa bu gelişmeler bir karakter bunalımının işaretleridir ve çoğunlukla eğitim düzeninin aksak işleyişinden ileri gelmektedir. Sonuç olarak da işçilere özgü bir sınıfsallaşmanın değil halk bütününe yayılan bir çelişkinin ürünüleridir.

Günümüzde, ünlü sosyolog Bernstein'ın zorlayıcı yasa dediği eğitim koşulları belirleyici bir ağırlık kazanmıştır. Zorlayıcı yasa, çocuğa, eğitilirken pratik bir yönetilme alışkanlığı veren çevre koşullarının eğitim düzenine yansıması ile oluşmaktadır. Dar gelirli halk çocuğu genellikle bu koşullar içinde yetişir ve ilk yedi yaşın karakter belirleyici etkilerin bütün yaşantısı boyunca sürdürür. Buna karşılık geliştirici yasa diye deyimlenen ve insana araştırmacı çözümleyici, yönetici nitelikler veren eğitim düzeyinden egemen zümrelerin çocuğu yararlanmaktadır. Günümüzde sömüren-sömürülen ilişkisine dayalı ve bir anlamda sınıfsal nitelik gösteren farklılıklar gerçekte böyle doğmaktadırlar. İşçiler kimi yerde bilinçli kimi yerde bilinçsiz ve fakat duyarlı davranışlarla işte bu koşullara karşı çıkmaktadırlar. Bir dikta yaratmak yerine siyasal güçle ekonomik gücü birbirinden ayırmaya, ve ekonomik iktidarı halk kesimine kazandırmaya yönelen davranışların anlamı budur.

Türk işçi hareketi kapitalist bir yöntemle Türkiye'nin kalkınamayacağını saptamıştır. Buna karşılık sınıfsal dikta önerilerine de kapılmamakta, çünkü dikta ile insana dönük bir gelişme olmayacağını bilmektedir. Bu bilgiler yapısal gerçekleri üzerinde yorumladığı zaman sosyal demokrat bir çözüm özlemine ulaşacağı doğaldır.

Bu nedenle Türk işçi hareketi halk hareketi içinde bir öncü güç olmayı benimseyecek ve ergeç onu halk ile bütünleştirecek devrimci görevine sahip çıkacaktır.

Bu yargı yıllardır onun içinde yaşayan bir görgü tanığının içten, kesin ve doğruluğu şimdiyedek yadsınamamış olan kanısıdır.

Kirletilen Dünya

Dünyamızı, ilgilendiren sorunların en büyüklerinden biri de hiç kuşkusuz çevre kirlenmesi. Kapitalist endüstrileşmenin bir sonucu olan ve giderek insan yaşamını tehlikeye sokan bu durum, geçtiğimiz ay Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Sorunları Konferansında ele alındı. Bu yazıda çevre sorunlarının ve doğa kirlenmesinin durumu, gelişimi ve çözüm yolları üzerinde duruluyor.

Stockholm'de başlayan Birleşmiş Milletler Çevre Sorunları Konferansının açılışından 2 gün önce bir Japon kadını sancılar içinde öldü. Japonca «İtai-İtai» İngilizce «ouch-ouch» diye adlandırılan bu hastalıktan ölenlerin kemikleri dokunur dokunmaz kırılmakta ve dağılmaktadır. 1968 yılında Toyama kentinde çalışmaya başlayan bir Japon fabrikasının Kadmiyum artıklarını çevresine boşaltmaya başlamasından bu yana 27 kişi, yalnız son hafta içinde ise üç kişi ölmüştür. (Tokyo-Associated Press-8 Haziran 1972)

Bu ajans haberi pekçok benzeri gibi artık günlük olaylar arasında sayıldığından gazetelerde yer almadı. Kış gecelerinde Ankara'nın üstüne çöken sise benzer dumanların yoğunlaştığı yabancı kentlerde ise bir gün yaşamamanın insan vücuduna 14-15 paket sigara içmeye eşit bir zarar verdiği hesaplanmakta ve tartışılmaktadır. Okyanusta tutulan balıkların etini yiyen yüzlerce insan zehirlenince bazı balık türlerinin satışı yasaklanmıştır. Denize dökülen zararlı maddeler yüzünden endüstrileşmiş ülkelerin iç denizlerinde artık canlı yaşamamaktadır.

Montaj sanayimizin yayıldığı Marmara denizi ve çevre göllerde balık nesli ve balıkçılık hızla tükenmektedir. DDT ile diğer bazı haşere öldürücülerinin ve suni gübrelerin kullanıldığı yerlerde artık «SESSİZ BAHAR»lar yaşanmaktadır. Doğa döngüsü içinde büyük yer tutan, toprağı verimli kılan tüm kuşların, yeraltı hayvanlarının nesli hızla tükenmekte, sesleri artık duyulmamaktadır. Doğadaki kuşlarla ve ehli olmayan hayvanlarla

uğraşan bilginler 20 yıl öncesine oranla bu cins hayvanların yarı yarıya azaldığını bildirmektedirler.

İnsan nüfusunun artışı ise daha zorlu sorunlar yaratmaktadır. 2000 yılında yedi milyar olacak olan dünya nüfusunun yarısının şehirlerde oturması gereklidir. İnsanların yerleşmeye ayıracağı kaynaklarla bu sayının ancak üçte biri sağlıklı bir yaşantıya kavuşabilecektir. Geri kalanın ise sağlık koşulları, kanalizasyon gibi en ilkel gerekleri bile olmayan geçekondulara dolacağı anlaşılmaktadır.

Beslenme apayrı bir sorun olacak, suni gübre ve sulama ile yapılan tarım, doğanın dengesini daha çok bozmaktan başka işe yaramayacaktır. Amerika'daki barajların, çevresindeki su dengesini bozduğu, Asuan Barajı'nın ise Doğu Akdeniz'deki balık sistemini altüst ettiği açıklanmaktadır. Nil'in getirdiği verimli bitki artıklarını alamayan Doğu Akdeniz, de artık ne bitki ne balık yaşamayacaktır.

Ülkemiz, hem dünyanın kritik bir noktasında bulunduğu, hem de benzer sorunlarla giderek daha fazla karşılaşacağı için, konuya yabancı kalamayız.

Kapitalist patlamanın eşiğindeki Türkiye, kuruyan denizleri, ölüm sislerinin kapladığı şehirleriyle şimdiden, planlı, insanın yücelmesini hedef alan bir kalkınma modelinin değil; anarşik bir endüstrileşmenin sorunlarını taşımaktadır. Ama bu gelişmede teknolojinin ya da endüstrileşmenin en küçük bir suçu bile yoktur...

ÇEVRE SORUNLARI KONFERANSI

İsteyelim veya istemeyelim hepimiz

ortak bir gezegen üstünde yaşıyoruz. Kendimizin ve çocuklarımızın barış içinde ve normal hayatının sonuna kadar yaşamasını olanaklı kılmak için ortak çalışmaktan başka hiçbir akılcı çözüm yoktur. (Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri)

Stockholm'de 130 ülkeden gelen 1300 delegenin katılımı ile yapılan BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇEVRE SORUNLARI KONFERANSI B. M. Genel Sekreterinin özetlediği bu görüşün çevresinde toplandı.

İsveç'teki hazırlıklar, Sosyal Demokrat Sendika Konfederasyonu araç ve elemanları ile sürdürüldü. Sosyal Demokrat İşçi Merkezinde başlayan konferans 5-16 Haziran arasında yapıldı.

BENİMSENEN NİHAİ BİLDİRİ

Birleşmiş Milletler çevre sorunları konferansı tarafından benimsenen nihai bildirinin, giriş bölümünde, çevre korunması ve ıslâhı, kalkınma yolunda ülkelerin çabalarını gelişme yönünde yoğunlaştırmalarının önceliği, bilim ve teknolojinin çevre niteliğini sürekli olarak ıslâh için sağladıkları geniş olanaklar. Hükümetlerin kendi çevre politikalarını belirlemede egemenlikleri ile birlikte uluslararası bir işbirliğinin gereği konuları üzerinde durmaktadır.

Bildirinin bundan sonraki bölümlerinde ise ana 25 ilke açıklanmaktadır. Söz konusu ilkelerden başlıcaları şunlardır:

- Özgür, eşit ve yeterli yaşama koşulları içinde, niteliği, kendi refah ve haysiyetine uygun bir çevre içinde yaşamak insanın ana haklarındandır.
- İnsanın görevi, çevreyi korumak, şimdiki ve gelecek kuşaklar için ıslâh etmektir. Bu görüşle, ırk ayırımı, hor görmeyi teşvik eden politikacılar, yabancı egemenliği ya da sömürgecilik ve benzeri baskı şekilleri yerilmiştir ve ortadan kaldırılmaktadır.
- Yaşantının niteliğini ıslâh etmek için gerekli koşulları yaratmak, insanın çalışmasına ve varlığına uygun bir çevre sağlamak isteniliyorsa, sosyal ve ekonomik gelişme vazgeçilmez bir unsurdur. Az gelişmişlik koşullarına bağlanabilecek çevre yeter-

sizlikleri vahim sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Buna çare bulmanın en iyi yolu, özlü teknik ve mali yardım sayesinde gelişmeyi çabuklaştırmaktır. Kalkınma yolundaki ülkeler için fiyatların dengeli kalması ve temel maddeler için adaletli bir değerlendirme esastır.

- Çevre sorunlarına ilişkin olarak izlenecek ulusal politikalar, gelişme yolundaki ülkelerin gelişme potansiyellerini azaltmayıp güçlendirmelidir.
- Nüfus artışlarının yüksek oranlara ulaştığı ya da nüfus yoğunluğunun çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecek oranlara ulaştığı bölgelerde, insanın ana haklarına saygılı ve ilgili hükümetlerce uygun görülecek nüfus politikaları uygulanmalıdır. Gerek BM yasasına gerekse uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak kullanmak devletlerin egemenlik hakkıdır. Kendi yasalarının geçerli olduğu ya da kendi kontrolleri altında olan yerlerdeki faaliyetin başka devletlerin topraklarında ya da hiçbir devlet yasasına bağlı olmayan yerlerde çevreye zarar vermemesini sağlamak hükümetlerin görevidir.
- Bu tür zararların sorumluluğu ve zarar görenlerin tazminat alabilmesi konularında uluslararası hukukun daha da geliştirilmesi için devletler arasında işbirliği yapılmalıdır.

Devam edecek çabalar soruna geçici ve kısmi çözümler getirecektir. Ne var ki sorunun kökeni daha derinlerde dir.

TEKNİK GELİŞME SUÇSUZDUR

Endüstrileşme insanoğlunun yaşantısını en çok etkileyen ve en çok değiştiren olay olmuştur... Daha çok kâr etmek isteyen ihtiraslı becerikli bir sınıfın yarattığı kapitalizm ve endüstrileşme, doğduğu andan başlayarak değişik tepkileri üstüne topladı.

İnsan emeği bir anda ancak bir iplik bükebilirken 1764 te Hargreaves aynı anda 8 iplik büken bir makine yaptı. Fakat işsiz kalacaklarını düşünen işçiler bu aleti parçaladılar. Bu kapitalist endüstrileşmeye yöneltmiş ilk ve en masum

itiraz oldu... Endüstrileşmenin özüne yönelen tepkilerin en gericisi ise sınıf çıkarları ellerinden alınan feodalitenin yüzyıllar süren direnci oldu... Kapitalizm bu eleştirileri endüstrileşmenin yarattığı inanılmaz potansiyel ile rahatlıkla karşıladı ve ezdi.

Kapitalizm yalnız karşısına geçenleri değil kendi emrinde çalışanları da insafsızca ezdi. Kullandığı milyonlarca işçi ve teknisyeni çok çalıştırma, yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıya bıraktı. Üstelik politik ve sosyal bilimlerin ilerlemesiyle böyle baskıların saçmalığı ve burjuvazi yönetimindeki yetersizliklerden doğduğu ortaya kondu. Endüstri ise artık çalıştırdıklarına yetecek tüm koşulları yaratacak güce erdi. Burjuvazinin baskılarına karşı oluşan tepki örgütlendi. Daha ileri toplumsal, demokratik yönetim olasılıkları ve olanakları ortaya kondu.

Çevre kirlenmesi ise, insanı çevresiyle bir bütün olarak yüceltmeyi değil de kişisel kâr hirsını temel alan bu sisteme doğanın isyanıdır. Bu son ve en büyük isyanın sebebi endüstri olarak gözükmektedir... Ancak gelişim incelendiğinde görülür ki teknik gelişme ve endüstrileşme tek sorumlu değildir. Hatta teknik gelişmenin hiç suçu yoktur.

Her yeni teknolojik gelişim ve üretim biçimi faydalarını, zararlarını ve zararlarını giderme yollarını kendi içinde getirir ve geliştirir. Örneğin eksoz dumanlarını zararsız hale getirecek araçların geçmiş otomobilin geçmiş kadar eskidir. Her fabrikanın zehirli artıklarını az bir yatırımla damıtacak ve bu artıkları yararlı ürünler haline getirecek sayısız sistem geliştirilmiştir. Bilim adamları tarih ve şehirler var olalı beri şehirleşme sorunlarını çözen öneriler getirmiş, planlar yapmıştır... Doğanın döngüsünü bozmadan daha milyarlarca insanı besleyebilecek üretim biçimleri planları hazırlanmıştır.

Bütün bunlara rağmen niçin insan nesli bir kez isyanlarla ya da atom harbi olasılıkları ile bir başka kez de çevre sorunları ile tehdit edilmektedir?

Bu sorunun cevabını doğa bilimcisi John Muir'in ve toplum bilimcilerinin

sözlerinde bulabiliriz. «Bir kez elinizi doğanın içine sokarsanız herşeyin diğer herşeyle bağlantılı olduğunu görürsünüz.»

«Bütün yaşantı birbirine bağlı olduğu için yaşayan herhangi bir sistemdeki ya da biokimyasal devredeki herhangi bir değişiklik yaşantıyı tüm olarak etkiler. İnsan doğaya karşı hareket eden bağımsız bir aktör olmayıp doğanın bir parçasıdır» denmektedir.

İnsan doğanın bir parçası olduğu, onu etkilediği; ve ondan etkilendiği gibi insanın çevresi ve düşüncesi insanın sosyal ve politik eylemiyle sıkı sıkıya bağlanmaktadır.

Kendi hemcinsini bile sömürü aracı olarak gören ve onu ezen her sistemin doğayı talan edilecek, aldırılmayacak bir düşman görmesi doğaldır.

Ekonomik, sosyal ve politik güçlere insan çoğunluğu sahip olmadıkça, fabrikalarda hangi yatırımların yapılacağına fabrikada çalışanlar karışmadıkça, politik güç demokratik olarak halk tarafından kontrol edilmedikçe anarşik gelişmenin yarattığı sorunlar artmaktadır. Kapitalistlerin, ya da kontrolsüz yöneticilerin işçilerin ölmesinden rahatsız olmadıkları, üstelik örneğin silâhlanma yerine insanın beslenmesi ya da yerleşme sorunlarına yönelmeyi kârı azaltıcı; onur kırıcı! ve zor işler olarak gördükleri her olayda ortaya çıkmaktadır.

Atom harbi terör dengesiyle ertelenince çevre sorunları ortaya çıkmakta, bu sorun çözümlense bile genel amaçları olmayan anarşik gelişme bu kez bambaşka sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

İnsan mutluluğunu hedef alan demokratik ve planlı bir gelişme endüstrileşmenin toplum yararına olmasını sağlar, yaratacağı sorunları gene teknolojiyi kullanarak kolaylıkla çözebilir...

Bilim ve Teknoloji ancak özgür insanın ve toplumcu bir ülkenin elinde sorun yaratıcı değil, mutluluk yaratıcı olarak rol oynayacaktır.

SERYILDIZ

Bir Kültür Değişim Evresi Olarak; Batılaşma

Metin AND

Türk tarihinde bellibaşlı dört kültür değişim evresi vardır: Türklerin İslâm dinine geçmeleri kültürdeğişmesinde bir evredir. Anadolu'ya yerleşmeleri bu topraklar da daha önce yaşamış veya çağdaş uygarlıklarla alışverişleri ikinci bir evredir. Osmanlı İmparatorluğunun yayılıp çeşitli dinlerde ve etnik ayrım-larda çeşitli ulusları yönetmesi de gene karşılıklı bir kültür alışverişi çerçevesi içinde bir evredir. Ve en son olarak Batılaşma isteği ve bu yoldaki denemeler bu evrelerin son halkasıdır.

Batılaşma Türkiye'ye özgü bir davranış değildir. Tarihçi *Arnold J. Toynbee* Rusya, Türkiye, Hindistan, ve Uzak Doğu örnekleri üzerinde Batılaşma ve kültür değişimi örneklerinden birtakım genelle-melerle ilkeler saptamaktadır. Ona göre bir kültür ışıını, yöneldiği yabancı bir kül-türün direncinde teknoloji, din, siyaset, sanat vb. gibi kendisini oluşturan öğelere parçalandığında bu ışıının teknoloji de-meti din demetinden daha çabuk etkisini göstermek ve geliştirmek eğilimindedir. Bu kültür ışıınında bir demetin etki gücü bu demetin kültürel değerinin ters oran-tısındadır. Önemsiz bir demet etkisini gösterdiği bir toplumsal yapıda önemli bir direnişe yol açar, çünkü önemsiz demetin bunun etkisine uğrayan toplumun gelenek-sel yaşayışında çok zorlayıcı ve sıkıntı doğuran bir karışıklığa yol açmak tehlikesi azdır. Bir kültür ışıını bulunduğu sistem-dan ayrılarak yabancı bir çevrede iş gör-mek üzere özgürleştiği zaman öldürücü bir etkisi olur. Özgür kalan öge şimdi kendi özgün birliğinden ayrıлып yeni çevrede yararlı olmak yerine öldürücü bir etki yara-tır. Eğer bir kesim bağlı olduğu kültürden koparılır ve yabancı bir toplumsal yapıya

sunulunca, bu bütünden ayrılan öge kendi yerinde bulunduğu ve zorla, doğal olma-yan bir biçimde ayrıldığı toplumsal sis-temin öteki önemli parçalarını, geçici, iğreti olarak yerleştiği yabancı toplumsal yapıya doğru çekmek eğilimini gösterir-se, koparılmış öge yeni ortamda kendini yeniden bir bütün durumuna getirmek eğilimini gösterir.

Toynbee'nin bu ilkeleri özellikle ele aldığı örneklerde uygulanışı bakımından yer yer doğru gözükmektedir. Bu nokta Türkiye'de Batılaşmanın başlangıcından günümüze değin düşünürler arasında tartışma konusu olagelmıştır; Batı kültürünü tümüyle benimsemek, özümlemek, ya da bundan kültür değeri az olan öğelerle birtakım sorunları, boşlukları karşılamak. Nitekim Genç Osmanlılar da Batılaşma-nın yanlış anlaşıldığı, daha çok yüzeyde birtakım kolay davranışlara öykünmekle yetinildiği üzerinde eleştiriler yapıyorlardı. Örneğin bir yazıda şu eleştiriye yer verili-yordu.(1)

"... babalarımız mezarlarından kal-kıp bizi görseler elbette kendi evladı olduğumuzu tanıyamazlar ve belki usul ve efkarımıza hayran hayran bakıp mese-

lâ gazetelerimiz islâhat ve terakkîyat gürültüleriyle memlû olduğu halde bizim muttasıl geri geri gittiğimizi ve din-i islâm üzere olduğumuzu iddia ile beraber evâmîr ve nevâhî-i mer'îyyeyi tamâmile aksine icra ettiğimizi ve Avrupa'yı taklit ile ileri gitmek dâyesinde bulunduğumuz halde Avrupa'da cari olan riayet-i kanun ve icra-yı ahkâm-ı mükâfat ve mücazat ve terakki-i sanayi ve tevsî-i ticaret ve terfî-i hukuk ve usul -i meşveret-i millîye ki esbab-ı terakkiden hiç birine taklit etmeyip fakat tiyatro yapmak, baloya gitmek, zevcesini kıs kanmamak, taharetsiz gezmek misillâ" şeylerin uygulandığı belirtilmektedir.

Bu daha çok Tanzimat'ın mimarları Âli ve Fuat Paşaların tutumuna karşı Genç Osmanlılar'dan gelen sert eleştiriler içinde yer alıyordu.

TOYNBEE'Yİ ELEŞTİREN GÖRÜŞ

Batılılaşan İslâm ülkeleri üzerine önemli araştırmalar yapan *Profesör G.E. von Grunebaum*, Toynbee'nin yukarıda özetlediğimiz Batılılaşma ilkelerine karşı çıkıyor. Ona göre kültür; bir toplumca uyulması zorunlu olduğu benimsenen evren ve insan davranışlarını ilgilendiren soru ve cevaplarını veya değer yargılarının kapalı bir sistemidir. Yazar, Toynbee'yi eleştirirken, yabancı bir kültürün alınışında bir süreç içinde bu kültürün bütün önemli öge lerinin de bu topluma gireceği, teknolojiye yapılacak bir alıntının davranışlarda, toplumsal ve entellektüel alanlarda değişikliği getireceği, bunun da zamanla bilimsel, felsefe ve dinsel doğrultuda değişimleri getireceği görüşüne karşı çıkmaktadır. Abbasilerin Hint tıp ve matematiğinden, İslâm uygarlığının Yunan mantık ve felsefesinden ve gene Abbasilerin ilk başta İran yöntem tekniklerinden ve siyasal düşüncesinden alıntı yapmalarını örnek vererek, alıntının Toynbee'nin dediği gibi her zaman teknoloji ile başlamadığı, ve bunu başka alıntıların izlemediğini ve böylece yıkıcı, olmadıklarını göstermektedir.

Burada birbirinden ayrı iki durum vardır. Bir uygarlık kendi kaynakları

olanaklarıyla karşılayamadığı bir sorun için bir başka kültürden alıntı yapabilir. Ancak ilk başlarda İslâm dünyası henüz savunma durumunda değildi. Dışardan bir zorunluk, baskı yoktu. Oysa günümüzde işi zorlaştıran, kültür değişimini zorunlu kılan siyasal bir sarılma, baskıdır, bu da alıcı için ruhbilimsel ve toplumsal güçlükler doğurmaktadır. Toplumun kendi kapalı sistemi içinde varlığını sürdürmek için yeni gereksinimleri kendi geleneksel değerleriyle karşılayamadığından değişim için kapılarını dışarıya açmaktadır. Böylece temel değer yargıları yeniden gözden geçirilecektir ve daha çok ekonomi ve siyasal alanda sınırlandırılacaktır. Bu ise bir kültür değişiminden çok bir kültür sorununa çözüm sağlayacak bir etkilenmedir. Yabancı etki her zaman temel değerlerde değişimi gerektirmez. İslâm dünyasında Batılılaşma daha çok düşüncede rasyo nelleşme, ekonomik, teknik ve Devletle bir işbirliğini içerecek fakat, din, felsefe, sanat veya bilim kuramındaki ilkeler, almaya yanaşmayacaktır. İslâm kendi kişiliğini yitirme pahasına Batılılaşmaya yanaşmayacaktır. Nitekim Tanzimat'ta şeriat ilkelerinin korunmasında büyük titizlik gösterilmesi de bu nedenledir. Özellikle Avrupa ulusçuluğunun İslâm'da özgürleşmesi İslâm toplumlarına büyük bir güç kazandırmıştır.

ALINTILARIN ÜÇ BİÇİMİ

Ancak kültürün üç görünümü —toplumsal, siyasal ve insana değgin görünüm— birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Aşağıda kısaca özetleyeceğimiz gibi. **Osmanlılarda Batılılaşmaya gereksinme askerlikteki başarısızlıklar üzerine bir sorun bir çözüm aramakla başlamıştır.** Giderek eğitimdeki yöntem değişikliğine, oradan askerin giyim kuşamında değişikliğe, oradan da asker müziğinin batılılaşmasına uzanmıştır. Görülüyor ki bir noktada kalınamıyor, ister istemez kültür değişimi zincirleme başka alanlara uzanıyor.

İncelediğimiz dönemin başlangıç tarihi olan 1839'dan önce ve sonra Batılılaşmanın evrelerini kısaca özetlemeden önce alıntıların üç biçimde yapıldığını belirtelim:

A — Kültürümüzde var olan ögenin yanına yabancı bir ögenin alınışı. Buna önce edebiyattan bir örnek gösterebiliriz. Geleneksel Türk şiiri varken ve yaşarken Avrupa şiir anlayışında yeni biçim ve türlerin Türkiye’de yerleşmesi. Böylece eski-nin yanında yeniyi kurma. Nitekim III. Selim’in Yeniçeri Ocağı’nın yanısıra Nizam-ı Cedid, Medresenin yanında birtakım teknik öğretim kurumları, Devlet bütçesi yanında İrad-ı Cedid Hazinesi bu yanyanalığa örneklerdir. Asal konumuz olan tiyatro için de böyle bir yanyanalıktan söz edilebilir. Gerçi Karagöz, Ortaoyunu gibi geleneksel tiyatro türlerimizin Batı tiyatrosuna göre tam benzer şeyler olduğu ileri sürülemez. Ancak Batılılaşma ile tiyatro türleri Türkiye’ye girerken XIX. yüzyılda Karagöz ve özellikle Ortaoyunu en önemli gelişmeyi gösteriyordu.

B — Bir kültür ögesinin yerine yenisini yerleştirmek. Gerçek devrimcilik de budur. Nitekim III. Selim çağında Yeniçeri Ocağı’nın yanısıra Nizam-ı Cedid’in yaşıatılmasının sakıncalarını gören II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmıştır. Bir bakıma Batı resminin Türk minyatürünün yerini alması da bir örnektir. Gerçi XIX. yüzyılda sayıca az da olsa minyatür örnekleri varsa da Batı resim anlayışı ve tekniği yerleşmiştir. Bu kurumlar, bu kültür öğelerinde tam yerine oturmamışlık, benimsenmemişlik, sindirilmemişliğin rahatsızlığı sürekli duyulmuştur.

C — Olmayan bir yerli kültür ögesinin boşluğunun alıntı ile doldurulması. Örneğin geleneksel edebiyatımızda anı, deneme, dram gibi türler yoktu. Bu türlerdeki boşluk Batıdan alınan bu türlerle ve yazarlarımızın bu türlerde eser vermesiyle doldurulmuştur. Gazete ve gazetecilik de böyle. Denebilir ki en akılcıca yol, olmanın alınmasıdır, bunlar çok daha iyi yerleşmek ortamı bulmuştur. Gerçi her yabancı öge kendi kültüründen koparıp alındığında Toynbee’nin de değindiği gibi kendi kültür bütünü içindeki başka öğeleri de koparıp birlikte bir sorun olarak kendini alıntıyı yapan topluma zorlamaktadır.

... VE BİRLİKTE GELEN SORUNLAR

İşte Batılılaşma bu üç yönlü girişinde

çeşitli sorunları da birlikte getirmiştir. Önce bu akımlara şariatçı, gerici ulema ve kışkırttığı yığınlar karşı durmuştur. Gelenekçilerin, tutucuların direnmeleri, bürokrat aydın yönetici kesimin ise hazır reçetelerle hemen kolanlıkla sorunlara çözüm bulmayı amaçlayan sabırsız, aceleci tutumları, iki kültürü bir ikicilik, devşirmecilik ile uzlaştırmaya çalışan aydınların büsbütün karıştırmaları Tanzimat’ta köklü bir yenileşmenin ve kültür değişiminin gerçekleşmesine en büyük ayak bağı olarak görünüyor. Hele yapılmak istenen maddeci ve kültürel ayırım da iyi tanımlanamadığı için böyle bir seçenek de belirli bir süreç içinde durumu çapaşıklaştırmıştır. Öyle ki böyle bir ayırım, tersine, Batıdan alınan tekniklerin oradaki gibi etkili sonuç vermediği, kimikez tam bir başarısızlık göstermesi bakımından olumsuz sonuçlar vermiştir.

Önemli olan bu maddi kültürün Batıda düşünce, felsefe, sanatla tamamlandığı, işler duruma getirildiği unutulduğundan, tekniğin tek başına başarısız olduğu görülmüştür. Ayrıca yaşamın her yönünde etkisini gösteren İslâm ilkelerini, yasalarını bu yenilikle bağdaştırmak, ya da birinden de ötekinden de vazgeçmemek de en önemli engeldi. Aslında bir Batı kavramı olan ulusculuğun gelişmesi de, Batıdan alınıp gene Batıya bir tepki olarak kullanılmasında aykırılık da ilginçtir. Ancak güçlü olan bir nokta çağcılığın, terakkinin Batılılaşma ile eş anlamda oluşuna aydınlardaki büyük inançtır. Gene de ulusal benliğini yitirmeden Batılılaşmada Türkiye’nin tuttuğu yol, Batılılaşma yolunda aynı çabayı gösteren öteki İslâm ülkeleri için bir örnek değerindedir. Bernard Lewis’in çok güzel belirttiği gibi, Türkiye’yi Batılılaşma’da öteki İslâm komşularından ayıran ve onu Batı dünyasına yaklaştıran iki niteliği vardır. Burada birincisi terakki kavramıdır, bu olayların birbiri ardına gelişini gelişigüzel, yalın diziler değil, fakat gelişme sürecinde bir örgütlenme olarak görme eğilimi, ikincisi ise gene bununla ilgili olarak birbirinden ayrı, parçalanmış öğeler yığını değil, fakat bütün öğeleriyle bir organik bütün olarak kavrama yeteneğidir.

Müzikte Eğitsel Engeller

Faruk GÜVENÇ

Cumhuriyetin ellinci yıldönümünü kutlamaya hazırlanırken yüzümüzü geriye çevirip müzik alanında kaç arpa boyu yol gittiğimize bakmakta yarar vardır. 1923'lerden bu yana üç kuşak besteci yetişmiştir Türkiye'de: *Rey, Saygun, Erkin, Akse ve Alnar*'ın müzik tarihimizde «öncü» oldukları için özel bir yerleri vardır. Bugün bu bestecilerimizin hiçbirinin eseri Batı dünyasındaki toplulukların dağarına girmemişse, suçu yaratıcılarda değil de Türkiye'nin sanat konularında bir kenara itilmişliğinde ve bir kültür politikası olmayışında aramalıyız. Yoksa bir *Erkin, örneğin Rusların bir Haçaturyan'ından aşağı kalmaz, bir Saygun her ölçüye göre evrenseldir. Beş öncüyü izliyen kuşak içinde de İlhan Usmanbaş gibi katıldığı her uluslararası yarışmada önde giden, Bülent Arel gibi Amerika'da ün yapmış değerler vardır. Üçüncü kuşak ise ne yazık ki daha sınırlarımız içinde bile sesini pek duyuramamıştır. Her şeye rağmen elli yılda sayısı yirmiyeye yaklaşan besteci az şey değildir.*

Ama yeter mi?

Ya seslendiricilerimiz? Cumhuriyetten sonra olağanüstü yetenekli pek çok çocuk çıkmıştır Türkiye'de, bunların çoğu devlet yardımıyla yetişmiş, her ölçüye göre üstün düzeyde sanatçılar olmuştur ama yine Türkiye'nin kenara itilmişliği ve bir kültür politikası bulunmayışı yüzünden dünya piyasasında isimlerini duyuramamıştır. Öte yandan, Cumhuriyetin ellinci yılı yaklaşırken senfonik orkestralarımız hâlâ eleman sıkıntısı çekmekte,

birbirleriyle yardımlaşmadan işlerini yürütememektedir. Dış görünüşe göre yeni bazı binalar yükselmektedir bu alanda ama ancak eski binaların tuğlalarıyla; Ti yatro bir orkestra kurmuşsa mutlaka operadan, Opera İstanbul'da yeni bir orkestranın temelini atmışsa mutlaka Şehir Senfonisinden adam ayartarak yapmıştır bu işi. Konservatuarlar her yıl üç-beş çalgıcı yetiştirmektedir hiç kuşkusuz; bununla avunabiliriz belki...

Ama yeter mi?

Ankara Devlet Konservatuarının temelleri Cumhuriyetin ilk yıllarında atıldı. Üzerinde hâlâ doğduğu gün sırtına geçirilmiş ve çocuk boy attıkça kısalmış, daralmış «parasız-yatılı okul» giysilerini taşıyan bu konservatuar, bütün güçlüklerle rağmen biri İzmir'de, öbürü İstanbul'da olmak üzere patlamamış iki tomurcuk vermiştir.

Ama yeter mi?

Cumhuriyetin ellinci yılı yaklaşırken Türk ulusunun müziğe olan büyük istidadı kesin çizgilerle çıkmıştır ortaya. Ne yazık ki yüzyılların biriktirdiği bu istadat ilgisizliğin, umursamazlığın ve bilgisizliğin görüldüğü kalın duvarın arkasında tutsaktır, elli yıldan beri gün ışığına çıkamaz, memleketi aydınlatacak dinamoları işletemez. Eğer Türkiye'nin bütün ilçelerindeki, bütün köylerindeki *İdil Biret'ler, Suna Kan'lar* Ankara ve İstanbul'daki kardeşleri gibi eğitsel engellerde delik açıp özgürlüğe fıskırabilselerdi Cumhuriyetin ellinci yılı yaklaşırken hâlâ tek ses-çok ses kavgası sürüp gitmezdi Anadolu bozkırında. Devlet Konservatuarının kapısı bütün Türk çocuklarına açıktır.

Ama yeter mi bu?

Özel mandolin dersi almış, ya da pikabında sabah akşam Tom Jones'u dinlemiş olan Ahmet piyanoda çalınan her sesi çıkarır ve kazanır giriş sınavını, «parasız-

Gözaltında Özgürlük

Rauf MUTLUAY

Kısaları kolay ezberlenip rahat hatırlandığı için Yahya Kemal Beyatlı'nın şu şiirini herhalde bileceksiniz: «Şehzadeyi hapseyledi zalim pederi / Bir kasra ki gözler göremez gökle yeri; / Aksetti o kasrın der ü divârından / Her saniye Binbir Gece efsaneleri /». «Tahayyül»dür bu rûbainin adı ve çok doğru bir durumu yansıtır: Olayların nedenini bilmeyen insanın düşgücü, korkulardan yola çıkarak ne tanrılar, ne mitoslar, ne destanlar, ne efsaneler, ne masallar yaratmıştır. Gökle yerin gerçeklerinin görülmediği zaman-

larda her anlamda «Binbir Gece»ler doğar. Ama, «İşkence odasının penceresinden vapurlar küçücük görünüyor»sa, kapılar gene de hayata ve topluma açık demektir. Çetin Altan'ın ilk romanının ilk satırıdır tırnak içine aldığım sözler. Hemen ardından «Çocukluğumda çamaşır leğeninde yüz dürdüğüm vapurlar kadar küçük» cümlesi gelir. Pek az kitap daha ilk satırlarında konusunu bu kadar açıkça belirlemiştir. Bu iki cümle, kitabın dokumasındaki ana iplikleri ele verir; işkence odasındaki yalnız bir adamın, başlangıcı

yatılı okul» diye Cebeci'nin yolunu bulmuş Çemişgezekli Mehmet, hayatta ilk defa gördüğü beyaz dişli kara canavarın karşısında tutturduğu seste direnir ve döner köyüne. Bizim eğitimde fırsat eşitliğinden anladığımız budur işte ve kapıyı herkese açık tutmakla, elli yıldan beri görevimizi yaptığımızı sanmanın rahatlığıyla aldattırız kendimizi. Ne mutlu bize ki Cumhuriyetin elliinci yılı yaklaşırken bazı konularda «reform» yapmak gerektiğini anladık ve kolları sıvayıp toprağa elattık.

Ama yeter mi bu?

Ya eğitim reformu, ya eğitim reformunun karnında yatan müzik reformu?

Bugüne kadar sayısız Danışma Kurulları toplanmış, sayısız yazılar yayınlanmış ve yetkililere yüzlerce defa Türk halkının önüne müzik konusunda da dikilmiş olan eğitsel engellerin kaldırılması için yollar gösterilmiştir. Her ilde bir müzik okulu açmak, bölge konservatuarlarının temelini atmak, Devlet Konservatuvarı ile Gazi Eğitim Enstitüsünün müzik bölümüne yeni çehre vermek ve bu yollarla Atatürk'ün başlattığı müzik devrimini yurt yüzeyine yayacak, bu «dünya nimetini» halkın ayağına götürecek yeni kuşaklar yetiştirmek için eğer ikinci bir elli yılın geçmesini bekliyeceksek özlediğimiz özgür insanı da, özgür toplumu da çocuklarımıza vasiyet edeceğiz demektir.

çocukluk izlenimlerine dayanan, korku, sanı ve yoksunluklarına doğru yola çıkıyoruz.

GAZETE VE EDEBİYAT

Meydan-Larousse'un I. cildinin 378. sayfasında Çetin Altan için: «Türk fıkra ve piyes yazarı, siyaset adamı... Şiirler, portre, mektup, kitap tenkitleri, fıkra ve oyunlar yazmaktadır...» diyor. *Yazar* olan bir kişi bütün türlerde ürün verme olanağını içinde taşır; bu bakımdan ilk özet satırlarında türleri sınırlamanın yanlışlığı ortada işte. Çünkü romancılığından hiç söz edilmediği halde şimdi Çetin Altan'ın romanı üzerinde duracağız.

Gazetelerimizin başlangıcı edebiyatçılarımızın elinde olsa da şimdi durum aynı değil artık. Onun için kalemlerini topluma adayan bütün yazarların içinde aynı sancının özlemi vardır. Çetin Altan şöyle özetlemişti bu çelişkiyi: Bir sütun var ya gazetede... Oraya bir girdin mi tamamdır işin, orası bir mezbahadır. Bir yazarı, yazar olamayan yazar olsun diye böyle bir yere koyacaksın. Yazdıkça yazacak, yazdıkça yazacak... Bilmeden buz üstüne yazacak. Ve bir türlü yazarlığa varamayacak. Her yazardan daha çok yazacak ve aslında yazar olamayacak. Sanatçı olmadan yazar olunmaz. Buz üstüne yazarak da sanatçı olunmaz... (*Kopuk Kopuk*, 392-395, İnek). Bazı gün «Açlar için sağılan inek olmaya» boyun eğme erdemine sarılarak, bazı gün «Önündeki on yılı, ölçüleri peşin peşin verilmiş yazarlık dallarına doğru kaydırmayı» (*Kopuk Kopuk*, 369-371, İçtenlikle) düşünerek bugünlere geldi Çetin Altan. Liseyi bitirdiği yıl, nicedir dergilerde yayımladığı şiir ve nesirlerini bir kitapta toplamıştı: *Üçüncü Mevki* (1946.) Sonra hemen her türde yazdı: Röportaj, fıkra, mektup, eleştiri, gezi notları, tiyatro, inceleme. Çoğu kitaplaşan ve aranan bu eserlerin bolluğuna karşın doymamış bir yanı vardı, belli. Kırıntılarını nice fıkrasında kullandığı yaşıntı gözlem-

lerini, toplumumuzun yönsemelerinden doğan dram durumlarını, doğruluğunu bildiği düşüncelerinin özünü... edebiyat eserleri biçiminde kalıcı kılmak. Onun için şöyle diyordu zaman zaman: «Bir türlü yetişemediğim bir yer var da, bir an önce oraya yetişmek istiyorum gibisi bir konu var içimde. Bunun nedenini de aslında biliyorum. Yazarlığı, en iyi biçimde değerlendirip değerlendiremediğim kuşku düştü içime. Roman, hikâye, tiyatro türü yerine toplumu doğru- dan doğruya etkilemeye dönük gazete yazarlığına ağırlık verdim yıllarca...» (*İçtenlikle*). Şimdi bu niyetin ortaya çıkmış ürünlerinden biri karşımızda.

BÜYÜK GÖZALTI:

Kimsenin kayıtsız kalamayacağı çok etkili bir ad. Yaşanan günlerin yakın çağrışımlarıyla bulunmuş bir sıfat tamlaması. Kimsenin aklına gelmezdi ama şimdi kırk yıldır duymuş gibi alışmış. Melih Cevdet Anday'ın dizeleriyle, «Tel örgünün deliğinde buluşan/ Parmaklarınız geliyor aklıma» durumunu yaşayanlar için özellikle.

Kimse ilgisiz kalamaz bu ada; bir yandan toplu tutuklamaları, bir yandan her ilişkiye yöneltmiş titiz dikkati, bir yandan değişen toplum baskısının genişliğini, bir yandan her zaman içinde bulunduğumuz tedirgin ortamın kuşku ve sanı gölgelerini yansıttığı için. Solzenitsin'in «İlk Çember»inde bir tutuk luya akıl almaz soğukkanlılıklarla nesne işlemi uygulanır; dayak atılıp işkence yapılmazsa da bir eşyaya bile gösterilmeyen saygısızlıkla adamın kişiliğine her yönden el atılır. En sonunda gardiyan, artık insanlıkla ilgisi kalmamış gibi görünen bu enkaz yığınına «kimsiniz» diye değil «Kimdiniz?» diye sorar. Unutmadığım parçalarından biriydi bu kitabın. Şimdi «Büyük Gözaltı»nın şu sayfasını okurken büsbütün rahatsızım: «Helâya gitmek ayrı bir törene tabiydi. Nöbetçiler, nöbeti değiştirdikten sonra akıllarına gelirse he-

lâya gîtmek istediğimi amirlerine söylüyorlardı. Süngülü özel bir ekip geliyor, o götürüyordu helâya. Bir süngülü önde, iki süngülü arkada, süngüleri sırtıma dayanmış, öyle gidiyorduk helâya. Süngülülerden biri helânın kapısında, biri içerde biri de tam yanımda duruyordu. Büyük apdest ederken de aptesane-nin kapısı açık kalıyordu. Süngülü karşımda bekliyor ve beni seyrediyordu. Önce çok zor gelmişti böyle abdest etmek. Sonra aldırmanın başlamıştım. O bana bakıyor, ben de ona baka baka ıkınıyordum...» (118)

İnsanın en büyük düşmanı insan. Onun için biliyorum ne akla gelmez, onur kıran, insan bedenini sınava sokan ne acılar yaratılmıştır. Nice kitap, nice film gösterdi bu durumu. Onun için de «*Büyük Göztaltı*»nın adsız kahramanı, aynı dayanılmaz korkular içindedir: Ne olacağım? İşkence odasının pence-resinden görünen vapurlar onu çocukluğunun ilk anılarına çekerken, içinde ne olup bittiğini bilmediği sorgu yerinin karanlığı da *Binbir Gece*'ye götürür. Ne yapacaklar, nasıl, ne zaman, niçin, ne kadar, ne şekilde, hangisi, kim, kimler, ne biçim, dayanılabilir mi, ne soracaklar, nerede... Böylece roman, bilinmeyen bir nedenle göztaltına alınan kişinin, o durumda zorunlukla, yaşadığı iki eğilimin izinde gelişir: İşkence korkuları, bu korkuya başlangıç olan çocukluk anıları.

«Ne var ki romanın bu iki çizgisi; bir paralelin iki çizgisine benziyor, keşişmiyor birbirleriyle, biri yanda gi diyor, öteki öbür yanda.» diyor Fethi Naci eleştirisinde. Aslında iyice sevdiği belli olan romanda, büyük aileyi anla tırken ulaşılan başarı çizgisini arıyor tutukluyu anlatan bölümlerde (*Yeni Dergi* 93, *Haziran 1972*). Bir yanıyle katılıyorum bu yargıya; ama kitabın az başarılı gibi görünen yanı, iki çizginin keşişmesinde değil. Çocukluk acılarının ilk etkilerine kadar uzanan çağrışımlar dizisi, tutuklunun yaşadığı anların yoğun iz-

lenimleriyle iyice tutarlıdır. Öldürülmeden önce istemeyi düşündüğü bir bardak limonatanın nedeni, adam yerine komadan eğlence yerine sürüklenmiş bir çocukluğun özenti özlemine dayanır. İstenirse her çağrışımın hangi psikolojik dürtü ile yaşanan anların varlığına yapışık olduğu bir bir kanıtlanabilir. Bana göre asıl önemli olan yan bu değil. Çetin Altan'dan doğallıkla beklenen «yazar ustalığı»; «alışılmamış bir içtenlikle kendini ortaya koyan, yalan söylemeyen, yapmacıktan uzak... genellikle biraz uzağından geçilen birtakım gerçekleri apaçık anlatmaktan çekinmeyen bir yazar...» görünüşüyle yetinmemeliydi diyorum. Tırnak içindeki sözler, Fethi Naci'nin deyişleyle, Çetin Altan'ın benim de katıldığım nitelikleri. Ama Çetin Altan, yalansız itiraflarıyla aile hayatının dokumasına eğilirken ne kadar derinleşiyorsa, kişiliğinin tutuklanan, göztaltına alınan, işkenceye vurulması ihtimali olan değerli yanlarına hiç dokunmuyor. Zincirleme bir sakıncalar dikkati, yazarı yalnızca zararsız konularda düşünmeye zorlar gibidir. Yaklaşıp yaklaşıp kaçtığı bu düşüm, ilerisi için doğru söyleyip inandırmamağa mahkûm olan *Kassandra*'ların «Bir bitmeyen susuzluğa benzer bu ağrısı», halkının karşısında yalnız kalan aydınların bu çaresiz azabı... romanda yer almıyor. Çünkü «*Büyük Göztaltı*»ndaki kişi; işsiz, eşsiz, çocuksuz, ziyaretçisiz, yuvasız, ülküsüz, mesleksiz, arkadaşsız, kitapsız, yazısız... «suçsuz» bir hayalet gibidir. Kapatıldığı yerde karısını, evini, dostlarını, inançlarını, ölçülerini, ilkelerini, kavgasını, uğraşını... düşünmeden beklemektedir. Sanki bellegi yalnız iki pencereden ışıkmakta, bir aile anılarına, bir cinsel izlenimlere uzanabilmektedir. Bir yerde doğal değildir bu durum.

Evet beklenen korkuların yaşanmış baskıları hatırlatması doğal; sağlıklı bir vücudun yoksunluklarının cinsel özlemlere uzanması haklıdır. Eğer sadece bunlarla yetinilseydi. Oysa 122-138. sayfalar arasında büyük ailenin bütün bireyleri bu tedirginlik ortamında bir bir

tanıtılır; 271-272'deki gibi kadınlar, sevgililer üstüne genel yargılara varılır. Üç buçuk yaştın dehşetine kadar uzanan çağırışım belleği, bir kişiliğin oluşum ve dram noktalarını niçin yalnız bu iki konuda aramaktadır? Çetin Altan'ın kahramanı; ne okuduğu kitapları, ne gördüğü filmleri, ne kurduğu serüven düşlerini, ne kahramanlık özentilerini, ne bulduğu hayat gerçeklerini, ne meraklarını ve uğraşını, ne geçmişin zevklerini, ne geleceğin umutlarını hatırlar. Evet işkence ve sorgu korkusuna çevrik dikkatiyle gözetlenen yalnızlığında hep aynı dehşetin izindedir; bir yandan da doyumsuz erkekliliğinin ayrıntıları özleminde. Konu dışına taşan sayısız ayrıntının fazlalığı ve «gülünç durumlara» düşkün mizaç özelliği ağır basmasaydı.

Bu romanda anlattığı anı izlenimlerine Çetin Altan birçok fıkrasında değinip geçmişti. Konur Ertop'un dikkatli tarayıcılığı, konular benzerliğinin bir kısmını gösterir. (Bkz. *Yeni A dergisi* sayı 3, Haziran 1972, *Göztaltında Toplum ve İnsan*). Ararsanız gezi notlarında bile bulursunuz bu ortaklıkları (*Bir Uçtan Bir Uca*, 152-153, *Bir Garip Düş ki Öyle...*). «*Büyük Göztaltı*»nda anılar çağırışımı, bir romanın ekseni, kişinin yaşadığı dramın odak noktaları olarak biriktirilmiş yaşanan gerçekliğin ürküntü başlangıçları olarak anlamlandırılmıştır. Ne var ki bir yığın sakıncalar dikkati ile. Onun için, uzaktan uzağa da olsa, aralarında bir benzerlik kurmak istediğim J. P. Sartre'in «*Sözcükler*»i (*De Yayınevi*, 1965) ile, o kitabın iki ana bölümü olan «*Okumak*», «*Yazmak*» tutkularıyla Çetin Altan'ın kahramanının ilişkisini boş yere aradım. Roman; «*hazır*» malzemenin acelesiyle *hızla* yazılmış; yoğunluğun başlaması gereken yerinde birdenbire bitirilmiştir. Bütün yaşantımızı kapsayan «*büyük göztaltı*»nın (145-146, *Kopuk Kopuk* 205) sınırlarına değip durur ansızın.

Kişisel anılarını Çetin Altan, yer yer bir kuşağa özgü ortak yoksunluklar biçiminde ustaca genelleyerek kullanır. Fıkralarında anlık hatırlayışlarla bir duy-

gulanma biçiminde görünen malzeme, romanda bir sorun çevresinde toplumu sorguya çeken gözlemler toplamındadır. Tek örnekle yetineyim. «*Ramazan Anıları*» fıkrasında, «*Bazen sebepsiz bir ağlama tuttururdum. Yalnız bir çocuktum, hep ondan olurdu bunlar...*» diye başlayarak eski ev hamamlarının su haznesi önünde nasıl susturulduğunu anlatırken, «*Garip*» kuşağının, Tarancı'nın, Z. O. Saba'nın... ortaklaşa işledikleri çocukluk özlemi temasının tekrarında görünür: «*Ramazanlar bana hep o Edirne ramazanlarını hatırlatır. Bazen o evi bulsam derim, idare lambasıyla eski zaman hamamının haznesini açsam ve beni korkutan araba sorsam derim: -Nerde o günler nerde, babaannem nerde, sandıktan atım nerde?*» (*Geçip Giderken*, 277-279). Romanda ise bu bölüm şöyledir: «*Sadakat idare lambasını öne doğru uzattı. Katran karanlığındaki bir boşlukta korkunun dehşetini gördüm. Sadakat:- İşte öcü burada, şimdi seni atarım ona, dedi.. O gece mi, sonra mı düşümde öcülerin üstüme hücum etmesiyle uyandım.. Herkesi (anneyi, babayı, babaanneyi...) öcüye yedirdim. İlk cinayetim buydu..*» (12-13). Fıkra adsız ve kişiliksiz bir «*besleme*» vardır; romanda bu alandaki gözlemlerini bilinçle biriktiren yazar, Sadakat'tan, Fehime'den, Pakize'den, Semra'dan... söz ederek evlâtlıklar kalabalığının kaderlerine yönelir.

Bunlar dışında romanda kimsenin adı yoktur; konuyu bize ileten baş roman kişinin de. Ana, baba, babaanne. Paşa Baba, ilk sevgili, baba dostu... vardır, annem babam, babaannem... yoktur. Göztaltında tutan kişiler, aynı hıncı bazı kelimelerin cımbızında ileri süren birkaç sıfatın tekrarıyla belirtilir: 6. sayfadaki «*ufak*», «*keranacı*», 13. sayfada «*tombul kılıç*», *bodur*, *genç herif*», 28'de «*tombalak*», 57'de «*şiş man*» diye bir birikimin aşağılamasıyla anılır. Kimileri «*izbandut*», kimisi «*miniskül*», «*küçük kurşunkalem*»dir. Haklıdır yazar; insancıl ilişkilerin sev-

gilerin, inceliğin, saygının, kişiliklerin sözkonusu olmadığı zaman ve ortam içindedir; karşındakileri, fiziklerinin ilk izlenimleriyle tanır. Oysa bazen bir tek ad ne çok şeydir. Asker ocağına girerken, yol boyu dizilmiş erler, yedek subay adayı kafilemize yüksek sesle bağıyor (Kastamonu'lu vaa mı, Konya'lı vaa mı, Malatyalı vaa mı?...) sonra koşarak cevap verenin ellerine sevgiyle sarılıyorlardı. Bir insanın adını unutmakla başlar birçok suç; okul numaralarını bunun için hiç sevmem.

Bir yazısında Çetin Altan, «**derin geçmişlere**» uzanamayan gençliğini şöyle nitelemişti: «**Biz hatıra yazısı yazmak istedik mi, ördek havuzunda dal-gıçlık yapar gibi, küçük parmakla ancak yirmi beş otuz yıl gerisini karıştırabiliyoruz...**» (*Kopuk Kopuk* 237, **Çançanlı Tramvaylar**). Bana göre sorun yakın geçmiş, uzak geçmiş de değil, anılar bolluğunun çeşitliliği de. Herkesin geçmişi ayrı değerdedir; hatırlayan belleğe, seçip değerlendiren açığı bağlı bir iş bu. Büyük Gözaltı'nı duyup yaşayan bir aydın, «**pipi**» hikâyeleri ile kadın sınıflamasına bu kadar saplanıp kalmamalıydı. Cumhuriyetin ilk kuşağının dönem yanılgılarını, Çetin Altan'ın projektörüyle genişçe aydınlatmaktaydı. Aziz Nesin'in «*Böyle Gelmiş Böyle Gitmez*» adlı olağanüstü etkideki anı kitabını, ilk romanıyla dikkati çeken Oğuz Atay'ın «*Tutunamayanlar*» eserindeki ince toplum eleştirisini aratmayabilirdi. Çok başarılı ev ve aile, okul ve cinsel yoksunluk gözlemlerini, bütün bunlara karşın bütünlenip güçlenen bir aydın ülkücülüğünün dramına kadar yüceltmeliydi. Evet, «**Kadının değerini anlamak, ancak kadınsız kalmakla mümkündür...**» gerekçesi doğrudur. (Bkz. *Türkiye'de Cinsiyet Problemi* Turhan Aytul, Varlık Yayını 1964, Çetin Altan: **Bence Kadın**, 23); ama yalnız başına kalan yetişkin kişinin, geçmişine uzun uzun baktığı zaman, oluşumunun öteki dilimlerini görüp değerlendirme olanağını bulabilmesi, kendiyle hesaplaşması da aynı tutarlılıkta bir gerçek olur. Ne var ki romanın yazılış ve yayım-

zamanı, birçok eksikliği başışlatacak sakıncalar baskısıyla zedelidir şimdi de. «**Gözaltında özgürlük**» ancak bir dereceye kadar kullanılır.

Bir fıkrasında da «**Cinsel konularda hanginiz doğru söylediniz? Yalan söylediniz gebeşçesine**» diye suç-luyordu çevresini. Hayatta belki değil ama sanatta bunun doğruları nicedir aranılıyordu. Freud'un öneminden beri bizim yazarlarımız da eğilmişti bu günce akıma. M. C. Anday'ın «*İçerdeki*» oyununda, Mehmet Seyda'nın birçok hikâyesi ile romanlarında, Sevgi Sabuncu'nun «*Yürümek*» eserinde, Muzaffar Buyrukçu'nun iki romanında... cinsel yaşantılarımızın istekleri, özlemleri, yönsemeleri, başlangıç ve devamı, yoksunluk ve önemi... birçok açılardan işlenmişti; şimdi aklıma gelmeyen daha neler var. Ne var ki Çetin Altan'ın bu alandaki gerçekçiliği de değerli bir öznellikte. Bir Türkiye kuşağının hemen bütün gençlik dramını, eğitim yanlışlıklarını belirtiyor. Doğrusu babalık otoritesi sağlamak için bir ısıklık çağırdığım ikizlerimin yenmiş haklarını, en çok «*Büyük Gözaltı*»nı okurken anladım ve utandım; bu anlamda okurunu en iyi ölçülerde bilinçlendiren bir kitap olur.

Buyrukçu büyüklerin, onların gurur ve sanılarının baskısında onur kırıklığına uğrayan çocukluklar, eğitim yanlışlıkları ve sevgisiz yakınlıkların düğümünde oluşan gençlik yoksunlukları, takunyalı helâlarla şartlanmış evlerde oturanların başka bir uygarlığın özlemindeki garip tutarsızlıkları, eksik başlangıçların bazen bütün bir ömrü damgalayan saplantıları, toplumun sürekli gözaltısı altında içgüdülerini bile doyuramayan insanların yalnızlıkları, sınavdan geçmemiş kişinin korkular ve sanılar altında kendini yoklayan hesaplaşması... romanın getirdiği bu konu dilimlerine kim uzak kalabilir? Bunlar hepimizin birer yanı, herkesin ortak yaşantısı değil mi? Onun için Çetin Altan'ın ilk romanını bir solukta bırakmadan, hemencecik okuyacağız.

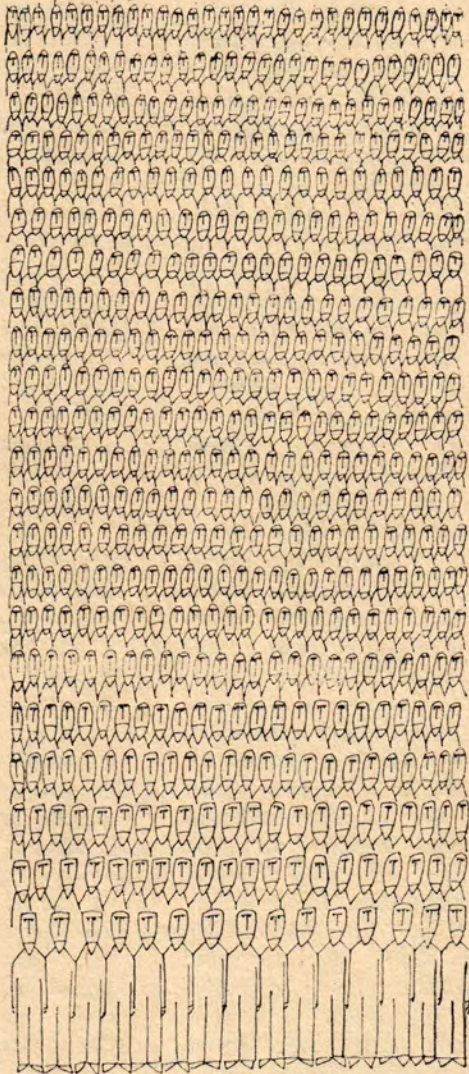
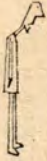
Ve düşüneceğiz: İçinde bulunduğu elverişsiz ortamda, ancak zamanın izin

verdiği gerçekleri yazabileceğini düşünen «Göztaltı özgürlüğü» sınırlarından uzakta bu yazar, «hazır anı malzemesinden kurtulduğu zaman» ne güzel, ne sağlam eserler getirecektir.

Bir de şunu: Yalnız çocukların yaşadığı memur baba evleriyle Paşa köşklerinde, sonra «parmaktan çıka

rılan bir yüzük gibi» bırakıldığı Sultanî gelenekli okullarda bir büyük şehir insanını kendi halkından uzakta tutan hangi alışkanlıklar edinilir? Bu ayrıcalıklı kader özelliği, ancak ne zaman toplumun bütünüyle özdeşleşmek amacına dönüşebilir? Bu soruyu herkes kendi kendine sorabilir, sormalıdır..

Ferruh DOĞAN

Çağdaş Sinema

Oğuz ONARAN

Doktor Jivago, The Sound of Music, Mary Poppins, La Chamade, Love Story gibi filimlerin iyi filimler sanıldığı, Güney Amerika, Afrika, Doğu Avrupa ülkeleri sinemasını bir yana bırakın, bir Godard'ın Bellochio'nun, Bertolucci'nin, hatta «ahlakçı» Fellini'nin filimlerinin bile, kapısından içeri girmedeği bir ülkede - Pasolini'nin **Matta'ya Göre İncil** inin hiristiyanlık propagandası yapıyor diye geri çevrildiği, dünyanın herhangi bir ülkesinin polis örgütündeki bozuklukları anlatan filimlerin polisi küçük düşürüyor diye sansürden geçmediği, seyirciyi avlamak için cinsi konuları bol bol kullanan filmlerin çevrildiği, bu arada Elio Petri'nin sözüm ona bu durumu eleştiren ama cinsiyeti de bol bol kötüye kullanan **A Quiet Place in the Country** filminin gösterildiği, buna karşılık bu konulara karşı katolik ahlakını hâlâ yitirmemiş Fellini'nin **Satirikon** filminin sansürden döndüğü, bütün bunların üstüne yeni hükümlerle film çekiminin ve sansür kurallarının daha da kısıtlanmaya çalışıldığı 1960'ların büyük ustalarından Bergman'ı iki filmiyle, Resnais'yi bir filmiyle, Godard'ı iki filmiyle, Visconti ve Fellini'yi yarım yamalak gösterilen birkaç filmiyle taniyan bir ülkede, dünya sinemasında bugün var olan akımlardan, eğilimlerden söz etmek, Mars'taki uygarlıklardan söz etmek gibi olacak.

Bundan başka, sinema üstüne yazı yazan bir kimsenin görmediği filmlerden söz etmesi, biredebiyat eleştirmenin okumadığı bir kitap üstüne bir eleştiri yazması ya da (diyelim senaryoyu okuduk) bir tiyatro eleştirmenin okuduğu bir oyunun görmediği bir temsili üstüne görüşlerini ileri sürmesi kadar gülünç olacak. Bununla birlikte, ister istemez gülünç olmayı kabulleneceğiz ve bugün sinemada görülen ana eğilimleri kalın çizgilerle belirtmeye çalışacağız.

SİNEMA SANAT OLMA YOLUNDA

Sinema nedir: 1- Bir kitle haberleşme aracıdır, 2- hafif müzik, çalgılı aile gazinosu, hokkabazlık gibi bir eğlence aracıdır, 3- bir sanayi koludur, 4- güzel sanatların bir dalıdır.

Biz burada sinemayı üçüncü ve dördüncü anlamlarıyla ele alacağız. Sinemanın bir sanat dalı olup olmadığı belki 1950'lerin sonuna kadar bir tartışmaya konu olabiliyordu. Ama son

yıllardaki gelişmeler bu tartışmayı geçersiz kıldı. Yani sinema gitgide daha çok bir sanat dalı olarak kabul edildi. Bunun başlıca nedeni bizce şudur: Bildiğiniz gibi, aşağı yukarı 1950 yılına kadar sinema dünyasında Hollywood ağır basıyor, onun çıkardığı ürünler bütün pazarları kaplıyordu. Hollywood sinemasının ana niteliğiysse, her şeyden önce onun bir sanayi oluşudur. Bir fabrikadan çıkan otomobil nasıl bir kişinin ürünü değilse, Hollywood'da yapılan bir film

de bir yöneticinin ya da bir yazarın ürünü değildir. Onun yapımına «star»lardan tutun da, fotoğrafçılara, ışıkçılara, dekorculara, kurguculara, vb. varıncaya kadar herkesin aşağı yukarı eşit ölçüde katkısı olmuştur. Bu filmlerde yöneticiyi, çeşitli öğeleri biraraya toplayıp yorumlayıp onların bileşimini yapan bir kimseye, diyelim bir orkestra yöneticisine de benzetemeyiz. Çünkü, bildiğimiz kadarıyla, yöneticiler genellikle yalnızca film çekmekte, gerisine karışmamaktadırlar. (Bu durum bir iki yıl öncesine kadar böyleydi. Yönetici aynı zamanda prodüktör de olmadıkça, filmin kurgusu, seslendirilmesi üstünde söz sahibi olamıyordu.) Bu durumda, bir sanayi dalında şirket müdürlerinin, büyük sermayedarların halkın ne istediğine, ne çeşit ürünler üretilceğine karar vermeleri gibi, ne çeşit filmler yapılacağına, seyircinin iki saat boyunca ne çeşit «düşler» göreceğine, kendini kimlerle özdeş hissedeceğine de prodüktörler karar vermektedir. Üstelik bu alanda Hollywood çok yetenekli kimseler yetiştirmiş, uzun yıllar bütün dünyayı saran «mit» ler satmasını da bilmiştir.

DURUMU DEĞİŞTİREN YENİ BİR UNSUR : TV

Hemen söyleyelim, bu durumu değiştiren, Hollywood'un dünya sinema pazarlarındaki yerini sarsan, sinema dünyasında Avrupa'nın ve üçüncü dünya-ülkelerinin söz sahibi olmasına yol açan başlıca etken televizyon olmuştur. Televizyon, haftada en az bir kere sinemaya gitme alışkanlığını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Eski sinema seyircisi artık evinde rahatça oturup yalnızca bir düşmeyi çevirerek «düşler alemine» dalabilmektedir. Dolayısıyla sinema dünyanın her yerinde seyircisini kaybetmiştir. Ünlü Amerikan prodüktörlerinden John Houseman'ın dediği gibi, «Bugün Amerikan filmlerinin karşılaştığı gerçek sorun, onların kimin için yapıldığı sorunudur... Bir çoğumuz şu rahatsız edici muammayla karşı karşıyayız: kitlesini yitirmiş ama bunu kabul edemeyen

bir kitle haberleşme aracında çalışıyoruz.»

İşte bu durum, sinemanın sanat yönünün ağır basmasına yol açan bir sonuç doğurmuştur. Bir kere, sinema, televizyonun kolaylığına kendini kaptırmayan, daha dikkatli, daha «uyanık», Penelope Houston'ın dediği gibi, «her şeyi değil de bir şeyi görmek isteyen» bir seyirci çekmektedir artık. (Bu yargı belki de «fazla» bir genelleme gibi gelebilir; yalnız ilerde «siyasal sinama»yı tartışırken gerçekten daha uyanık bir seyirci kitlesinin ortaya çıktığını gösteren başka bir noktaya da değineceğiz.) Böyle olunca, eskiden olduğu gibi belli bir «reçete»ye göre yapılmış ortalama filmlerin yerini belli sorunları işleyen, daha «cesaretli» filmler almıştır.

İkincisi, Hollywood sinema sanayisinin zayıflaması sonucunda, bir sanat dalı olarak filmler Avrupa sinema sanayisinin fazla sert olamayan kalıplarını kırmasını bilmiş dolayısıyla başka bir film yapma kalıbı gelişmiştir. Böylelikle filmler artık belli bir kişinin imzasını taşımayan sanayi ürünleri olmaktan çıkmıştır. Bugün konunun seçiminden, senaryonun yazılmasından, oyuncuların seçilip filmin çekiminden tutun da, seslendirmeye, kurguya, müziğe, renklere varıncaya kadar bir tek adamın, filmin yöneticisinin söz hakkı vardır. Böylelikle filmler de öteki sanat dalları gibi kişisel olmuştur.

FİLM YÖNETİCİSİNİN DEĞİŞEN ROLÜ

Yalnız filmlerin hâlâ birer sanayi ürünü olduğunu da unutmamak gerekir. Dolayısıyla, yazdığı kitabı bastırma için yayıncı arayan bir yazar gibi yönetici de filmi için gerekli parayı bulmak, dağıtımını sağlamak zorundadır, yani yapacağı filmin satışını da düşünmek zorundadır. Bugünkü sinema sanayisi içinde film yöneticisinin değişen rolünü yeni İngiliz yöneticilerinden Kevin Billington şöyle anlatıyor:

«Kirk Douglas ve Yul Brynner ile The Light at the Edge of the World filmini yapmaktayım. Bu filmin, eski sistemi kullanmadan film-

lerin nasıl yapılabileceğini gösterdiğini sanıyorum... Aslında bu bir İspanyol-Fransız-İtalyan ortak yapımıdır. Para bir ülkeden, çeşitli ülkelerdeki dağıtımıcılar yoluyla garanti sağlayabilen bir bankadan gelmektedir. Böyle bir filmi yapmak çok güçtür: 23 ortak yapım anlaşmasından kurulmuştur, oyuncu bulma ve dil sorunları çıkmaktadır. Yöneticiyi fazla zorlamaktadır, çünkü o hem bir yönetici, hem bir prodüktör, hem bir politikacı, hem de bir taktikçidir-filmi yapacaksa bunların hepsi olmalıdır.- Ama bu film yapmanın bir yoludur, önemli olan da budur... İki yıl önce yöneticiler evlerinde otururlardı, telefonlar çalar ve senaryolar gelirdi. Oysa şimdi daha ortada bir durumdasınız... Çünkü daha baştan birtakım sınırları kabul etmek zorundasınız. Bir filmi yaparken her zaman birtakım kayıtlar bulunur, yeteneğiniz, zaman, para. Ama bir de şu var: Bir kişiyi ya da bir stüdyoyu değil, çeşitli ülkelerde bir yığın insanı filminizin yapılmaya değer olduğuna kandırmak zorundasınız.»

Bunlar sanayi koşulları altında film yapmaya çalışan bir yöneticinin sözleri. Bunun dışında bugün teknolojik ilerleme sonucu, sinema sanayisi dışında da film yapma imkanları doğmuştur. Bu durum, sinemanın bir sanat dalı olarak iyice kabul edilmesine yol açan etkenlerden de biridir. Bugün A. B. D. de özellikle gençler az bir parayla kendi filmlerini yapabilmekte, çocuklar bile ellerine kameralarını alıp sokaklara çıkmaktadırlar. Ayrıca üniversitelerin sinema bölümlerinde de oldukça iyi filmler yapılmaktadır. Bu filmlerin ortak niteliği şudur: Filmlerinin satıp satmayacağı diye bir sorunu olmayan gençler sinema dilini zorlamakta, yeni anlatımlar denemektedirler. Bu durum aynı zamanda sinema seyircisinin değişmesine de yardım etmektedir. Sinema dilinin günlük yaşayışlarının bir parçası haline geldiği bu

genç seyirciler, artık *Resnais*'in ne zaman, nerede, nasıl olduğu belli olmayan geriye dönüşlerini, *Godard*'ın «epik» dilini, ikili-üçlü üstüste çekimleri, vb. yadırgamamakta, yenilikleri daha kolay kabul edebilmekte, hatta yeni anlatım yolları istemektedirler.

YENİ KONULAR BULMA ZORUNLUĞU

Sinema seyircisinin azaldığını, aynı zamanda değiştiğini söylemiştik. Peki bu durum karşısında sinema sanayisi ne yapmaktadır? Bir kere sanayi, seyirciye televizyonun veremediklerini vermeye çalışmaktadır. Bunun bir yolu «büyük» filmler yapmaktır. Bir filme ne kadar fazla para yatırırsanız, içine ne kadar büyük isimler koyarsanız, paranızın karşılığını alma olasılığı da o kadar artmaktadır. O zaman, ortak yapımların da yardımıyla büyük perdelerde büyük filmler ortaya çıkmıştır. *Penelope Houston*-ın sözleriyle, «bir tepeye on bin adam yerleştirip başlarına da Charlton Heston'ı koyabilerseniz, çok yıkıcı olaylar bir «orgü» düzenler, biraz da işkence katarsanız, konuşmaları oldukça tanınmış yazarlara yazdırırsanız, tonlarla dekor-kostümü dünyanın her tarafına taşırsanız, bunları bir yerden bir yere götürmek için gerekirse yollar yaptırırsanız, filmi 70 mm. ile «super technirama» ile çekerseniz, reklam için de ayrıca bir yarım milyon dolar harcarsanız, bu yaptıklarınıza karşılık vermeyen bir seyirci kitlesi çok kalpsiz bir kitle olur.»

Seyircisini bulmaya çalışan sinema bundan başka akla gelebilecek her konuya el atmaya, çeşitli öğeleri denemeye başlamıştır. Yeni seyirci kitlesinin çoğunluğunu gençlerin meydana getirdiği söylenmektedir. Buna göre de filmlerde gençlerin sorunları üstünde durulmaya, «yanlış anlaşılmış, toplum dışına itilmeye hazır ama yardım ve anlayış bekleyen yeniyetme» temi işlenmeye başlamıştır. *Beatles*, *Rolling Stones*, *Pinkfloyd* gibi gençliğin müzik «idol»leri filimlerde gittikçe daha çok kullanılmaktadır. Bu eğilim, I was a

Teenage Werewolf (Ben Yeniyetme Bir Kurt Adamdım) filmine kadar da uzanmaktadır.

Bunun dışında, son yıllarda sinemanın el attığı en önemli iki konu cinsiyet ve vahşettir (**violence**). Ülkemizi film sanatı açısından saran kalın perdeyi aralayıp girebilen birkaç filmle bile, seyirciyi avlamak için cinsiyetin nasıl kötü kullanıldığını anlamak mümkündür. Bununla birlikte, cinsiyetin kötüye kullanımının da uzun boylu süreceğini sanmıyoruz. Çünkü her filmde herkes soyunmaya başlayınca çıplaklığın da bir anlamı kalmamaktadır. Bugünkü Amerikan prodüktörlerinin ünlülerinden olan *Samuel Z. Arkoff*'un dediği gibi, «tuhaf bir müzik ve yanıp sönen ışıklar eşliğinde yatakta yuvarlanan insanların bulunduğu sahnelerden bugün ancak orta yaşlılar etkilenebilmekte, bu sahneler karşısında esneyip duran gençlerse dışarıya patlamış mısır almaya çıkmaktadır.»

Bununla birlikte cinsî konuların filmlerde ele alınması bu konuların daha rahat, daha cesaretle incelenmesine yol açmış dolayısıyla birçok toplumda cinsiyet konusundaki tabuların yıkılmasına yardım etmiştir.

Böyle bir yararı dokunan ve pek de önemli saymadığımız cinsî konuların yanında vahşet konusunun daha önemli ve daha zararlı olduğunu sanıyoruz. Bu yıl ülkemizde gösterilen bir film bu konuda örnek verilebilir: *Sam Peckinpach*'ın **Köpekler (Straw Dogs)** adlı filmi. Bütün saldırganlık güdülerinin başıboş bırakıldığı böyle bir filmin oldukça zararlı olacağı, giderek «faşist» eğilimler ortaya çıkaracağı söylenebilir. Bununla birlikte, gene bugünlerde çok sözü edilen bir vahşet filmi (**Clockwork Orange**) çeviren *Stanley Kubrick*, filmlerdeki vahşetin düşlerde olduğu gibi insanların saldırganlık duygularına bir çıkış yolu sağlayarak onları bu duyguların baskısından kurtaracağını, yani onlar rahatlatacağını, böylelikle de toplumsal bir yarar sağlayacağını söylüyor. Ona göre, filmlerdeki vahşetin bir zararı olmamaktadır; olsa olsa vahşeti bir eğlene

ce olarak, bir şaka olarak alan filmler zararlı olabilir, *James Bond* filmlerindeki, *Tom'la Jerry* canlı resimlerindeki gibi gerçek olmayan vahşetin zararı dokunabilir.

CİNSEL KONULU FİLMLER TABULARI YIKIYOR

Burada bir soru akla gelebilir: Acaba toplumdaki vahşet mi filmlere yansımaktadır, yoksa filmlerdeki vahşet mi toplumda görülen vahşeti yaratmakta rol oynamaktadır? Bu soruya *Kubrick*'in verdiği karşılık şöyledir: «Filmlerdeki ya da televizyondaki vahşetin toplumsal vahşetin nedeni olduğu hakkında somut bir kanıt yoktur elimizde.» Sonra da *Kubrick*, vahşetin başlıca nedenleri olarak şunları saymaktadır: «1— İlk günah: dinsel görüş, 2— haksız ekonomik sömür: Marx-ist görüş, 3— coşkusal ve psikolojik engelleme: psikolojik görüş, 4— 'Y' kromozom kuramına dayalı genetik etkenler: biyolojik görüş, 5— insan-avcı maymun: evrimci görüş.»

Bununla birlikte, «*Köpekler*» filminden çıkan bir seyirci, yaşamın her zaman bir kavga olduğunu, bu kavgada güçlülerin kazanacağını, insanın evini koruması için ancak kendi gücüne dayanabileceğini, farkında olmadan da olsa düşünmeyecek midir? Giderek, yaşadığı toplumu, haklarından gelinmesi, kırbaça hizaya getirilmesi gereken vahşi hayvanlardan meydana gelmiş bir «sürü» olarak görmeyecek midir? Özellikle sanayileşmiş Batı toplumlarında görülen bu vahşetin toplumsal nedenleri araştırılabilir elbet ama *Kubrick*'in yaptığı gibi, gençlikte görülen vahşetin «dik alası» toplumun bütün kurumlarında, eğitimde, tıpta, dinde, politikada vardır, bundan kurtuluş yoktur demek, oldukça kötümser, yılgın bir dünya görüşü olmuyor mu?

Görebildiğimiz filmlere dayanarak çağdaş sinemada görülen eğilimleri kısaca açıklamaya çalıştık. Bize göre oldukça önemli bir akım kaldı geriye: **siyasal sinema**. Onu da bir sonraki yazımızda ele alacağız.

BİLGİ YAYINEVİ 'nin bu ay çıkan kitapları

• **sabahattin ali**
BÜTÜN ESERLERİ 1 **KUYUCAKLI YUSUF**

• **kemal tahir**
KELLEÇİ MEMET

• **dr.b.spock**
ÇOCUK BAKIMI ve EĞİTİMİ

• **attılâ ilhan**
HANGİ BATI?

ARTHUR HAILEY
• TEHLİKELİ UÇUŞ
TRUDY~RACHEL
• HOSTESLER EĞLENİYOR

A.BESSIE
• SARIŞIN BOMBA
GUARESCHI
• DON CAMILLO ÇIKMAZDA

TOPLUM

HAFTALIK SİYASİ HABER VE YORUM DERGİSİ

CUMA GÜNLERİ ÇIKAR

•
TÜRKİYE'NİN EN ÇOK
OKUNAN DERGİSİ

Semih BALCIOĞLU

Semih Balcioğlu